

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ДОКТОРСКИ ТРУД:

**ТЕОРИСКИ ОСНОВИ И КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА
КРЕДИТНИТЕ ПОЛИТИКИ НА ЕВРОПСКИОТ КОНТИНЕНТАЛЕН И
АМЕРИКАНСКИОТ БАНКАРСКИ СИСТЕМ ВО ОДНОС НА
КРЕДИТНИТЕ ПОЛИТИКИ НА МАКЕДОНСКИОТ БАНКАРСКИ
СИСТЕМ**

ГЕНЕРАЛНИ ПОДАТОЦИ

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ – Скопје
Скопје, 2016

Ментор: Проф. д-р Љубе Трпески

Изработил: М-р Горан Василев

Со одлука (бр. 0202-135/39 од 7.2.2012 година) на наставно-научниот совет, формирана е комисија за оцена на подобноста на темата и оспособеноста на кандидатот за научна работа.

Со одлука (бр.0202-583/2 од 1.3.2012 година) на наставно-научниот совет, признаена е подобноста на темата и оспособеноста на кандидатот за изработка на докторски труд.

Со одлука за изработка на докторски труд (бр. 0202-826/2 од 6.4.2012) на наставно-научниот совет за ментор е назначен проф. д-р Љубе Трпески.

**ТЕОРИСКИ ОСНОВИ И КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА
КРЕДИТНИТЕ ПОЛИТИКИ НА ЕВРОПСКИОТ
КОНТИНЕНТАЛЕН И АМЕРИКАНСКИОТ БАНКАРСКИ
СИСТЕМ ВО ОДНОС НА КРЕДИТНИТЕ ПОЛИТИКИ НА
МАКЕДОНСКИОТ БАНКАРСКИ СИСТЕМ**

TITLE

**THEORETICAL BASIS AND COMPARATIVE ANALISYS OF
THE CREDIT POLICIES OF THE EUROPEAN CONTINENTAL
AND AMERICAN BANKING SYSTEM, IN COMPARSION WITH
THE CREDIT POLICIES OF THE MACEDONIAN BANKING
SYSTEM**

АПСТРАКТ:

Целта на ова истражување е да се изврши анализа на развојот на финансискиот сектор во западните земји, преку кредитните политики на нивните банкарски системи, и анализа на влијанието на тој развој врз развојот на реалниот сектор, но и да се направи споредба со случувањата во Република Македонија.

Во продолжение, овој труд треба да покаже дали таквиот развој бил на здрава основа, имајќи го предвид најновиот развој на настаните, финансиската криза, економската криза и неизвесноста од презадолженоста на населението, фирмите и државите.

Во сличен контекст ќе биде анализиран и развојот на финансискиот и реалниот сектор во Република Македонија, денешните случувања како позитивен пример за земја која одржува стабилен монетарен систем, но, од друга страна, земја која е на врвот на земји по невработеност и сиромаштија.

Сето ова треба да покаже дали финансиските субјекти во Република Македонија направиле и дали прават правилен баланс меѓу потребата од порастот на кредитирањето и управувањето со ризиците.

Ќе биде разгледан период од десетина години, односно период од пет години пред и пет години по кризата од 2007/2008 година.

Од една страна, ќе бидат користени научни трудови што разработуваат слична област, како и теоретски основи во поглед на кредитирањето, управувањето со ризици и влијанието на кредитниот пораст врз економскиот развој. Од друга страна, со помош на практично истражување во форма на прашалник, ќе се даде емпириска поддршка/одбивање на тезите за тоа:

- Дали кредитните политики на западноевропските и американските банки биле/се агресивни, а оние во Македонија конзервативни?
- Дали кредитните политики имаат влијание врз развојот на реалниот сектор и какво е тоа влијание?

Одговор на првото прашање даваат ставовите на раководителите во повеќе европски, американски и домашни банки во спроведениот прашалник, заедно со претходно спроведени анализи на слична тема.

Одговор на второто прашање, освен теоретските претпоставки, би дала и тренд-анализата на прашалникот, односно компарацијата на одговорите за периодот пред и по кризата, како и макроекономските статистички податоци и микроекономските податоци од најголемите банки по земји за релевантниот период.

Во своите заклучни одредби, овој труд претендира да даде и насоки за идното работење на банките. Врз база на досегашните кредитни политики што ги воделе и влијанието на тие политики врз работењето на самите банки на целиот монетарен и финансиски систем, а индиректно и врз реалниот сектор, би се понудиле предлози за унапредувањето на операциите во иднина. Идните кредитни политики би требало поуспешно да се справуваат со барањата на инвеститорите за пораст на профитабилноста, успешно управување со ризиците, спречување идни микро и макронестабилности и превенција на потреси, како оние од 2007/2008 година, чии последици се чувствуваат и денес во најголемиот број земји во светот.

ABSTRACT:

This research aims to perform analysis of the development of the financial sector of the western countries, through the credit policies of their banking systems, and what kind of influence had that development over the development of the real economy, as well as to perform comparison with the developments in the Republic of Macedonia.

The research should further illustrate whether such development was on prudent basis taking into considerations the latest events, financial crises, economic crises and the uncertainty from the over-indebtedness of the households, companies and the countries.

The development of the Macedonian financial and real sector will be analyzed in the similar context, latest events viewed as a positive example of the country which mitigates stable monetary system, but from the other hand as a country ranked on the top of the countries regarding unemployment and poverty rates.

The observation will be for a period of around ten years, i.e. five years before and five year after the crises of 2007/2008.

On one side, articles and researches which cover similar topics will be used, as well as theoretical basis regarding the crediting, risk management, influence of the credit development over economic development. On the other side, through the practical research in form of questionnaire, it will be given empirical support/rejection of the thesis regarding:

- Were/are the credit policies of the Western European and/or American banks aggressive and those of Macedonian conservative?
- Do the credit polices influence the development of the real economy, and what is the influence if any?

The opinion of the managers of many EU, US and domestic banks in the questionnaire, as well as in the previously conducted analysis on similar topics, answer the first question.

The second question is answered, except by the theoretical views, by the trend analysis of the questionnaire too, i.e. comparison of the answers for the period before and after the crises, as well as the macroeconomic statistical data and microeconomic data from the biggest banks per country for the relevant period.

In its final phase, this paper aims to give directions for the future activities of the banks. Based on credit policies led so far and the influence of those policies over the operations of the banks themselves, over the monetary and financial system as a whole and indirectly over the real economy, the paper offers suggestions for improving the future operations. Future credit policies should better cope with the requests from the investors for growth of profitability, successful risk management, preventing future macro and micro instabilities and preventing distresses like the one from 2007/2008 which consequences are felt even today in the most countries in the world.

СОДРЖИНА

-	АКРОНИМИ	
-	ВОВЕД	
-	МЕТОДОЛОГИЈА	
1.	Кредитирањето како основа за профитабилност во банкарството.....	22
1.1	Потребата за засилена продажба заради задоволување на акционерските барања за профитабилност.....	24
1.2	Притисоците за пораст на кредитирањето.....	25
1.3	Техниките на продажба во банкарството.....	27
2.	Управување со ризици.....	29
2.1	Анализа на видовите ризици.....	29
2.2	Управување со кредитен ризик.....	32
2.3	Методи на управување со кредитно портфолио.....	34
3.	Карактеристики на банкарските системи и политики во западноевропските и американските банки.....	43
3.1	Агрегатни показатели за банкарските системи и кредитната активност на западноевропските и американските банки.....	46
3.1.1.	Германија.....	47
3.1.2.	Австрија.....	49
3.1.3.	Словенија.....	52
3.1.4.	Грција.....	55
3.1.5.	САД.....	57

3.2 Кредитни перформанси на најголемите банки по држави.....	59
3.3 Пресметка на селектирани финансиски коефициенти од ревидирани финансиски извештаи.....	60
3.3.1. Германија.....	61
3.3.1.1 Deutsche bank.....	61
3.3.1.2 Commerzbank.....	63
3.3.1.3 Kfw.....	64
3.3.2. Австрија.....	66
3.3.2.1 Erste Bank AG.....	66
3.3.2.2 Unicredit Aus.....	68
3.3.2.3 Raiffeisen.....	69
3.3.3. Словенија.....	70
3.3.3.1 NLB.....	70
3.3.3.2 NKBM.....	72
3.3.3.3 Abanka Vipa.....	73
3.3.4. Грција.....	74
3.3.4.1 Piraeus.....	74
3.3.4.2 NBG.....	75
3.3.4.3 Alpha.....	76
3.3.5. САД.....	77
3.3.5.1 JP Morgan Case.....	77
3.3.5.2 Bank of America.....	79
3.3.5.3 Wells Fargo.....	80

4. Карактеристики на банкарскиот систем на РМ и кредитната активност на банките.....	82
4.1 Агрегатни показатели за кредитната активност на банките и квалитетот на портфолијата во РМ.....	82
4.2 Кредитни перформанси на најголемите банки во РМ.....	85
4.3. Пресметка на селектирани финансиски коефициенти од ревидирани финансиски извештаи.....	86
4.3.1 СТБ.....	87
4.3.2 Комерцијална банка.....	89
4.3.3 Тутунска банка.....	91
5. Влијание на различните кредитни политики врз финансискиот и реалниот сектор.....	93
5.1 Случувања во финансискиот и реалниот сектор во земјите од Западна Европа и САД во поглед на развојот и ризиците.....	93
5.1.1. Австрија.....	96
5.1.2. Германија.....	97
5.1.3. Грција.....	98
5.1.4. Словенија.....	100
5.1.5. САД.....	102
5.2 Случувања во финансискиот и реалниот сектор во РМ во поглед на развојот и ризиците.....	103
6. Прашалник.....	107
6.1 Пред кризата (2004–2008).....	109
6.2 По кризата (2008–2014).....	130
6.3 Пред и по кризата, вкрстена тренд-анализа.....	153

7. Заклучоци и предлог-мерки за идното работење на банките со цел постигнување континуиран и одржлив пораст во секторот и во економиите во целост.....185

- Методолошки објаснувања
- Литература
- Додаток – табели

АКРОНИМИ

САД – Соединетите Американски Држави

PPP – Паритет на куповна моќ (ПКП)

ЕУ – Европска унија

УСД – Американска парична единица – долар

ЕУР – Парична единица во еврозоната – евро

НБРМ – Народна банка на Република Македонија

GDP – Бруто-домашен производ (БДП)

RBC – Ројал банка од Канада

ALCO – Одбор за управување со актива и пасива

ROE – Враќање на сопствениот капитал

ROA – Враќање на средствата

FED – Американска централна банка

CDS – Свопови за кредитен ризик

IMF – Меѓународен монетарен фонд

EFSS – Европски фонд за финансиска стабилност

ECB – Европска централна банка

NPL – Нефункционални кредити

OECD – Организација за економска соработка и развој

LTV – Однос кредити/обезбедување

Во последните неколку декади, сведоци сме на континуиран и стабилен пораст на земјите од Западна Европа и САД, заснован, пред сè, на стимулирање на потрошувачката. Еден од главните фактори за ваквиот пораст се и банкарските системи и експанзивниот пристап во кредитирањето.

БДП (PPP) по глава на жител во ЕУ во 2010 година изнесува 30.455 УСД, а во 2014 година 35.718 УСД. Стапката на невработеност е 9,7% во 2010 година и 10,2% во 2014 година. Стапката на сиромаштија е стабилна и околу 16%.

БДП (PPP) по глава на жител во САД во 2010 година изнесува 47.184 УСД, а во 2014 година 54.527 УСД. Стапката на невработеност е 9% во 2010 година, а во 2014 година опаѓа на 6,15%. Стапката на сиромаштија е 15% во 2010 година, со тенденција за намалување во последните години (околу 14%).

Водени од потребата за постојан пораст на профитот како главен показател за успешноста на една банка, банките применуваа агресивни политики за пораст на нивното кредитно портфолио. Овој пораст беше поддржуван и од матичните централни банки.

Годишниот ЕУРИБОР на средината од 1994 година изнесува 7%, во 1995 година 6,8%, во 1996 година 5,1%, во 1997 година 4,3%, во 1998 година 3,9%, следната година 3,2%, во 2000 година 5%, во 2004 и 2005 година 2,3%, во 2006 година 3,5%, во 2007 година 4,5%, во 2008 година 5,3%, во 2009 и 2010 година 1,3% и во 2011 година 2% и стапки помали од 0,5% во 2014 година. Денес овие стапки веќе имаат негативен предзнак.

Стапката на тримесечни благајнички записи во САД во 2002 година беше 4,5%, во 2003 година 6,6%, во 2004 година 7,2%, во 2005 година 6,1%, во 2006 година 5,1%, во 2007 година 2,9%, во 2008 година 5,7%, во 2009 година 4,3%, во 2010 година 3,8% и во 2011 година 1,5%. Денес, овие стапки се помали од 0,3%, а годишните благајнички записи се околу 0,5% (покачени на крајот од 2015 година).

Процентот на задолжителна резерва во зоната на ЕУ е 2%, во Велика Британија не постои задолжителна резерва, во САД од нула до 10%, во зависност од износот на трансакциските сметки што ги поседува институцијата.

Како резултат на позитивниот ефект што го имаше оваа синергија помеѓу финансискиот и реалниот сектор, западните банки одржуваа висококвалитетни кредитни портфолија. Нефункционалните кредити во САД во периодот од 1984 година до 2002 година се движат од 4% до 1%, а просекот за периодот од 1999 година до 2009 година е 1,67%. Во 2011 година, овој коефициент достигна над 3%, за да падне на помалку од 2% во 2014 година. Сличен е процентот на нефункционални кредити и во ЕУ, 3,1% во 2011 година, а толкав е процентот и во 2014 година.

Сепак, последните години покажаа дека силната и експанзивна политика резултираше со непочитување на прудентните кредитни политики и управувањето со ризици. Презадолженоста на населението кулминира во САД и ја предизвика финансиската криза што брзо потоа прерасна во економска криза и го зафати целиот развиен свет преку системот на високоинтегрирани финансиски и економски пазари.

Македонија, од друга страна, од своето осамостојување до денес бележи слаби резултати во својот економски развој. Согласно податоците на НБРМ, стапката на пораст на БДП од 1993 година до денес се движи:

БДП (стапки на реален пораст, во %)																					
1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
-7,5	-1,8	-1,1	1,2	1,4	3,4	4,3	4,5	-4,5	0,9	2,8	4,6	4,4	5,0	6,1	5,0	-0,9	3,4	2,3	-0,5	2,7	3,8

Согласно истиот извор, стапката на невработеност е следна:

Стапка на невработеност (во %)/2																					
1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
27,7	30,0	35,6	31,9	36,0	34,5	32,4	32,2	30,5	31,9	36,7	37,2	37,3	36,0	34,9	33,8	32,2	32,1	31,2	31	29	28,5

Слични се податоците за стапката на сиромаштија. БДП (PPP) по глава на жител за 2010 година е 23,8 УСД, а за 2014 година е 27,6 УСД.

Спротивно на ова, банкарскиот сектор е во постојан пораст и унапредување, како во профитабилност, така и во намалување на ризикот, преку постојано подобрување на кредитното портфолио на банките. Нефункционалните кредити во Македонија во бројки може да се согледаат преку учеството на кредитните пласмани класифицирани во категориите В, Г и Д во вкупното кредитно портфолио на банкарскиот систем. Во 1995 година се високи 44,4%, во 2000 година се 34,8%, додека, пак, во 2004 година и 2005 година се бележи значително

намалување на 13,2% и 10,9%, респективно. И во услови на финансиска и економска криза што го зафатија целиот свет, стапката на нефункционални кредити во последниве години се задржа на ниво од околу 11,5%.

Ваквото унапредување на квалитетот на портфолиото на банките во голема мера е резултат на влезот на странски банки на нашиот пазар и на носење „know-how“, како и на рестриктивната политика на НБРМ. Процесот на приватизација на банкарскиот сектор достигна процент од над 80% од капиталот на банките и придонесе за подобрување на начинот на нивното менаџирање.

Каматната стапка на благајничките записи е 7,5% на почетокот од 2004 година, 10% во 2005 година, 5,15% на почетокот од 2008 година, 9% на средината од 2009 година, 4,11% на крајот од 2010 година и во моментот се наоѓа на рекордно ниско ниво од 3,25%.

Стапките на задолжителна резерва во домашна и странска валута во 2004 година изнесуваат 7,5%, од 2005 година до средината на 2009 година изнесуваат 10%, а од средината на 2009 година до денес, задолжителната резерва во домашна валута со девизна клаузула е покачена на 20%, а во странска валута на 13%.

Конзервативните политики на банките во Македонија, стимулирани и контролирани од НБРМ, во комбинација со неразвиените и неинтегрирани финансиски пазари, на Македонија ѝ овозможија стабилен финансиски систем и не толку големи потреси од финансиската криза што започна во 2007 година во САД, а се прошири и прерасна во светска економска криза во 2008 година. Како и во 2008 година, така и денес, кога сме на прагот на нова криза, која овој пат се шири од еврозоната и е предизвикана од должничката криза на некои нејзини членки, финансискиот систем во државата се очекува да ја задржи својата стабилност. Сепак, македонската економија е соочена со предизвиците од намалениот економски раст, односно стагнацијата во ЕУ, чии членки се наши најголеми трговски партнери. Може да се очекува прелевање на кризата и во нашата економија преку намалување на порачките од овие земји, а со тоа и пад на извозот, намалување на обемот на работа на фирмите и зголемување на невработеноста. Несомнено, сето ова ќе има импликации и врз банкарскиот сектор, пред сè, преку порастот на нефункционалните пласмани.

Материјата во овој труд ќе биде систематизирана во седум глави, тргнувајќи од елементарното теоретско и емпириско образложение на кредитните политики и кредитирањето, преку компаративна анализа на перформансите на банкарските институции и системи, завршувајќи со општиот импакт на кредитирањето и

различните кредитни политики врз економскиот развој. Таа ќе го има следниот редослед:

Во првата глава ќе се изврши анализа на кредитирањето како главна активност и основен инструмент на комерцијалните банки за генерирање приходи. Ќе се дадат теоретски основи на функционирањето на комерцијалните банки и улогата и влијанието на кредитните политики во вкупните деловни политики на банките. Со користење расположливи, готови (секундарни) податоци, но и со спроведување анкета, оваа глава треба да даде информации за тоа колку менаџерите на банките биле и се под притисок за задоволување на барањата на нивните акционери за постојан пораст на пазарното учество преку постојан пораст на кредитирањето, а сè со цел зголемување на профитабилноста и стапките на поврат. Главата ќе заврши со најчесто употребуваните техники за продажба, кои, пак, во понатамошниот дел од трудот треба да послужат во анализата околу влијанијата врз ризиците, односно дали масовната продажба го зголемува ризикот од ненаплатување на побарувањата во однос на персоналното банкарство.

Втората глава ќе ги обработи ризиците. Теоретски ќе бидат анализирани различните видови ризици што постојат во работењето на банките и нивното влијание врз резултатите од работењето и врз целокупниот финансиски систем. Како најактуелен посебен осврт за предметната тематика ќе биде даден на кредитниот ризик. Ќе се направи анализа на факторите што влијаат врз зголемувањето на кредитниот ризик и како овој ризик се одразува и е закана за прудентното банкарско работење. При крајот на оваа глава ќе се разгледуваат теоретските концепти за успешно управување со кредитно портфолио и бенефитите од примената на инструменти и политики за адекватно управување со кредитно портфолио и намалување на ризиците при работењето.

Во третата глава, на ниво на банкарски системи, во вид на агрегатни податоци ќе се изврши пресметка на финансиската длабочина, степенот на банкарска интермедијација, показателот за големината на банкарскиот сектор, трендот на пораст на вкупната актива на банките како показатели што ја дефинираат досегашната и можноста за дополнителна експанзија на банкарскиот сектор. Потоа ќе се пресмета каматната маргина, профитабилноста, ефикасноста и квалитетот на кредитните портфолија, односно процентот на нефункционални кредити и издвојувањата за резервации за нефункционални кредити. На ниво на конкретни банки, во трудот ќе се изврши пресметка на коефициенти за најголемите банки, во поодделни земји поединечно, мерени согласно пазарното учество, односно големината на активата на банките. Од податоците од

ревидираните финансиски извештаи, како и годишните извештаи на банките, ќе се извршат пресметки за профитабилноста на кредитните портфолијата, учеството на портфолиото во вкупните приходи, учеството на кредитното портфолио во вкупната актива на банката, трендот на пораст на кредитното портфолио, трендот на пораст на каматните приходи, процентот на нефункционалните кредити, нето-каматната маргина и структурата на портфолиото.

Предмет на истражување во четвртата глава е банкарскиот систем на Република Македонија, односно подробно презентирање и анализирање на банкарскиот систем и перформансите на кредитните портфолија на најголемите банки во Република Македонија. Анализа на претходно опишаните коефициенти и трендови ќе се изврши на Стопанска банка АД Скопје, Комерцијална банка АД Скопје и Тутунска банка АД Скопје.

Петтата глава ќе направи поврзување на финансиските и реалните сектори, најпрвин во западноевропските земји и САД, а во вториот дел и во Република Македонија. Оваа глава, всушност, ќе биде главната поента на целото истражување и треба да покаже како кредитните политики на одредени банкарски системи влијаеле врз реалните сектори, односно го помагале или го одмагале развојот на економиите. Најновите случувања треба да откријат дали самите банки заедно со монетарните власти воделе адекватни политики и применувале адекватни инструменти за менаџирање на кредитните портфолија. Оваа глава треба да даде одговор на клучното прашање што се поставува во овој момент: дали македонскиот банкарски систем работи во функција на целокупната економија со тоа што креира стабилност и ниско ниво на задолженост или му одмага на стопанството во борбата со економската криза. Секако, одговорот на ова прашање е поврзан и со структурата на македонската економија, структурата на платниот биланс и државниот буџет. Во оваа глава ќе бидат компарирани агрегатни показатели и трендови од реалниот и финансискиот сектор.

Со спроведување прашалник, шестата глава, всушност, би требало да даде одговори (директно од банкарските менаџери) дали теоријата има и практична поткрепа, односно каков тип кредитни политики се водени во македонските, а каков во американските и западноевропските банки. Одговарајќи на шеснаесет прашања за периодот пред и за периодот по кризата, менаџерите даваат свој осврт на кредитирањето во своите банки. Врз основа на овие одговори ќе биде направена анализа за тоа какви биле состојбите во поглед на кредитирањето во ЕУ и во САД, од една страна, а какви во Македонија, од друга страна, и дали и што се сменило по кризата.

Врз основа на анализирањето на реалниот сектор во петтата глава и влијанието на банкарскиот сектор врз неговиот развој и практичните податоци од претходната глава, последната глава треба да донесе заклучоци за тоа во која насока монетарните власти и банките би требало да ги насочуваат своите кредитни политики. Имајќи ги предвид искуствата од забрзаниот развој на западните земји во изминатите декади и најновите случувања во последните години, од една страна, и дијаметрално спротивниот развој на настаните во Македонија, од друга страна, оваа глава треба да даде препораки за идното работење на банките со цел постигнување долгорочен пораст на кредитните портфолија и профитабилноста на банките, но и долгорочен пораст на економиите во кои работат и се нераскинливо поврзани. Посебен акцент и внимание, секако, ќе бидат ставени на банкарскиот сектор во Македонија и на македонската економија, но и на тоа како банките со своите кредитни политики треба да дадат импулс на македонската економија, не заборавајќи притоа да вршат адекватно управување со ризиците.

Како што е презентирано, трудот ќе претставува обид научно да се потврди влијанието на кредитирањето врз вкупниот економски развој и да се образложи оптималниот начин на кредитирање во поволни економски услови и за време на криза. Тоа ќе биде извршено со анализа на микро и макроспектот на кредитните политики, односно прво со сигнификантноста на кредитните политики и нивните составни делови за самата банкарска институција, а потоа, како востановен дел на деловната политика на банките, и влијанието во вкупниот банкарско-финансиски сектор. На последното ниво на генерализација, ќе се даде осврт и на влијанието врз вкупниот економски раст.

Предложената тема за изработка на докторскиот труд е предмет на голем број истражувања од областа на финансиите. Финансиската криза во САД од 2007 година, која прерасна во глобална економска криза, како и најновата економска криза, која се шири од земјите-членки на Европската унија, анализирани низ призмата на банкарските кредитни политики во поодделните земји, е една од најактуелните економски и политички теми на денешницата.

Резултатите од истражувањето би требало да одговорат на тоа дали банките во Република Македонија и НБРМ, со водењето рестриктивни кредитни политики реално ги намалиле ризиците во своето работење и економијата во целост и со тоа го унапредиле својот и порастот на економијата во државата, или, пак, се субјекти што со своите политики придонеле до забавување на развојот на државата, а со тоа и до пораст на сиромаштијата.

Стабилноста на финансискиот систем во Република Македонија, согласно извештајот на НБРМ, во најголема мера зависи од стабилноста на банкарскиот систем како негов доминантен сегмент. И покрај засилувањето на активностите, во 2010 година, банките беа исклучително претпазливи и продолжија да работат стабилно и внимателно. Забрзувањето на активностите на банките, главно, беше поддржано од порастот на депозитите, пред сè, од секторот „домаќинства“. Во еден значителен дел, банките го искористија порастот на изворите за натамошно зајакнување на нивната ликвидносна позиција со вложувања во нискоризични домашни хартии од вредност, а дел од проширувањето на депозитниот потенцијал го насочија и кон кредитната поддршка на реалниот сектор. Стабилноста и сигурноста на банкарскиот сектор се потврдува и со неговата стабилна ликвидност, како и со високата капитализираност, изразена преку двојно повисоката стапка на адекватност на капиталот од законскиот пропишан минимум. Во прилог се и резултатите од извршените стрес-тестови, кои покажуваат задоволителна отпорност на банкарскиот систем на симулираните шокови.

Резултатите треба да покажат дали со тоа што монетарниот систем е сочуван како еден од постабилните во светот е поттик за следење на истите политики и во иднина, или ризикот од неразвиеноста на економијата е закана за целокупниот економски систем и банките би требало да ги релаксираат своите кредитни политики со цел стимулирање економски раст.

МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ИЗРАБОТКА НА ДОКТОРСКИОТ ТРУД

При изработката на докторскиот труд ќе бидат користени соодветни квантитативни и квалитативни методи на истражување.

Квантитативните методи ќе послужат за анализа на статистичките податоци, ќе бидат анализирани финансиски коефициенти, биланси, ќе се применуваат тренд-анализа и соодветни статистички модели за обработка на податоците. Податоците ќе се компарираат на ниво на банки, банкарски системи и реалниот сектор, интерно и екстерно, помеѓу земји.

Квалитативните методи ќе бидат употребени за проучување на теоретските и практичните концепти и за изведување заклучоци и препораки.

Ќе бидат правени анкети со менаџери што се или биле на клучни позиции во банки и во монетарната власт. Врз основа на нивните одговори, најпрво би се проверила тезата за тоа какви кредитни политики воделе странските (ЕУ и американски банки), а какви македонските, а потоа дали и какви промени имало по кризата во однос на преткризниот период.

Врз основа на теоретските претпоставки и резултатите од прашалникот, треба да се дојде до конкретни заклучоци во врска со политиките на банките, а потоа би се извршила споредба со макроекономските податоци за конкретниот период во поглед на финансискиот, но и реалниот сектор. Оваа споредба би требало да даде заклучок за (не)оправданост на политиките, како и предлози за преземање идни мерки.

1. КРЕДИТИРАЊЕТО КАКО ОСНОВА ЗА ПРОФИТАБИЛНОСТ ВО БАНКАРСТВОТО

Финансиските институции, предводени од банките, вршат есенцијална функција на канализирање на средствата од оние со вишок средства кон оние со недостиг на средства (Saunders и Cornett, 2007).

Нивната прва функција е брокерската функција. Кога е во улога на брокер, финансиската институција претставува агент за штедачот преку овозможување информации и трансакциски услуги.

Втората функција е функција на трансформирање на активата. Во оваа улога, финансиската институција издава финансиски побарувања што се поатрактивни за домаќинствата штедачи отколку побарувањата издадени директно од корпорациите. Со оваа функција, финансиските институции купуваат финансиски побарувања издадени од фирмите – акции, обврзници и други форми на долг (кредити), наречени примарни хартии од вредност – а тие купувања ги финансираат со продажба на финансиски побарувања на инвеститори од секторот население и други сектори во форма на депозити, осигурителни полиси, итн. Финансиските побарувања од финансиските институции се нарекуваат секундарни хартии од вредност, бидејќи се поткрепени со примарните хартии од вредност. Финансиските институции се, всушност, независна страна на пазарот, кои креираат финансиски производи чија вредност произлегува од трансформацијата на финансискиот ризик. Примарните хартии од вредност (акции и долг) се дел од активата на билансот на состојба на финансиските институции, додека, пак, секундарните хартии од вредност (депозити, осигурителни полиси) се дел од пасивата на билансот на состојба.

Одговорот на тоа како финансиските институции профитабилно ја извршуваат функцијата на трансформација на актива лежи во поефикасното разрешување на трите видови трошоци со кои се соочуваат штедачите што сакаат директно да инвестираат во корпоративни хартии од вредност:

- ✚ Информационски трошоци – тука спаѓаат „трошоците на агент“, односно трошоци што произлегуваат од акциите, кои би можеле да ги преземат сопствениците или менаџерите на фирмите, спротивно на договореното со штедачите што инвестирале во од нив издадените хартии од вредност. Дел

од овие трошоци се и трошоците за мониторинг, а се разрешуваат со вклучување на финансиската институција во улога на „делегиран монитор“ или собирач на информации и во улога на производител на информација со емисијата на секундарни хартии од вредност.

- ✚ Ликвиден ризик – секундарните хартии од вредност се поликвидни, на пример, депозит по видување во однос на десетгодишна корпоративна хартија од вредност.
- ✚ Ценовен ризик – преку диверзификација на портфолиото, финансиската институција гарантира далеку постабилни цени на своите хартии од вредност во однос на оние од индивидуалната корпорација.

Во прилог на претходното се и намалените трансакциски трошоци (преку економија од обем), како и интермедијацијата на доспевање (преку управување со ризиците, финансиските институции можат подобро да се справат со ризикот од нецелосно мечирање (усогласување) на доспевањата во активата и во пасивата).

Тоа што банките ги прави „специјални“ се и следниве функции:

- Трансмисија на монетарната политика
- Алокација на кредити
- Трансформација на богатство или временска интермедијација
- Платен промет
- Интермедијација на деноминација

Банкарската индустрија во изминатите осумдесетина години помина низ еден комплетен циклус во однос на опсегот на активности. На почетокот, банките им нуделе комплетни услуги на своите клиенти (комерцијално банкарство, инвестициско банкарство, осигурителни услуги), за да започне процес на специјализација и сепарација на овие активности по големата светска економска депресија во раните триесетти, особено во САД. Почетокот на дваесет и првиот век, под притисок на конкуренцијата, технолошкиот напредок и финансиските иновации, води кон промена на регулативите на одредени земји и враќање на универзалното банкарство.

Во целиот овој период, кредитирањето е основа на комерцијалното банкарско работење, а кредитите, традиционално, најголемиот извор на приходи. Согласно известувањата на НБРМ, во 2015 година, најголем дел од приходот на македонските банки доаѓа од приходот од камати, и тоа 233,4 милиони евра. Приходот од провизии изнесувал 68,8 милиони евра, а добар дел и од овој приход е резултат на провизии по одобрени кредити. Ова доволно сведочи за значењето на кредитирањето за банкарскиот сектор во Македонија. Агрегатните показатели за банкарскиот систем и кредитната активност во селектираните земји од ЕУ и од САД, обработени во третата глава од овој труд, исто така покажуваат дека кредитите се најзначајни во билансите и на банките од овие земји. Имено, во секоја од нив кредитите зафаќаат повеќе од половина, а некаде и две третини од вкупната актива.

1.1 ПОТРЕБАТА ЗА ЗАСИЛЕНА ПРОДАЖБА ЗАРАДИ ЗАДОВОЛУВАЊЕ НА АКЦИОНЕРСКИТЕ БАРАЊА ЗА ПРОФИТАБИЛНОСТ

Во трудот на Urral и Kaug (2009) се анализира главниот проблем на сите банки, односно како најдобро да ги искористат своите фондови за да заработат максимален приход со паралелно намалување на трошоците, со цел да бидат конкурентни и да опстанат во окружувањето на растечката глобална конкурентност. Комерцијалните банки ги мобилизираат најголемиот дел од своите фондови со депозити и заеми, а депозитите имаат доминантен удел. Овие средства се инвестираат во кредити со цел да се добие поврат во форма на камата и дивиденди. Трудот се занимава со „кост-бенефит“ анализа на банкарските фондови/средства.

Глобализацијата преку либерализацијата, приватизацијата и дерегулацијата во финансискиот сектор стимулираше финансиски иновации. Развојот на технологијата, телекомуникациите и електронската обработка на податоци само го интензивира тој процес. Банкарството е доминантен дел од финансискиот сектор. Под притисок на конкуренцијата, главен предизвик во банкарството е управувањето со активата и пасивата, посебно креирањето/мобилизирањето фондови и нивна трансформација во профитабилно портфолио што заработува доволно.

Ако го разгледаме билансот на успех на која било комерцијална банка, ќе видиме дека најголем удел во пасивата имаат депозитите, а во активата кредитите, иако критична улога играат и заемите во пасивата, како и инвестициите во активата (од

кои 90% во државни и благајнички хартии од вредност). Клучното прашање е кој вид депозити се најевтини и каде да се пласираат овие депозити со цел генерирање максимален поврат.

1.2 ПРИТИСОЦИТЕ ЗА ПОРАСТ НА КРЕДИТИРАЊЕТО

Jones (2010) пишува за критиките врз банките од страна на јавноста поради големите притисоци врз банкарските службеници за продажба. Имено, овој автор се фокусира на искуството на повеќе луѓе од различни профили, кои се сведоци на лошата банкарска практика за продажба во Велика Британија, особено во филијалите на банките.

Поранешен банкарски службеник во *HSBC*, кој ја напуштил банката по 30-годишен работен стаж, од своето лично искуство истакна дека приоритетни биле таргетите и притисокот за нивно исполнување (наградувани со поени и награди, како камери и слично), додека потребите на клиентите биле секундарни. За банкарската култура на големи притисоци за продажба сведочат и искуствата на поранешни банкарски советници од *Barclays*, *HSBC* и *RBC*. Големите таргети, притисоците на менаџментот за масовни продажби, продажбата на кредити заедно со осигурување, неводењето сметка за усогласеноста на работењето на банката со прописите, таргетирањето за продажба на секој состанок со клиент, стресот на работа, честите боледувања и влијанието на работата врз приватниот живот се дел од лошото искуство на поранешниот банкарски советник од *Barclays*. Ваквите притисоци за продажба во *HSBC* прераснале во намера банката да им продава производи и на своите вработени, и придонеле за многу ниско ниво на задоволство кај клиентите. Банкарската практика за продажба во *RBC* подразбирала дури и секојдневно лично обврзување на банкарскиот службеник за тоа што би продал до крајот на денот, што се вршело на секои два часа во текот на денот, и било проследено со образложение од страна на службеникот за причините поради кои таргетите не биле исполнети, како и тоа што ќе се преземе во таа насока следниот ден.

Дополнително, во *RBC* континуирано се вршеле притисоци брз банкарските службеници за давање кредити без оглед на тоа дали клиентите ги исполнувале условите за добивање кредит или не, и доколку тие одбивале да им дадат кредити на несоодветни клиенти, нивниот договор за работа се трансформирал во договор за работа врз основа на таргети. Во истата насока е и сведоштвото на жена менаџер на мала компанија, која му помага на член од своето семејство во

сервисирање долг и чие искуство сведочи за „ненаситната“ банкарска практика за продажба.

Како одговор на ваквите наводи, *Barclays*, *HSBC* и *RBC* ја истакнаа својата стратегија за воспоставување долгорочни односи со клиенти, грижата за задоволување на финансиските потреби на клиентите единствено со соодветни продукти и решенија, како и соодветната политиката на наградување за вработените што е условена не само од продажбата, туку и од задоволството на клиентот и почитувањето на банкарските политики и процедури.

Blackmore (2010) во својот артикл го цитира Jason Witcombe, директор за планирање финансиски развој, кој истакнува дека намалувањето на притисокот за продажба врз банкарските службеници не значи спречување повторна финансиска криза, туку значи обезбедување поквалитетни услуги за клиентите и соодветен справедлив однос кон клиентите. Истовремено, Blackmore пишува и за воведувањето забрана за банките да ги советуваат своите клиенти во врска со продажбата на хартии од вредност, со образложение дека тоа претставува судир на интереси со дејноста што ја вршат инвестициските банки.

Row (2009) пишува за кампањата на Здружението на синдикати, која има цел да стави крај на агресивните таргети за продажба во банкарската групација *Lloyds*, да ги поттикне вработените во оваа банкарска групација да ја променат културата на банкарскиот систем во Велика Британија, да се замени политиката на наградување со бонуси со систем на заработувачка што нема да се темели врз тоа колку продукти се продадени на клиенти, да се даде приоритет на квалитетот на услуги за клиентите и сите вработени да добиваат соодветна плата за сработеното. Во таа насока, Row го цитира и Rob Macgregor, државен советник, според кој, во банкарската групација *Lloyds* (во која делумно сопственици се даночни обврзници), вработените наместо да бидат фокусирани да обезбедат одлични услуги за клиентите и да бидат справедливо платени за таквите услуги, културата на продажба во оваа групација ги принудува вработените да продаваат продукти на клиенти што или не им се потребни или не ги сакаат, а неможноста да се исполнат таргетите значи дека вработените ќе ја изгубат својата заработувачка. Наспроти притисокот врз вработените за продажба на несоодветни производи, негрижата за клиентите и трката по недостижни таргети, од банкарската групација *Lloyds* истакнуваат дека нивната политика на наградување е во согласност со нивната стратегија за одржување долгорочна соработка со клиентите и не негираат дека постојат индивидуални таргети, но појаснуваат дека тие не се однесуваат само на продажба, туку и на повеќе домени

од нивната дејност, и при наградувањето сите се земаат предвид, а бонусите се само еден дел од целокупниот пакет наградување.

Jones (2010) во својот артикл пишува дека Antony Jenkins, извршен директор на *Barclays* за работа со население, кој застанал во одбрана на банкарскиот сектор наспроти обвинувањата за големите притисоци за продажба и високите таргети, бил обвинет од страна на Roger Bootle, директор на *Capital Economics*, дека „живее во двоен свет“. Имено, Jenkins образложил дека бројот на незадоволни клиенти е многу мал, дека сите клиенти при продажба на финансиски продукти се третираат соодветно и дека нема бенефит од продажба на несоодветни или непотребни производи на клиенти.

Macdonald (2012) пишува за истражувањето спроведено во 500 банки, меѓу кои *Royal Bank of Scotland, Lloyds Banking Group, Barclays u Santander*. Резултатите од истражувањето покажале дека 81% од интервјуираните одговориле дека притисокот за постигнување на таргетите за продажба останал ист или се зголемил, и покрај барањата за негово намалување наметнати од страна на законодавците и политичарите. 66% од интервјуираните се изјасниле дека континуирано им се барало да продаваат повеќе, додека, пак, околу 41% одговориле дека имало намалување на расположливите стимуланси. Речиси половина од интервјуираните или 46% продале несоодветен продукт со цел да ги исполнат таргетите, додека, пак, 40% одговориле дека очекувале да продадат производи дури и кога производите биле несоодветни за клиентите. Иако повисокиот менаџмент се изјаснил дека се менува ваквата култура на продажба, истражувањето покажало дека оваа култура на продажба сè уште постои во банкарскиот сектор и таа е најмногу изразена кај банкарските службеници кои директно вршат продажба и кои сè уште се под силен притисок да ја позиционираат продажбата пред услугите, дури и кога не им се даваат стимуланси.

1.3. ТЕХНИКИ ЗА ПРОДАЖБА ВО БАНКАРСТВОТО

Во зависност од тоа за кој банкарски сегмент се работи, односно дали станува збор за корпоративен сектор или сектор за работа со население, банките применуваат различни начини, односно различни продажни канали за да допрат до своите постојни и потенцијални клиенти. Корпоративниот сектор подразбира работа со корпорации и „кастамизирање“ (приспособување) на понудата по кредитобарател. Дури и да постои рамка во која се движи понудата за

одреден тип услуги – тип на кредити, цени на производи, општи кредитни критериуми – сепак, на секој индивидуален случај му се пристапува засебно. Исто е и со кредитната анализа и со оцената на ризикот. Не постои општ модел врз основа на кој би се донела одлука, затоа што и самите одлуки не се базираат на принцип „да/не“. Постојат клиенти на кои банката им го одобрува целокупното барање, постојат и оние кои банката ги одбива во целост, но постојат и клиенти со кои банката преговара за можни помали износи, поголеми хипотеки, повисоки камати и дополнителни провизии за ризик, помали или поголеми рокови на отплата и други начини за дискриминација (Saunders и Cornett, 2007).

Од друга страна, работата со население и микрокредитирање мали бизниси е посимплифицирана и со можност за примена на модели за оцена на ризик. Најчесто, кредитното барање или се одобрува или се одбива во целост. Станува збор за масовна продажба со сосема различен пристап од оној во корпоративниот сектор.

Поради погоре споменатите начини на работа кај овие сектори, банките имаат на располагање и различни начини на продажба. Продажбата кај корпоративниот сектор најчесто се одвива преку лични контакти на кредитните референти и нивните претпоставени, па сè до највисоките нивоа на менаџмент, а во зависност од големината и значењето на потенцијалниот или постојниот клиент. Кај работата со население, на располагање има повеќе начини на продажба:

- Директна продажба преку кредитни референти надвор од банката („door to door“)
- Директна продажба преку кредитни референти во простории на банката („in door“)
- Продажба преку алтернативни канали на продажба (интернет-аплицирање, аплицирање преку „кол-центри“)
- Мобилно банкарство

Овие два сектори интензивно соработуваат меѓу себе преку вкрстена продажба („cross selling“). Фирмите добиваат разни попусти доколку покрај нив самите, во соработката со банката ги вклучат и своите вработени (земање плата преку банката, користење некој од производите на банката).

2. УПРАВУВАЊЕ СО РИЗИЦИ

2.1. АНАЛИЗА НА ВИДОВИТЕ РИЗИЦИ

Како резултат на глобалната финансиска криза што започна во 2007 година, во претходните неколку години националните финансиски регулатори и меѓународните финансиски организации преземаа значајни активности за зајакнување на финансискиот систем и за зголемување на неговата отпорност. Како дел од тие активности, од особено значење се активностите на Базелскиот комитет за банкарска супервизија. Примарна цел на Комитетот е да се подобри разбирањето на клучните прашања за супервизија и квалитетот на банкарската супервизија во целиот свет¹. Затоа, од појавата на кризата до денес, Комитетот има изработено повеќе предлози за унапредување на постојната капитална рамка и за зајакнување на прудентните стандарди, и има направено измени во различни делови од Базелската капитална спогодба, која претставува еден од најголемите предизвици пред кои се наоѓа банкарската супервизија на меѓународно ниво. Во таа насока се и последните измени на Базелската капитална спогодба, познати како Базел III, кои беа усвоени од страна на највисокиот орган на Базелскиот комитет во август и во септември 2010 година.

Базел III е сеопфатен сет мерки за реформи, донесен од страна на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, за зајакнување на регулативата, супервизијата и управувањето со ризик во банкарскиот сектор. Овие мерки имаат цел:

- подобрување на способноста на банкарскиот сектор да ги апсорбира шоките што произлегуваат од финансиски и економски стрес, без оглед на изворот;
- подобрување на управувањето со ризикот и
- зајакнување на транспарентноста и обелоденувањата од страна на банките².

Базел III се состои од следните делови, кои беа договорени и издадени од страна на Комитетот и неговиот орган на управување во периодот меѓу јули 2009 година и септември 2010 година:

- повисок квалитет на капитал, како и повисоко ниво на капитал што ќе обезбеди банките да може подобро да ги апсорбираат видовите загуби, како и оние поврзани со кризата што измина;

¹ <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

² <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>

- подобра покриеност од ризик, особено на пазарот на капитални активности;
- меѓународно усогласен однос на задолженост („leverage“) за ограничување прекумерно преземање ризик и заштита од капитални пресметки базирани на ризик;
- капитални амортизери, кои треба да бидат создадени во добри времиња за да се повлечат во периоди на стрес;
- минимални глобални стандарди на ликвидност за подобрување на отпорноста на банките на акутен краткорочен стрес и подобрување на долгорочното финансирање и
- посилни стандарди за супервизија, обелоденување и управување со ризикот³.

Согласно Одлуката за управување со ризици од НБРМ, ризик претставува веројатност одредена активност или настан да има директно негативно влијание врз добивката и/или врз сопствените средства, или да предизвика тешкотии во остварувањето на целите на банката⁴.

Оттука, согласно Законот за банки, секоја банка е должна континуирано да управува со ризиците соодветно на природата, видот и обемот на финансиските активности што ги врши. Со општите акти и интерните процедури, банката е должна да ги пропише критериумите, начинот и методите на управувањето со ризиците, како и оцената на адекватноста на капиталот согласно нејзиниот степен на ризичност. Општите акти и интерните процедури на банката мора да ги опфатат сите материјални ризици на кои е изложена таа при вршењето на сите видови финансиски активности, а особено следните видови ризици:

- ликвидносен ризик;
- кредитен ризик, вклучувајќи и ризик на земјата и ризик на друга договорна страна;
- ризик на каматни стапки од портфолио на банкарски активности, валутен ризик и пазарен ризик;
- ризик од концентрација на изложеност на банката и
- оперативен ризик, вклучувајќи го и ризикот од неадекватност на информативните системи⁵.

³ <http://www.bis.org/publ/bcbs179.htm>

⁴ http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_Odluka_upravuvanje_so_rizicite_2011.pdf

⁵ http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/WebBuilder_Zakon_za_bankite_SVnaRM67079009671026131515.pdf

Истовремено, банката е должна изложеноста на одделни видови ризици да ја одржува во рамките на лимитите дефинирани со Законот за банки.

Hull (2012) истакнува дека банките се прилично добро регулирани заради потребата од стабилен финансиски сектор и влевање доверба кај правните и физичките лица што работат со банките. Најчесто банките применуваат две стратегии при управувањето со ризиците. Едната стратегија подразбира идентификување на секој вид ризик поединечно и негово третирање („risk decomposition“), додека, пак, другата стратегија е насочена кон намалување на ризиците преку диверзификација на ризиците („risk aggregation“).

Во услови на пазарна економија, постојат силни причини банките да го зголемат богатството за акционерите. Регулативата игра значајна улога во ваквите случаи, бидејќи неуспесите или слабости на банките може штетно да влијаат врз финансискиот систем и врз економијата. Покрај ефектите на регулативата, и пазарните сили играа значајна улога кај банките за да го ограничат својот ризик. Всушност, доколку банката сака да се зголеми богатството на акционерот, таа ќе го избере нивото на ризик што е во согласност со таа цел. Тоа се рефлектираше и на некои од најголемите банки во светот за време на кризата, бидејќи банките што беа изложени на голем ризик не може да ги извршуваат своите финансиски активности, дури и во случаите кога регулаторот им го дозволуваше тоа, бидејќи сметаа дека е тешко да се финансираат.

Токму затоа, Stulz (2015) пишува дека банката што не презема ризик ја губи својата вредност. Оттука, според него, општо правило е банката да презема ризици со кои би се остварило богатство за акционерите⁶. Согласно Rutkauskas и Stankeviciene (2006), ликвидноста или способноста да се најдат извори за зголемување на активата и да се исполнат обврските како што доспеваат е критична за опстојувањето и за успешноста на секоја банкарска организација. Оттука, управувањето со ликвидноста е меѓу најважните активности на една банка. Управувањето со актива и пасива може да се дефинира како симултано планирање на сите активни и пасивни позиции под различни управувачки цели и правни, управувачки и пазарни ограничувања, со цел зголемување на вредноста на банката, овозможување ликвидност и намалување на ризиците. Управувањето со ликвидноста ја намалува веројатноста за сериозни проблеми, како индивидуални, така и пошироки системски реперкусии.

⁶ <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jacf.12099/pdf>

Токму затоа, анализата на ликвидноста бара не само мерење на ликвидната позиција на банката на регуларна основа, туку бара и испитување на кој начин би можеле ограничувањата за извори на средства да еволуираат под различни сценарија, вклучувајќи и ризични услови. Авторите се фокусираат на подобро разбирање на начините на кои банките можат да управуваат со својата ликвидност, користејќи широк потенцијал од активно и пасивно портфолио. Како клучни елементи за силно управување со ликвидност во банка од која било големина или обем на активности се наведуваат добар Менаџмент информативен систем (МИС), анализа на потреби за нето-извори на средства под алтернативни сценарија, диверзификација на извори на средства и план за непредвидливи случаи.

Банкарскиот бизнис станува посоефицициран како резултат на развојот на технологијата, порастот на економиите, диверзификацијата на банкарските активности и зголемената конкуренција. Нестабилноста („volatility“) на цените на средствата (активата) и несигурните обврски/извори влијаат врз финансискиот план. Банките се во бизнис „на менаџирање конфликтни цели“ (максимизирање на профитот и минимизирање на ризикот). Авторите презентираат интегриран избор на активно и пасивно портфолио и менаџерски техники, кои комбинираат повеќекратни критериуми како „портфолио ефикасни можности“, ризик со веројатна вредност, гаранција за секоја можност и определување адекватна структура на активата и пасивата на комерцијална банка. Целта е базирана врз ликвидност, солвентност и просечен принос на актива и пасива.

2.2 УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК

Согласно Одлуката за управување со ризици од НБРМ, кредитниот ризик е дефиниран како ризик од загуба за банката, поради неможноста нејзиниот клиент да ги подмирува своите обврски кон неа во договорениот износ и/или во договорените рокови⁷.

Christoffersen (2012) појаснува дека кредитниот ризик не подразбира само неможност клиентот да ги исполнува своите обврски кон банката во целост, туку и делумно исполнување на обврските од страна на клиентот или исполнување на обврските по истекот на договорениот рок. Истовремено, истакнува дека покрај природата на комерцијалните банки традиционално да преземаат голема

⁷ http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_Odluka_upravuvanje_so_rizicite_2011.pdf

изложеност на кредитен ризик преку кредитните портфолија, денес банките во голема мера се фокусираат на управувањето со кредитниот ризик.

Hull (2012) пишува дека најчесто во практиката, управувањето со кредитниот ризик се врши преку „агрегација на ризик“ („risk aggregation“), што подразбира добра диверзификација на банката. На пример, доколку банката му даде кредит во висина од 40% од сопствените средства на еден клиент, тоа значи дека банката не е диверзифицирана и се изложува на неприфатлив ризик. Доколку клиентот што го зел кредитот западне во финансиски тешкотии и не е во можност да ја исплаќа главницата и каматата, банката ќе стане несолвентна. Банката би била во многу подобра положба доколку применува подиверзифицирана стратегија на кредитирање во висина од 0,01% од сопствените средства кон секој клиент од вкупно 10.000 клиенти. Под претпоставка дека во една просечна година можноста на секој клиент што зел кредит не ги исполнува своите обврски кон банката изнесува 1%, би можело да се очекува дека во текот на една година приближно 100 клиенти не би биле во можност да ги исполнат своите обврски кон банката, што значи дека загубата во таквите случаи би била поголема од профитот што би се остварил од останатите 99% кредити што се исплаќаат редовно. Овој пример се однесува на просечна година, односно на година без економски тешкотии и со тоа можноста за неисполнување на обврските од страна на клиентите е помала, споредено со година во која има економска криза и во која е зголемена ваквата можност.

Suresh, Kumar и Gowda (2010) развиваат рамка за мерење и управување со кредитен ризик. Тие го прикажуваат кредитниот ризик како најстар и најголем банкарски ризик. Целта на управувањето со кредитен ризик е да се оформи рамка што ги дефинира корпоративните приоритети, процесите за одобрување кредит, системите за рангирање на кредитниот ризик, механизмот за процена на кредити и напредниот систем на репортирање. Подобриот и ефективен стратешки процес на управување со кредитниот ризик е подобар начин за управување со кредитно портфолио.

Концентрацискиот ризик произлегува од ризик во рамките на портфолиото и може да резултира од кредити дадени на еден клиент или индустрија, географско подрачје или бизнис-линија. Концентрацијата во рамките на портфолиото ќе ја одреди магнитудата на проблемите што ќе ги искуси банката за време на ризични услови. Концентрацискиот ризик е важна компонента на кредитниот ризик.

Анализирајќи го индискиот банкарски сектор, трудот дава одредени препораки што се универзално апликативни:

- ✓ Банките мора да формираат системи за рано предупредување што би ги препознавале промените и новата реалност и би предложиле промени во стратегијата.
- ✓ Постигнувањето подобар еквилибриум на портфолиото преку развивање информациски систем за управување со ризици, но и со подобра диверзификација на портфолиото.
- ✓ Репутацијата на банките е најважна за клиентите што бараат банки со докажан висок квалитет на услуги, како и историја на сигурни и здрави практики. Токму затоа, потребна е имплементација на методологиите на Базелската спогодба за кредитен ризик што сугерираат на капитален пристап базиран врз ризик за намалување на ризикот.
- ✓ Адекватна супервизија од страна на централните банки, која ќе овозможи стабилност и сигурност на банкарскиот сектор, но истовремено ќе стимулира консолидација како предуслов за подобра конкурентност и сервилност.

2.3. МЕТОДИ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТНО ПОРТФОЛИО

За кое било ниво на очекуван приход, повеќето рационални инвеститори преферираат пониско ниво на ризик и за кое било дадено ниво на ризик преферираат повисок приход⁸. Портфолио е колекција од финансиски инструменти што ги поседува одреден инвеститор⁹. Значењето на портфолио-теоријата е тоа што со примена на одредени техники се доаѓа до агрегатен ризик што е помал во однос на просечниот ризик на одделните елементи на портфолиото.

Markowitz (1952), таткото на модерната портфолио-теорија, за своето дело „Portfolio selection“ е добитник на Нобеловата награда за економија. Наместо дотогашниот пристап од страна на инвеститорите за оцена на односот принос/ризик на секоја поединечна инвестиција, Markowitz сугерира на оцена на

⁸ Dictionary of Finance and Banking – Oxford.

⁹ Dictionary of Economics – Unwin/Hyman.

односот принос/ризик на целото портфолио од финансиски инструменти. Со оглед на претпоставките за ефикасни пазари, каде што цените адекватно го одразуваат односот принос/ризик како резултат на постоење голем број рационални инвеститори (развиен, длабок пазар) што се подготвени да заработат на секој потценет финансиски инструмент, обидите да се профитира преку селекција на индивидуални финансиски инструменти се осудени на пропаст. Затоа, акцентот се става на селекцијата на адекватно портфолио од различни финансиски инструменти што за определено прифатливо ниво на ризик ќе го „надигра“ пазарот и ќе оствари најголем приход во однос на другите портфолија. И, обратно, за одредено прифатливо ниво на приход ќе овозможи најниско ниво на ризик (Strong, 2006).

При формирање едно портфолио, основен концепт што треба да ги води портфолио-менаџерите е диверзификацијата. Принципот „не ставај ги сите јајца во една кошничка“ најдобро ја објаснува идејата за диверзификација. Со внесување различни финансиски инструменти под чадорот („amberla“) на едно портфолио, се намалува ризикот за дадено барано ниво на приход (Bodie, Kane и Marcus, 2012). Откако ќе се измерат перформансите на секој поединечен финансиски инструмент, потребно е да се измерат и заедничките перформанси (преку меѓусебната корелација), па дури потоа да се изврши адекватна алокација на активата и оптимизација на целото портфолио. Потоа следува процесот на постојано мерење и мониторинг на перформансите, индивидуални и на целото портфолио, и преземање мерки за зачувување на посакуваните резултати. Иако горните теоретски претпоставки се однесуваат, пред сè, на пазарите на пари и хартии од вредност, овој концепт може успешно да се примени и во банкарското работење. Портфолио пристапот во банкарското работење може да се примени на ниво на управување со кредитни пласмани, но и на ниво на целокупниот банкарски биланс на ниво на стратешко управување со целата банка преку управување со групирани сродни деловни активности, т.н. портфолио-целини (Čurčić, 2003).

Во билансот на состојба на една банка би можеле да се издвојат следниве портфолио-целини:

- ❖ Готовина и готовински еквиваленти
- ❖ Класични банкарски продукти (кредити и депозити)
- ❖ Вложување во хартии од вредност и финансиска пасива

❖ Фиксни средства и сопствен капитал

❖ Вонбилансна актива и пасива

Успешниот менаџмент на една банка има цел да направи поволен сооднос на продуктивната актива (кредити и хартии од вредност) во однос на непродуктивната (готовина, фиксни средства, резерви) како во поглед на максимизирање на приходите, пред сè, преку продуктивната актива, така и во поглед на минимизирање на ризиците, пред сè, преку непродуктивната актива. Секако, стратешка цел е и обезбедување стабилна депозитна база и овозможување севкупно профитабилно работење. Со оглед на доминантното значење на кредитите за профитабилноста на една банка, управувањето со кредитното портфолио исто така има доминантно значење во рамките на банкарскиот менаџмент. Кредитното портфолио го сочинуваат сите кредити на една банка, а како и со секое управување со портфолија, целта е максимизирање на профитот за дадено ниво на кредитен ризик. Со цел подобро следење на перформансите, ризиците и меѓусебната корелација, менаџерите вршат класификација на кредитите во рамките на вкупното портфолио врз основа на различни критериуми, како што се рочност, намена, индустрија, региони, итн. Крајната цел е минимизирање на ризиците со диверзификација. Корелацијата меѓу кредитите во рамките на портфолиото може да го намали или да го мултиплицира ризикот, во зависност од тоа дали е позитивна или негативна.¹⁰

За разлика од традиционалниот пристап што е фокусиран на одобрување кредити врз основа на здрави банкарски критериуми и ажурен мониторинг, во денешно време, банките преку развиени МИС (Менаџмент информативен систем) вршат постојано следење на ризиците не само на индивидуалните кредити, туку и на целото кредитно портфолио преку внатрешните подгрупи. За денешните управувачи со ризик, корелацијата помеѓу индивидуалните кредити или групи кредити е поважна од индивидуалните ризици за кредит или корисник на кредит. Само овој пристап дава комплетна слика на ризичниот профил на една банка.

Согласно регулаторното тело *Office of the Comptroller of the Currency* од САД, постојат девет елементи за ефикасно управување со кредитно портфолио:

1. Оцена на кредитна култура – систем на вредности што ја карактеризираат банката и нивно спроведување и почитување од сите вработени, почнувајќи

¹⁰ <http://www.occ.treas.gov/publications/publications-by-type/comptrollers-handbook/lpm.pdf>

од топ менаџментот, па надолу, сè до вработените од најниското ниво на хиерархија. Кредитната култура ги детерминира кредитните политики и практики, стратегии на продажба, однос кон кредитниот ризик;

2. Цели на портфолио и лимити за толерантност на ризик – јасно поставени и комуницирани таргети во однос на нивото на толеранција и апетит за ризик;
3. МИС (Менаџмент информативен систем) – прибирање и процесирање точна, навремена, релевантна, објективна и материјално значајна информација во врска со активностите на банката и придружните ризици;
4. Портфолио-сегментација и диверзификација – адекватна сегментација на портфолиото според различни критериуми (рочност, вид на кредит, големина, индустриска гранка, регион, обезбедување, ризици) со цел адекватна контрола на индивидуалните ризици, но и на агрегатниот ризик преку корелација на индивидуалните изложености и вршење адекватна диверзификација;
5. Анализа на кредити одобрени од други кредитори;
6. Агрегатна политика на исклучоци при одобрување кредити – генерално, банките треба да се придржуваат до своите кредитни политики и стандарди при одобрување кредитни барања. Сепак, кредитните политики не можат да ги содржат во себе сите можни сценарија и анализи на различните барања. Затоа се дозволени исклучоци, било во однос на неопходната документација, било во однос на одреден критериум. Овие исклучоци мора да бидат адекватно оправдани, строго контролирани и во рамките на претходно поставени максимум лимити;
7. Спроведување стрес-тест на портфолиото – „што ако“ дојде до промени на каматни стапки, инфлација, економски циклус, политички и други „стресови“;
8. Независна и ефективна контролна функција – воспоставување независни служби, контрола на принцип „четири очи“, периодични процени на изложености, силна и независна интерна контрола и ревизија; и
9. Анализа на ризик/принос размена („trade-off“) на портфолио.

Иако секоја банка, согласно своите кредитни специфики и стандарди, ја дефинира својата кредитна политика, составен дел на повеќето кредитни политики се:

- ✚ **Кредитни авторитети** – кредитната политика треба да опишува кој има авторитет за одобрување кредитни барања и да постави специфични лимити на одобрувачите. Исто така, треба да се постават групни лимити што се однесуваат на одредени кредитни тела или одбори кои заради подобра контрола треба да бидат составени од претставници на бизнисот и на кредитниот сектор. Кредитната политика треба да содржи и начин на „репортирање“ и известување, како и фреквентност на состаноците на кредитните одбори.
- ✚ **Поставување лимити на вкупна изложеност и на потенцијални изложености (обврски)** – кредитната политика би требало да содржи насоки за воспоставување лимити за вкупна/агрегатна кредитна изложеност на постојното кредитно портфолио, а најчесто како релативна вредност во однос на некоја сметка од билансот на состојба (некои банки вакви лимити дефинираат во својата политика на ALCO). Лимити треба да се постават на постојната кредитна изложеност, како и на потенцијалната што може да произлезе од преземените ветувања/обврски, а врз основа на претходни искуства со помош на постојната статистика. Лимитите најчесто се поставуваат како процент во однос на депозитите, капиталот или вкупната актива, а потребно е и компонентите на потенцијалните ризици да бидат вклучени при поставувањето на ваквите лимити.
- ✚ **Дистрибуција според кредитна категорија и производ** – утврдување максимална концентрација преку насоки за поставување лимити за кредитирање според одредени кредитни категории (корпоративни кредити, потрошувачки кредити, хипотекарни, итн.), како и според одредени производи во рамките на категоријата.
- ✚ **Географски лимити** – во функција на дисперзија на ризикот според одделни региони.
- ✚ **Типови кредити** – банката може да постави лимити на одредени типови кредити што во минатото се покажале како ризични за банката или анализите покажуваат дека во иднина би можеле да станат проблематични, и банката на нив гледа како на непосакувани. Пример за тоа е избегнувањето новоотворени фирми („start ups“).
- ✚ **Стандарди за финансиски перформанси** – овие стандарди најчесто се базираат врз типот и намената на кредитот. Во најмала рака, треба да бидат поставени стандарди за прифатливи примарни и секундарни

обезбедувања на отплатите, нивна адекватност и услови во кои се потребни дополнителни гаранции. Кредитната политика би можела да специфицира минимум потребен обртен капитал, кредитен рејтинг од надворешна агенција, пристап до финансиски пазари, ниво на задолженост итн.

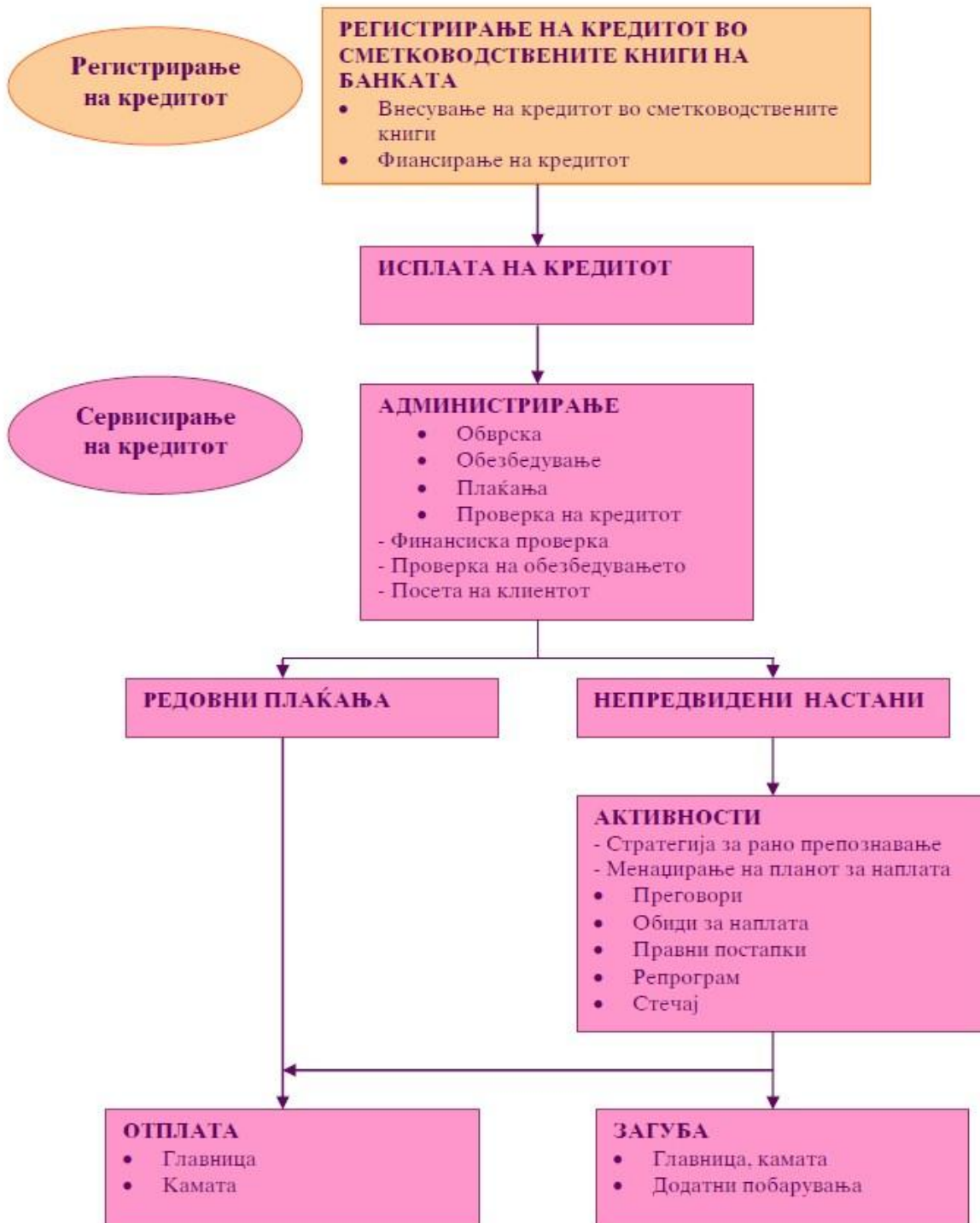
- ✚ **Финансиски информации** – како основа за фундаментална анализа, финансиските податоци треба да бидат внимателно третирани во кредитната политика. Треба да се дефинира кои финансиски податоци се потребни и колку фреквентно треба да бидат доставувани, дали треба да бидат ревидирани или не, над кој износ треба да бидат ревидирани, типот на биланси што треба да се достават, минимум пресметки во проекциите за идното работење, итн.
- ✚ **Колатерал и структурни барања** – дефинирање прифатлива кредитна структура преку минимум учество во инвестицијата, максимални рокови на отплата за различни типови инвестиции, дефинирање прифатлив колатерал, дефинирање сооднос кредит/колатерал (Loan To Value), поставување дополнителни лимитирања („haircuts“) итн.
- ✚ **Максимален сооднос на вредноста на кредитот во однос на пазарната вредност на заложените хартии од вредност** – поставување лимити за тоа какви хартии од вредност и во кој сооднос тие можат да служат како обезбедување, во зависност од нивната ликвидност и начинот на тргување.
- ✚ **Ценовни инструкции** – каматите и провизиите треба да бидат определени на ниво да ги покриваат трошоците за финансирање и другите трошоци, како и за обезбедување прифатливо ниво на поврат. При поставувањето на ценовната политика, менаџерите треба да се водат од профитните цели, земајќи го предвид односот приход/ризик. Ценовната политика е еден од најефективните методи за контрола и менување на ризичниот профил на една банка.
- ✚ **Стандарди за документација** – интерна документација од типот финансиски анализи, кредитни меморандуми, процени, осигурувања, процесна документација, договори за осигурување итн.
- ✚ **Наплата и отписи** – систематски процеси за наплата на побарувањата што се интегрален дел од кредитниот процес. Предусловите за отпис на побарувања мора да бидат прецизно дефинирани.

- ✚ **Известување** – кредитната политика треба да предвиди типови, содржина и фреквентност на документите што служат за известување/рапортирање на високиот менаџмент и управниот одбор. Овие извештаи треба да содржат сумирани извештаи за концентрација на кредити, потенцијални ризици, нефункционални кредити, отписи на побарувања, потребни идни активности итн.
- ✚ **Лимити и упатства за кредитна партиципација** – се однесуваат на купопродажба на делови или цели износи на кредити. Иако предност треба да му се дава на директното кредитирање на кредитобарателите од аспект на унапредување на односите со клиенти и креирање дополнителни можности за деловна соработка со клиентите, купувањето постојни кредити исто така може да биде корисно за банката. Купувањето кредити може да значи диверзификација на портфолиото, подобрување на гапот на каматните стапки, унапредување на ликвидноста и остварување одредени стратешки цели. Слични користи обезбедува и продажбата на кредити. Помалите банки особено имаат бенефити од учеството во купопродажба на делови од кредити токму заради нивната големина и ограничувањата поврзани со неа.
- ✚ **Вонбилансна изложеност** – традиционално, вонбилансниот кредитен ризик произлегувал од револвинг кредитни лимити, ставени на располагање на клиентите согласно нивните идни потреби, како и акредитиви и гаранции. Во поново време, овој ризик е драстично зголемен со процесот на секјуритизација и развој на пазарите на пари и капитал. Заради сè поголемото значење на овој сегмент од работењето на банките, како и предизвиканите финансиски и економски потреси од него, сè поголемо е регулирањето на овој тип ризици, и затоа вонбилансните изложености се третираат како дел од вкупната изложеност и дел од процесот за кредитно одобрување.
- ✚ **Други упатства** – како составен дел од својата кредитна политика, банките можат да вклучат и упатства и процедури што се однесуваат на специфични кредитни служби.

Давитковски (2010) во својот докторски труд, кредитниот процес го опишал на следниов начин:

Преглед 1: Кредитен процес

3. КАРАКТЕРИСТИКИ НА БАНКАРСКИТЕ СИСТЕМИ И ПОЛИТИКИ ВО ЗАПАДНОЕВРОПСКИТЕ И АМЕРИКАНСКИТЕ БАНКИ

Во артиклот на Sargu и Roman (2012) се анализирани карактеристиките на банкарските сектори во ЕУ, тековните случувања и идни насоки. Банкарскиот систем е главниот канал преку кој се врши финансирање на економијата на ЕУ. Исто така, тоа е и најтешко погодениот сектор од глобалната светска финансиска и економска криза. Поголеми пропаѓања на банки се спречени со огромни национални капитализации и национализации, како и со спојувања и преземања. Сепак, за целосна стабилизација на системот, потребни се натамошни буџетски напори.

Во однос на карактеристиките на банкарскиот сектор во ЕУ, во трудот е направена поделба на две хомогени групи: стари (ЕУ 15) членки и нови ЕУ членки. Вторите се земји чии економии во последните две декади минале низ процесот на трансформација, од централизирани кон целосно пазарно функционални економии. И покрај тоа, постојат значителни разлики меѓу двете групи (Sargu и Roman, 2012). Овие автори потенцираат дека ако се земе предвид БДП, пред кризата во ЕУ 15, просекот е околу 32.000 ЕУР по глава на жител, а кај поновите членки околу 11.000 ЕУР. По кризата, просекот кај ЕУ 15 опаѓа на 30.000 ЕУР, а кај новите на 9.000 ЕУР, со што се задржани големите разлики. Во нивниот артикл, што се однесува до стапките на пораст на БДП пред кризата, карактеристичен е далеку поголем пораст кај новите членки, со исклучок на некои како што е Чешка, која претрпе сериозна криза во 2004 година. Но, и чешкиот негативен пример ја афирмира идејата дека економскиот развој на една земја е директно поврзан со развојот на нејзиниот финансиски систем. Тргувајќи од оваа премиса, авторите на текстот веруваат дека развојот на финансискиот сектор преку финансиски иновации, како и преку интегрирање во заедничкиот финансиски сектор на ЕУ, е чекор кон натамошен развој на економиите на земјите-членки. Ако го гледаме финансискиот сектор на членките на ЕУ 15, тој е далеку пософистициран и поразвиен од оној на поновите членки и неговата вкупна актива е над 500% од БДП, за разлика од активата на новите членки, која се движи околу 150% од БДП во 2010 година.

Освен во Велика Британија, Финска, Шведска и Холандија, каде што доминира пазарот на капитал, на ниво на ЕУ далеку најдоминантен сегмент во финансискиот сектор е банкарскиот сектор. Учеството на банкарска актива во БДП

во ЕУ 15 во 2010 година е 365%, а капитализацијата на фирми е околу 60%. Овие показатели за новите членки изнесуваат 113% и 18%, по редослед. Ова укажува на потенцијалот за натамошен развој на финансискиот сектор кај овие земји.

Во периодот од 2001 до 2010 година, порастот на банкарската актива во ЕУ изнесува 328% и е на ниво на 1.059 милијарди ЕУР.

Табела 1: Приказ на односот помеѓу банкарската актива, кредити, депозити и БДП (%) за земјите-членки на ЕУ помеѓу 2001 и 2010 година¹¹

	Ratio of assets in GDP		Ratio of loans in GDP		Ratio of deposits in GDP		Banks no.	
	2001	2010	2001	2010	2001	2010	2001	2010
Austria	265,6	342,0	124,3	127,2	97,4	106,9	836	780
Belgium	305,4	329,5	103,7	114,9	128,3	155,9	112	106
Bulgaria	98,2	104,6	31,7	72,0	n/a	66,6	34	30
Czech Republic	115,0	115,4	82,7	59,8	79,4	76,7	172	56
Cyprus	341,2	758,8	51,2	352,1	82,7	400,5	43	152
Denmark	255,9	353,3	147,3	221,0	54,3	85,6	203	164
Estonia	65,5	135,7	39,0	119,9	40,9	102,3	7	18
Finland	119,7	244,0	59,4	79,5	50,5	64,8	369	338
France	251,7	405,1	89,3	123,8	70,2	110,4	1050	686
Germany	296,6	332,3	144,4	129,3	112,6	126,6	2526	1929
Greece	153,9	200,5	62,1	112,0	103,0	90,7	61	62
Ireland	360,4	758,8	163,0	281,0	111,9	174,9	88	489
Italy	151,9	245,9	82,9	132,5	55,9	105,3	843	778
Latvia	78,9	173,9	31,3	113,2	45,0	87,9	23	37
Lithuania	32,3	86,3	15,2	61,7	22,3	48,0	54	84
Luxemburg	3.274,3	1.849,3	672,6	459,6	991,1	639,0	189	146
Malta	324,6	786,1	162,4	369,0	184,3	336,9	17	26
Great Britain	363,7	521,3	132,6	209,7	115,5	269,0	452	389
Nederland	282,7	382,0	146,2	166,6	117,3	137,1	561	290
Poland	64,4	82,7	29,5	56,2	39,1	48,1	711	710
Portugal	275,7	293,1	133,5	167,2	105,2	112,9	212	160
Romania	34,16	65,4	n/a	40,4	n/a	34,0	43	42
Slovakia	78,0	83,1	42,7	50,8	18,1	59,9	20	29
Slovenia	81,4	139,9	39,6	95,7	58,2	65,3	69	25
Spain	183,6	306,0	100,6	187,3	104,1	177,8	366	337
Sweden	184,5	188,5	107,6	76,2	50,8	67,3	149	180
Hungary	67,9	122,8	35,5	76,0	46,5	49,6	230	190

¹¹ http://www.ugb.ro/etc/etc2012no2/12_Sargu,_Roman_final.pdf

Карактеристично за анализираниот период во претходниот труд е и намалувањето на бројот на банки кај повеќето земји, пред сè, како резултат на спојување и купување банки и како резултат на ширење на банките од ЕУ 15 кон помладите земји-членки. Секако, овој процес е и делумно како резултат на пропаѓање на банките.

Карактеристично за посткризниот период е зголемената регулатива и супервизија над банкарскиот систем, како и зголемените барања за капитализација. Многу банки се под притисок на регулаторите за исплаќање огромни казни за непочитување на прописите (*Deutsche bank* е една од оние што се соочуваат со големи проблеми изразени во милијарди ЕУР). На крајот на трудот, авторите сугерираат на сè поголема ориентираност кон традиционалните банкарски активности, но со користење нови и иновативни канали на дистрибуција, имајќи предвид дека регулативата за работа со финансиски деривати и државни хартии од вредност ќе биде многу построга.

Согласно Кредитниот извештајот за еврозоната на Европската централна банка, во периодот меѓу 2004 и 2007 година, видливо е олабавување на кредитните стандарди кон ризичните кредити во корпоративниот сектор.

САД е земјата каде што започна финансиската криза пред да прерасне во економска и да се прошири во целиот свет. Со оглед на тоа дека станува збор за долгогодишен лидер во светот во областа на банкарската индустрија, состојбите во овој сектор во САД се слични во многу елементи со развиените ЕУ држави (посебно со оние од ЕУ 15). Така, на пример, карактеристично е намалувањето на бројот на банки како резултат на затворања, а посебно како резултат на окрупнување. Во изминатите 30 години, согласно *United States Commercial Banking Report Q2 2011*, бројот на банки во САД буквално е преполовен. Сепак, САД остануваат еден од најсилните банкарски системи во светот, иако приматот најголеми го презема Кина. Единствено, *JP Morgan* е меѓу првите 10 најголеми банки во светот според актива. По кризата, банкарскиот сектор се стабилизира и има просечен пораст од 6% на годишно ниво (*Bank industry profile: The United States, October 2015*) за периодот од 2010 до 2014 година, што е далеку подобар од европските. Банкарските кредити се најзначаен дел од индустријата со учество од околу 71%. Не е мало и учеството на најликвидниот дел (пари и парични еквиваленти), со речиси 19% во активата. Американскиот финансиски пазар е зрел пазар со силна конкуренција како на банките, така и на другите финансиски институции, осигурителни компании, инвестициски банки, штедилници, кредитни здруженија, издавачи на кредитни картички, итн.

Сепак, кризата, како и посткризните регулаторни мерки предизвикуваат проблеми во работењето на голем број банки. Како и во Европа, и овде постојат банки што се под силни притисоци од регулаторите поради разни недоследности во работењето (*JP Morgan* се соочува со тужби за казни од над 35 милијарди УСД). Ова, исто така, има огромно влијание и врз веќе разнишаната доверба на потрошувачите во банкарскиот сектор.

Сепак, и во наредните 5 години предвидувањата се дека порастот на банкарскиот сектор во САД ќе го задржи сличното ниво (поточно, се очекува да биде 5,5% на годишно ниво), па така, се очекува пораст од 31% до 2019 година. Банките нудат различни производи, но, пред сè, во поглед на каматни стапки, провизии, лимити и рокови на отплата. Сепак, нема големи разлики во поглед на главните банкарски услуги, иако постојат специјализирани провајдери за факторинг или за фактурно финансирање. Тоа ги прави потрошувачите ценовно сензитивни. Трошоците за „баланс-трансфер“ се ниски кај физичките лица, а малку повисоки кај правните лица.

3.1 АГРЕГАТНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА БАНКАРСКИТЕ СИСТЕМИ И КРЕДИТНАТА АКТИВНОСТ НА ЗАПАДНОЕВРОПСКИТЕ И АМЕРИКАНСКИТЕ БАНКИ

Од западноевропските земји, разгледани ќе бидат Германија, Австрија, Словенија и Грција. Германија е еден вид моторна сила на економскиот развој на Европа. Станува збор за најсилната европска економија и модел што би требало да биде пример за нашата економија. Истовремено, станува збор за наш најголем трговски партнер и еден од најголемите инвеститори.

Австрија е силна од аспект на економијата, но е мала држава чии демографски карактеристики се споредливи со Македонија. Станува збор за релативно мала земја, хендикепирана во поглед на излез на море и многу други карактеристики што потсетуваат на Македонија, која има силен финансиски и економски систем кон каков би требало да се стремат носителите на нашата макроекономска политика. Исто така, станува збор за еден од поважните инвеститори во Македонија.

Словенија е анализирана од слични причини како Австрија, со уште поголеми демографски и културолошки сличности со Македонија. Грција е репрезент на земја најмногу погодена од кризата и има економија што е значајна за македонската како еден од најголемите инвеститори (посебно во финансискиот

сектор) и трговски партнери. САД се дел од анализата како земја со најразвиен финансиски сектор и најсилна економија на светот.

3.1.1. Германија

Согласно *Financial stability review* (2009), германскиот финансиски систем е стабилизирани со интервенцијата на германската влада. Сепак, во споредба со меѓународниот, германскиот финансиски систем е окарактеризиран како далеку постабилен во поглед на кредитен ризик (непостоење ценовен балон на недвижности) и ниско ниво на нефункционални кредити. Главната цел е преземање мерки за превенција од ерозијата на кредитните стандарди.

Табела 2: Агрегатни показатели за банкарскиот систем и кредитната активност на банките во Германија¹²

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вк. банк. актива (во милијарди ЕУР)	8.162	8.625	8.841	9.625	10.512	9.361	9.134	9.484	9.594	8.658	8.954
Вк. банк. актива /БДП	3.599.432	3.753.558	3.698.854	383.449.331	41.094.284	38.104.581	3.545.505	3.513.764	348.885	308.171	3.084.093
Вк. кредити (во милијарди ЕУР)	2.404	2.413	2.438	2.435	2.456	2.408	2.267	2.294	2.310	2.304	2.323
Вк. кредити /БДП	1,06	1,05	1,02	0,97	0,96	0,98	0,88	0,85	0,84	0,82	0,8
М2 (во милијарди ЕУР)	1.587,31	1.700,39	1.816,55	1.982,99	2.148,74	2.088,16	2.164,02	2.294,24	2.419,91	2.500,44	2.612,90
М2/БДП	0,70	0,74	0,76	0,79	0,84	0,85	0,84	0,85	0,88	0,89	0,90
нефункционални кредити	5,2	4,9	4,05	3,41	2,65	2,85	3,31	3,2	3,03	2,86	2,69
ROA (%)	0,49	0,45	0,42	0,24	0,21	0,36	0,42	0,44	0,44	/	/
ROE (%)	8,39	6,8	6,23	4	4,02	6,63	7,33	7,58	7,27	/	/

¹²https://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Statistische_Sonderveroeffentlichung/Statso_4/statso_4_financial_accounts_for_germany_2015.pdf?__blob=publicationFile
https://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Statistische_Sonderveroeffentlichung/Statso_4/statso_4_financial_accounts_for_germany_2011.pdf?__blob=publicationFile
 World Bank, World Development Indicators, Money and quasi money (M2) as % of GDP
 World Development Indicators, Bank nonperforming loans to total gross loans (%)
<http://www.statista.com/statistics/295444/germany-gross-domestic-product/>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05DEA156NWDB>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI06DEA156NWDB>

Во периодот од 2004 до 2008 година во Германија е евидентиран пораст на банкарската актива од речиси 30%. Од друга страна, во посткризниот период следува пад од 15% во периодот до 2014 година, иако во последните години започна одново период на благ раст.

Учеството на вкупната банкарска актива во БДП во 2014 година не само што е помало од она рекордното за разгледуваниот период во 2008 година, туку е помало и од она во 2004 година.

Растот на кредитите има слична насока, но далеку помал интензитет. Има пораст од околу 2% до 2008 година, за да следува пад од 5% во посткризниот период.

Интересно е што учеството на кредитите во БДП е во постојан пад, што значи дека порастот на кредитирањето е помал од оној на БДП и покрај континуираниот пораст на паричната маса (M2) во БДП.

Нефункционалните кредити опаѓаат пред кризата, за благо да пораснат непосредно по кризата и повторно да продолжат да опаѓаат во последните години.

Профитабилноста, изразена преку коефициентите ROE и ROA, го достигнува својот минимум во 2008 година и почнува да расте во следниот период.

Согласно *Financial stability review* (2015), најголемиот ризик за германскиот финансиски систем произлегува од ниските каматни стапки што се предизвикани од програмата на Европската централна банка за квантно олеснување. Теоријата покажува дека ниските каматни стапки принудуваат одредени инвеститори да влезат во поризични инвестиции со цел да дојдат до повисоки стапки на поврат за да ги исполнат своите обврски со фиксни каматни стапки. Дополнително, очекуваниот иден пораст на цените на средствата може да предизвика кредитен балон преку интензивно кредитно финансирање на инвестициите. Исто така, банкарските практики за трансформација на рочноста може да предизвикаат каматен ризик доколку дојде до промени на каматните стапки на среден рок.

Ризик за германскиот банкарски систем се и случувањата во Грција, каде што голем број финансиски институции имаат голема изложеност. Секако, влијание имаат и случувањата во финансискиот и реалниот сектор во Кина (намалениот пораст на БДП и берзанските потреси), земајќи го предвид извозно ориентираното германско стопанство. Третиот значаен макроекономски фактор, секако, е промената на политиката на „евтини пари“ во САД, кој ќе предизвика промена на

однесувањето на глобалните инвеститори, а ќе влијае и на идните каматни стапки и на пазарот на капитал во Германија.

Сепак, ниските каматни стапки даваат поттик за инвестирање во долгорочна актива со цел стабилизирање на повратот. Агрегатниот Tier 1 капитален коефициент во 2015 година е на ниво од 15,6% и е речиси двојно поголем од оној во 2008 година. Заедно со процесот на „делевериџ“, германскиот банкарски систем го прави силно капитализиран и отпорен на евентуални идни шокови. Во 2016 година се очекуваат натамошни регулаторни притисоци за капитално зајакнување на банкарскиот сектор.

Глобалната финансиска криза демонстрираше како може системски ризик да ја поткопа финансиската стабилност и да се прелее во реалниот сектор. Спасот на финансиските институции (пред сè, големите банки), а заради спас на економскиот систем во целост, се остваруваше со користење на парите на даночните обврзници. Затоа, најголемиот дел од инструментите на макропрудентните политики го таргетираат токму банкарскиот сектор. Германија досега беше недоволно опремена за да се соочи со ризиците што може да произлезат од пазарот на хипотекарни кредити врз финансиската стабилност. Од тие причини, Комитетот на Германија за финансиска стабилност во 2015 година ѝ предложи на федералната влада формирање легална основа за поставување макропрудентни инструменти што би ги регулирале кредитите за резиденцијални недвижности. Заедно со директивите на Базел III, се формираа сет политики и инструменти, кои во Германија стануваат оперативни во 2016 година, а се однесуваат на успешно менаџирање со ризиците што произлегуваат од големиот кредитен раст.

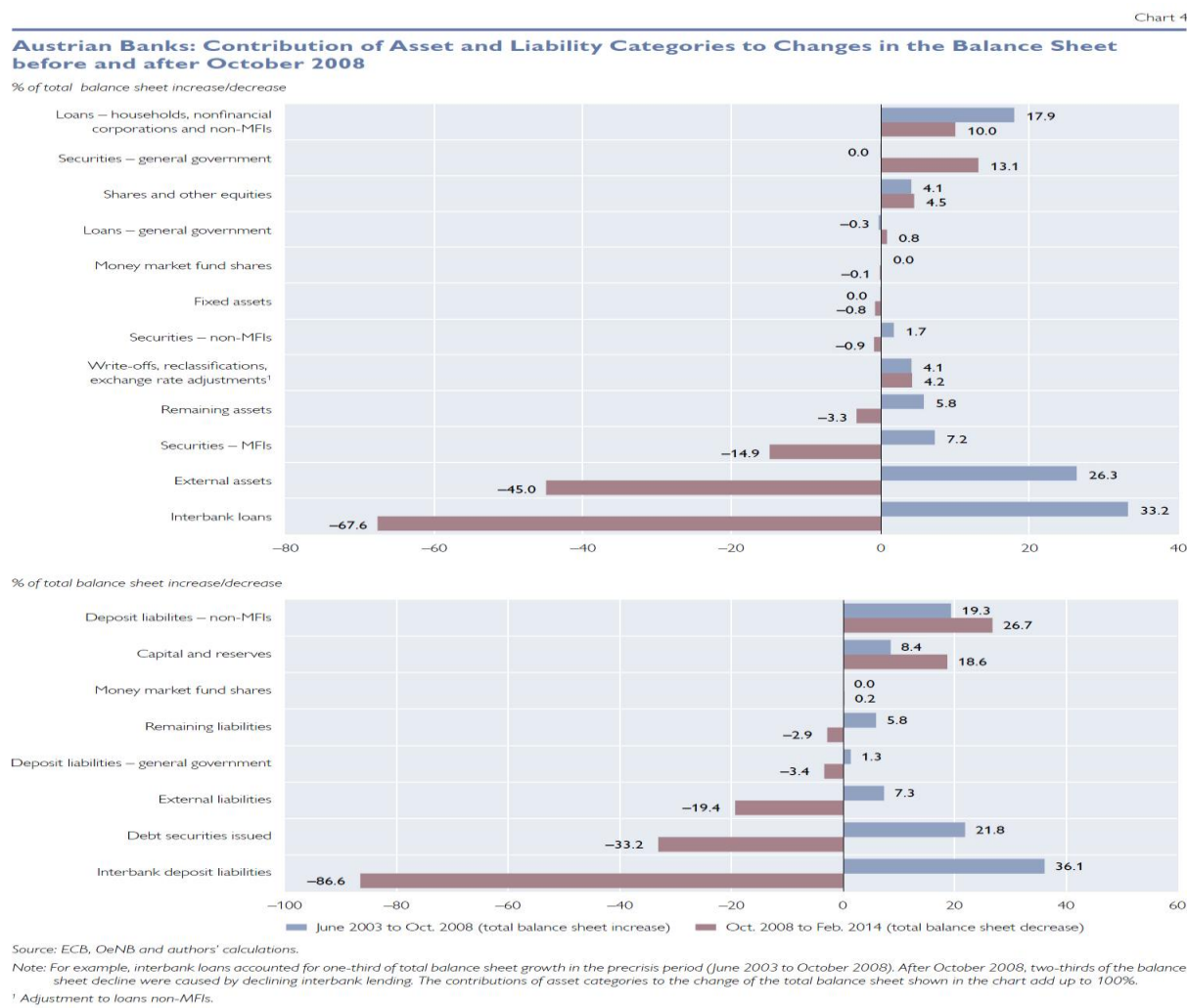
Не се за занемарување ни најновите проблеми на најголемата германска банка, која во 2015 година книжи загуби поголеми од осум милијарди евра. Како што се наведува во извештајот на германската *Bundesbank*, намалувањето на капиталот на банките предизвикува заострување на кредитните стандарди што предизвикува намалена понуда на кредити, што, пак, во крајна инстанца, предизвикува ризик од намалување на вкупната економска активност.

3.1.2 Австрија

Согласно артиклот на Eidenberger, Schmitz и Steiner (2014), а анализирајќи ги податоците од еврозоната и податоците за австриските финансиски институции

(како синоним за банки), може да се заклучи дека во посткризниот период изразен е процесот на „делеверицинг“ во еврозоната, Австрија и во земјите од Централна, Источна и Југоисточна Европа (за разлика од периодот до 2008 година). „Делеверицинг“ е дефиниран како пораст на коефициентот капитал/вкупна актива.

Графикон 1: Австриски банки (приказ на средствата и обврските во билансот на состојба пред и по 2008 година)¹³

Согласно податоците од горниот графикон и заклучоците од горенаведениот труд, порастот на капиталот се рангира како највисок во приоритетите за „делеверицинг“, следен од намалувањето на внатребанкарски и надворешни

¹³ http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2691281

средства (актива). Зголемувањето на капиталот во еврозоната придонесува со 88%, а во Австрија со 73%.

Миксот на активата се менува кон кредитирање на владите и реалниот сектор, а на пасивата кон постабилни извори, како капитал и депозити од нефинансиски институции.

Табела 3: Агрегатни показатели за банкарскиот систем и кредитната активност на банките во Австрија¹⁴

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вк. банк. актива (во милијарди EUR)	633	721	775	856	1.033	1.005	960	992	946	897	860
Вк. банк. актива /БДП	2,62	2,85	2,91	3,03	3,54	3,51	3,26	3,21	2,98	2,78	2,19
Вк. кредити (во милијарди EUR)	213	238	250	263	280	280	292	296	298	297	345
Вк. кредити /БДП	0,88	0,94	0,94	0,93	0,96	0,98	0,99	0,96	0,94	0,92	0,88
M2 (во милијарди EUR)	167	187	208	246	271	260	262	269	273	284	353
M2/БДП	0,69	0,74	0,78	0,87	0,93	0,91	0,89	0,87	0,86	0,88	0,90
нефункционални кредити	3	3	3	2	2	2	3	3	3	3	4
ROA (%)	0,74	1,08	0,83	-0,43	0,17	0,09	-0,4	-0,01	0,3	/	/
ROE (%)	7,59	10,72	5,9	-3,95	1,82	0,97	-5,91	-0,14	4,59	/	/

¹⁴ World Bank, World Development Indicators, Money and quasi money (M2) as % of GDP Facts on Austria and its banks, July 2015, Oesterreichische Nationalbank https://www.fma.gv.at/fileadmin/media_data/1_Ueber_die_FMA/2_Publikationen/FMA%20Annual%20Report%202011.pdf
World Development Indicators, Bank nonperforming loans to total gross loans (%) <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05ATA156NWDB>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI06ATA156NWDB>
https://www.fma.gv.at/fileadmin/media_data/1_Ueber_die_FMA/2_Publikationen/FMA%20Annual%20Report%202010.pdf

Во периодот од 2004 до 2009 година, во Австрија е евидентиран пораст на банкарската актива од речиси 59%. Потоа следува континуиран пад од 14% во периодот до 2014 година.

Слично како и во Германија, учеството на вкупната банкарска актива во БДП во 2014 година не само што е помало од она рекордното за разгледуваниот период во 2008 година, туку е помало и од она во 2004 година.

За разлика од активата, кредитите се во постојан пораст (со стагнација во 2009 година), кој за разгледуваниот период изнесува дури 62%.

Учеството на кредитите во БДП го достигнуваат зенитот во 2010 година за да опаднат во 2014 година на нивото од 2008 година, што значи дека порастот на кредитирањето е пропорционален со оној на БДП. Паричната маса (M2) во БДП расте до 2008 година, а потоа навлегува во благо опаѓање.

Нефункционалните кредити опаѓаат пред кризата, за да пораснат непосредно по кризата.

Профитабилноста, изразена преку коефициентите ROE и ROA, се движи прилично хаотично за време на дадениот период. Во последните години е во позитива, но сè уште под притисок.

Согласно *Financial stability report 29* (2015), австриските банки се зависни од државните гаранции и имаат релативно ниски капитални коефициенти. Банкарскиот сектор е многу голем и меѓусебно поврзан. Банките имаат голема кредитна изложеност во Централна и Југоисточна Европа.

3.1.3. Словенија

Согласно *Financial stability review* (2008), банкарскиот систем на Словенија е под влијание на два важни процеси од аспект на системски ризик. Има огромен пораст на задолжување, од една страна, и влошување на кредитните услови, од друга страна (како резултат на започнувањето на светската економска криза). Посебно е карактеристичен порастот на кредитната изложеност на словенечките банки кон надвор, посебно кон другите земји од Балканот.

Табела 4: Агрегатни показатели за банкарскиот систем и кредитна активност на банките во Словенија¹⁵

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вк. банк. актива (во милиони евра)	23.691	29.287	34.080	42.598	47.948	52.009	50.760	49.243	46.126	40.344	38.716
Вк. банк. актива /БДП	0,85	1,00	1,08	1,21	1,26	1,44	1,40	1,33	1,28	1,12	1,04
Вк. кредити (во милиони евра)	12.816	16.166	20.312	28.455	33.718	34.170	34.770	33.143	30.964		21.542
Вк. кредити /БДП	0,46	0,55	0,64	0,81	0,89	0,94	0,96	0,90	0,86	0,00	0,58
M2 (во милијарди УСД)	14.423,08	15.494,76	16.727,44	22.497,66	23.909,26	27.124,65	29.364,44	23.613,63	23.032,51	22.980,80	24.993,14
M2/БДП	0,52	0,53	0,53	0,64	0,63	0,75	0,81	0,64	0,64	0,64	0,67
нефункционални кредити	3,00	2,50	2,50	1,80	4,22	5,79	8,21	11,81	15,18	13,31	11,73
ROA (%)	1,35	0,97	1,28	0,83	0,48	0,1	-0,16	-0,85	-4,08	-7,70	-0,26
ROE (%)	11,31	9,1	13,05	9,15	5,57	1,16	-1,79	-9,42	-46,78	-97,30	-2,67

Со оглед на тоа што порастот на депозитите не можеше да го следи порастот на кредитирањето, дојде до големо надворешно задолжување на банкарскиот сектор. Посебно за банките во доминантната словенечка сопственост, тоа ги зголеми сензитивноста и нестабилноста на финансирањето.

Во периодот од 2004 до 2009 година, во Словенија е евидентиран пораст на банкарската актива од огромни 120%. Потоа следува континуиран пад од 25% во периодот до 2014 година.

¹⁵ World Bank, World Development Indicators, Money and quasi money (M2) as % of GDP
 World Development Indicators, Bank nonperforming loans to total gross loans (%)
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05SIA156NWDB>
<https://www.bsi.si/en/publications.asp?Mapald=784>
<https://datamarket.com/data/set/3iog/banks-return-on-equity-for-slovenia#!ds=3iog&display=line>

Учеството на вкупната банкарска актива во БДП во периодот од 2004 до 2009 година расте за 70% за подоцна да опадне за 28%.

Кредитите растат со големи 170% до 2010 година, за да следува пад од 38% во посткризниот период.

Учеството на кредитите во БДП го достигнуваат зенитот во 2010 година, за да опаднат во 2014 година, но сепак, над нивото од 2008 година, што значи дека порастот на кредитирањето е благо поголем од оној на БДП. Слично е со паричната маса (M2) во БДП.

Нефункционалните кредити опаѓаат пред кризата, за драстично да пораснат по кризата и повторно да продолжат благо да опаѓаат во последните години.

Профитабилноста, изразена преку коефициентите ROE и ROA, почнува да опаѓа од 2007 година, за да бидат забележани рекорди загуби во 2013 година.

Согласно *Financial stability review* (May, 2015), стабилизирањето на макроекономската ситуација е главен предуслов за заживување на банкарскиот сектор. Годинава се очекува и продажба на најголемата словенечка банкарска групација што е во државна сопственост. Во полза на ревитализирање на банкарскиот сектор, оди и нестандартната мерка на монетарната политика на Европската централна банка за снабдување на банкарскиот сектор со релативно евтини и стабилни извори на ликвидност. Стапката на нефункционални пласмани се намалува од крајот на 2014 година, како резултат на нивно префрлање на „државната банка за лоши кредити“, но и како резултат на унапредување на кредитните критериуми во насока на нивно затегнување, како и заради репрограмирање и реструктурирање на пласманите кон корпоративниот сектор.

Сепак, ниските каматни стапки, нефункционалните кредити, намалениот обем на активност и намалениот апетит за ризик ја намалуваат профитабилност на секторот.

3.1.4 Грција

Табела 5: Агрегатни показатели за банкарскиот систем и кредитна активност на банките во Грција¹⁶

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вк. банк. актива (во милиони ЕУР)	230.454	281.066	315.474	383.471	462.205	490.831	513.782	476.169	441.374	406.690	397.027
Вк. банк. актива /БДП	1,19	1,41	1,45	1,65	1,91	2,07	2,27	2,29	2,27	2,23	2,22
Вк. кредити (во милиони ЕУР)	127.638	152.889	172.484	204.473	225.995	214.113	280.557	267.382	241.993	231.723	227.295
Вк. кредити /БДП	0,66	0,77	0,79	0,88	0,93	0,90	1,24	1,29	1,25	1,27	1,27
М2 (во милиони евра)	137.877	167.618	185.751	212.893	246.627	259.431	231.852	198.479	187.007	191.497	191.340
М2/БДП	0,85	0,89	0,90	0,96	1,04	1,10	1,03	0,96	0,97	1,06	1,08
нефункционални кредити	7	6,3	5,4	4,6	4,67	6,95	9,12	14,43	23,27	31,90	34,25
ROA (%)	0,50154	0,42899	0,59449	0,08061	-0,812	-1,27085	-4,81781	-28,07745	-0,72331	/	/
ROE (%)	6,24764	5,27608	7,00143	0,86592	-7,54330	-11,33505	-43,86040	-7,27380	-7,27010	/	/

Во периодот од 2004 до 2010 година, во Грција е евидентиран пораст на банкарската актива од огромни 123%. Потоа следува континуиран пад од 23% во периодот до 2014 година.

Учеството на вкупната банкарска актива во БДП во периодот од 2004 до 2011 година расте за 92% за подоцна благо да опадне.

Кредитите растат со големи 120% до 2010 година, за да следува пад од 19% во посткризниот период.

¹⁶ World Bank, World Development Indicators, Money and quasi money (M2) as % of GDP
World Development Indicators, Bank nonperforming loans to total gross loans (%)
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en>
<http://www.bankofgreece.gr/Pages/en/Statistics/monetary/monetary.aspx>
<http://www.bankofgreece.gr/Pages/en/Statistics/monetary/nxi.aspx>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05GRA156NWDB>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI06GRA156NWDB>

Учеството на кредитите во БДП го достигнуваат зенитот во 2011 година, за благо да опаднат во 2014 година, што значи дека порастот на кредитирањето е поголем од оној на БДП. Слично е со паричната маса (M2) во БДП.

Нефункционалните кредити опаѓаат пред кризата, за драстично да пораснат по кризата, па сè до денешен ден.

Профитабилноста, изразена преку коефициентите ROE и ROA, е во речиси постојано опаѓање, за да бидат забележани рекорди загуби во 2011 година.

Согласно *Financial stability report* (2010), грчкиот финансиски систем е под силно негативно влијание на грчкиот јавен долг, поточно под силно влијание на негативните случувања на пазарот на капитал и пари каде што се тргуваат грчките државни обврзници. Падот на рејтингот на неинвестициско („junk“) ниво предизвика голем пораст на бараните приноси, како и големо намалување на тргувањето. Тоа предизвика прелевање и на другите пазари што се основа за обезбедување извори за финансирање на грчките банки, вклучувајќи ги и депозитите, и, секако, драстичното опаѓање на профитабилноста.

Сето ова го прави грчкиот банкарски систем сè повеќе зависен од европските фондови за финансиска помош, но и од барањата на овие фондови за реформи во целокупниот финансиски и економски систем. Намалената економска активност предизвикува зголемен кредитен ризик и пораст на нефункционалните кредити речиси во сите сектори. Особено лоша е состојбата со потрошувачките кредити. Сето ова предизвикува затегнување на кредитните критериуми на банките, што, пак, врши натамошни притисоци врз реалниот сектор и врз онака слабата кредитна способност на економските агенти.

Можеби единствен поволен развој на настаните во банкарскиот сектор е зголемувањето на квантитетот и квалитетот на капиталната база. Освен европската и меѓународна помош, влијание врз ова има и процесот на реструктурирање на банките преку нивно спојување и окрупнување, затегнување на кредитните критериуми и имплементација на најновите Базел III стандарди и барања, рационализација за оперативните трошоци и прудентно управување со изворите на финансирање.

Во интервју за угледниот *Financial times* (29.1.2016), Гувернерот на банката на Грција изразува задоволство од процесот на капитализација на четирите системски грчки банки и потсетува дека јавниот долг и предизвиканата рецесија се причини за финансиската криза во Грција, а не обратно.

3.1.5. САД

Табела 6: Агрегатни показатели за банкарскиот систем и кредитна активност на банките во САД¹⁷

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вк. банк. актива (во милијарди УСД)	8.452	9.176	9.915	11.228	11.809	11.934	12.024	12.631	13.197	13.700	14.556
Вк. банк. актива /БДП	0,6886	0,7008	0,715579645	0,77554	0,80232	0,82767	0,80351	0,81396	0,81649	0,81703	0,835643
Вк. кредити (во милијарди УСД)	6.506	7.202	7.898	8.542	8.831	7.786	7.781	7.759	7.920	8.216	8.709
Вк. кредити /БДП	0,53	0,55	0,57	0,59	0,6	0,54	0,52	0,5	0,49	0,49	0,5
М2 (во милијарди УСД)	8.715	9.427	10.253	11.437	12.364	12.977	12.720	13.501	14.224	14.756	15.503
М2/БДП	0,71	0,72	0,74	0,79	0,84	0,9	0,85	0,87	0,88	0,88	0,89
нефункционални кредити	0,8	0,7	0,8	1,4	2,96789	5	4,4	3,8	3,3	2,45239	1,98499
ROA (%)	1,36	1,34	1,33	0,45	0,06	0,54	0,79	0,88	0,96	0,89	1,01
ROE (%)	13,6	13,45	11,33	4,5	0,63	5,44	7,92	8,8	9,6	8,95	9,3

Во периодот од 2004 до 2014 година, во САД е евидентиран континуиран пораст на банкарската актива од 72%.

Во периодот од 2004 до 2014 година, во САД е евидентиран и речиси континуиран пораст на банкарската актива во БДП од 22%.

Растот на кредитите е 36% до 2008 година, за да следува пад од 12% до 2011 година, па повторен пораст во следните години, а во 2014 година достигнување на нивото од 2008 година.

¹⁷ OECD, Main Economic Indicators - complete database, Main Economic Indicators (database), <http://dx.doi.org/10.1787/data-00052-en>
World Development Indicators, Bank nonperforming loans to total gross loans (%)
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/USROE>
<https://research.stlouisfed.org/fred2/series/USROA>

Учеството на кредитите во БДП е прилично константно за целиот период и е на ниво од околу 50%. Паричната маса (M2) во БДП е во благ раст.

Нефункционалните кредити растат во периодот од 2007 до 2009 година, а во следниот период се во постојано опаѓање.

Профитабилноста, изразена преку коефициентите ROE и ROA, опаѓа во периодот од 2007 до 2008 година и почнува да расте во следниот период.

Согласно *Financial stability report* (2015), американските регулаторни тела преземаа важни чекори за зајакнување на отпорноста на американските банки кон кредитни и ликвидносни шокови. Политиките за финансиска стабилност се насочени кон тоа да го направат финансискиот систем отпорен на шокови, како и да осигурат извршување на основните функции дури и под стрес и да ги намалат негативните влијанија на ваквите можни шокови врз економијата во целина. Отпорноста има два аспекти – капацитет за апсорпција на системски шокови и стимулирање на пазарните агенти да го лимитираат преземањето големи ризици, што може да се промовира преку пазарна дисциплина и транспарентно ценење на ризикот. Таканаречените „шок-апсорбери“ се потребни за заштита од шокови, а стимуланти на однесување се потребни за зголемување на трошоците за преземање ризици што можат да предизвикаат финансиска ранливост. Регулаторите развиваат микропрudentни инструменти (примарна функција им е сигурни и здрави институции како, на пример, „haircuts“ за ограничување на преголемата наклоност врз краткорочни извори на средства) и макропрudentни инструменти (примарна функција им е стабилност на системот како целина). Некои инструменти, како што се капиталните и ликвидносните ограничувања, содржат елементи и од двата типа инструменти.

Посебно е значајна засилената контрола и регулираност на системски значајните банки. По нивното дефинирање и откривање, системски значајните банки се подложни на засилена супервизија и врз нив се применуваат посебни стандарди за намалување на ризиците за неуспех, или за олеснување на нивното решавање.

Иако финансиската стабилност е оценета како умерена, поради зголемените поединечни ризици, монетарните власти им придаваат огромна важност на мерките и инструментите за строг мониторинг и примена на прудентните практики за работа на финансиските институции, а посебно за банките.

3.2 КРЕДИТНИ ПЕРФОРМАНСИ НА НАЈГОЛЕМИТЕ БАНКИ ПО ДРЖАВИ

Карактеристично за најголемите американски банки е нивниот засилен пораст пред кризата, кој се темели, пред сè, врз процесот на спојување и аквизиција на други финансиски институции.

Овој процес се темели врз преминувањето кон универзалниот тип банкарство. Имено, под притисок на конкуренцијата од странски банки, во САД започнува процес на модернизација на регулативата, односно процес на дерегулација, со кој се овозможува финансиските институции (комерцијални банки, инвестициски банки, финансиски корпорации, осигурителни друштва, инвестициски фондови), една на друга, да можат да навлегуваат во претходно специјализираните активности.

Според трудот на проф. д-р Петковски, „Глобалната финансиска криза (2007–2009) како предизвик за економската политика“, по укинувањето на Глас-Стигаловиот акт во САД во 1999 година, а со тоа и бришењето на разликите помеѓу инвестициските и комерцијалните банки, комерцијалните банки почнале активно да се впуштаат во активности на инвестициско банкарство, а со тоа презеле и огромни ризици. Подготвеноста за преземање ризици од страна на финансиските институции се манифестирала во областа на недвижностите, дериватните пазари, преценетите акции и банкарските заеми. Тоа доведува до унапредување на нивните перформанси во овој период. Сепак, за време кризата, голем дел од овие банки запаѓаат во сериозни проблеми и опстануваат во најголема мера како резултат на големата финансиска инјекција од монетарните власти. Голем дел од нив плаќаат и огромни казни како резултат на активности спротивни на регулативните нормативи. Во последните години, карактеристичен е тренд на нивно закрепнување.

Што се однесува до банките од анализираните земји од ЕУ, во периодот пред кризата исто така е присутен тренд на нивен раст. Овој пораст во голема мера се базира и врз ширење во земјите од Централна и Источна Европа. За време на кризата, најголемиот дел од нив (посебно во Грција и Словенија) запаѓаат во проблеми и наоѓаат спас во финансиската помош од монетарните власти на институциите од ЕУ. За разлика од поголемите американски банки, кои набргу по кризата успеваат да повратат добар дел (во некои случаи и во целост) од државните финансиски средства и да продолжат со имплементација на строгите регулативи, во земјите од ЕУ (посебно оние разгледувани во овој труд) овој

процес на заздравување оди прилично бавно и тешко. Најголемата германска групација *Deutsche*, во 2015 година покажува огромни загуби и се повлекува од повеќе географски региони во светот со цел реструктурирање и закрепнување. И другите големи банкарски групации се под силен притисок за исполнување на строгите регулативи и поминуваат низ тежок процес на докапитализација.

3.3 ПРЕСМЕТКА НА СЕЛЕКТИРАНИ ФИНАНСИСКИ КОЕФИЦИЕНТИ ОД РЕВИДИРАНИ ФИНАНСИСКИ ИЗВЕШТАИ

Селектираните финансиски коефициенти од ревидираните извештаи по банки ги анализираат трите најголеми банки по земја во поглед на нивната вкупна актива. Коефициентите се однесуваат на учеството на кредитите, државните хартии од вредност и другите хартии од вредност во активата, како и на учеството на сопствениот капитал, депозитите и другите обврски во пасивата на овие банки. Исто така, може да се анализира и порастот/падот на овие категории во периодот од 2004 до 2014 година.

Промената на структурата во билансите, како и движењата во нагорна или надолна линија, можат да бидат показатели за поголема/помала кредитна активност, како и желба за преземање или избегнување ризици во работењето.

На крајот се анализираат и податоците од билансот на успех, вкупните приходи и профитот, како и показателите за профитабилност (ROE, ROA), капитал, однос кредити/депозити, како и нефункционалните кредити што ја дооформуваат сликата за кредитните политики на конкретните банки.

Исто така, овие показатели можат да се споредат со агрегатните показатели по држави за да се потврди или да се отфрли тезата дека овие банки ја формираат генералната слика за банкарските системи и кредитните активности.

3.3.1 Германија

Согласно *Financial stability review* (2015), профитабилноста на најголемите германски банки, која расте и во 2014 година го достигнува својот максимум во однос на 2010 година, сепак е помала во споредба со најголемите светски банки. Сепак, карактеристично за нив е засилената капитализација (Tier 1 капитал 14,6%) надолполнета со намалената вкупна актива. Поновиот период се карактеризира со намалено преземање ризици при кредитирањето.

3.3.1.1 Deutsche Bank

Табела 7: Финансиски коефициенти за Deutsche Bank¹⁸

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	1.708.703		1.611.400		2.202.423		1.925.003		992.161		840.068	
Кредити	405.612	23,74%	376.582	23,37%	269.281	12,23%	198.892	10,33%	151.355	15,26%	136.344	16,23%
Хартии од вредност и деривати	1.138.855	66,65%	1.131.691	70,23%	1.685.910	76,55%	1.479.632	76,86%	578.575	58,31%	467.048	55,60%
Останато	120.606	7,06%	54.894	3,41%	237.965	10,80%	232.882	12,10%	131.238	13,23%	112.755	13,42%
Државни хартии од вредност	43.630	2,55%	48.233	2,99%	9.267	0,42%	13.597	0,71%	130.993	13,20%	123.921	14,75%
Депозити	532.931	31,19%	527.750	32,75%	395.553	17,96%	457.946	23,79%	380.787	38,38%	320.796	38,19%
Сопствен капитал	73.223	4,29%	54.966	3,41%	30.703	1,39%	37.893	1,97%	29.936	3,02%	25.904	3,08%
Останати обврски/долгови	1.102.549	64,53%	1.028.684	63,84%	1.776.167	80,65%	1.429.164	74,24%	581.438	58,60%	493.368	58,73%
Вк. приход	30.815		29.850		13.490		30.745		25.640		21.918	
Профит	1.691		681		-3.896		6.510		3.529		2.472	
ROE	2,31%		1,24%		-12,69%		17,18%		11,79%		9,54%	
ROA	0,10%		0,04%		-0,18%		0,34%		0,36%		0,29%	
Кредити/депозити	76%		71%		68%		43%		40%		43%	
Tier 1 капитал	16,1		16,9		10,1		8,6		8,7		8,6	
NPL	2%		2,00%		1,70%		1,50%					

Карактеристично за билансот на најголемата германска банка е тоа што има постојан пораст на кредитите, но нивното учество во билансот бележи пад до

¹⁸ https://www.db.com/ir/en/download/Deutsche_Bank_Financial_Report_2014.pdf
https://www.db.com/ir/en/download/DB_Annual_Review_2008_entire.pdf

2007 година за сметка на огромниот пораст на вложувања во хартии од вредност. Се намалува и вложувањето во нискоризични државни хартии од вредност.

Сликата се менува во посткризниот период, кога акцентот се става на класичните форми на банкарско работење, односно на кредитирањето за сметка на поризичните активности, како што е вложувањето во хартии од вредност.

Во пасивата е карактеристичен постојан пораст на депозитите и поголем пораст на сопствениот капитал во последните години.

Растот на изложеноста во поризични инструменти пред кризата предизвикува да растат и приходите и профитабилноста, но тоа резултира со загуби во 2008 година. Поконзервативниот начин на работа во последниот период го стабилизира билансот на успех, со тоа што приходите се враќаат на ниво како пред кризата, но профитабилност сè уште останува кривка.

Согласно претходното, расте коефициентот кредити/депозити, има благ пораст на нефункционалните кредити, а има голем пораст на Tier 1 капиталниот коефициент, согласно новите базелски барања и напорите на банките за зголемување на капиталот како заштита од можни идни шокови.

Според *Deutsche bank AG SWOT analysis (2015)*, *Deutsche bank* е силен бренд што има долгорочни односи со своите клиенти, испорачувајќи иновативни решенија од областа на комерцијалното банкарство насекаде во светот. Станува збор за глобална универзална банкарска групација со силна бизнис-франшиза и силна капитална позиција. Сепак, големата изложеност кон инвестициското банкарство (42%) претставува најголема слаба страна на групацијата, која генерира нестабилни приходи подложни на големи ризици. порастот на некалатните трошоци го влошува коефициентот трошоци/приход и негативно влијае врз профитабилноста.

Како најголема закана за банката се можните регулаторни промени за намалена владина помош на големите системски банки, како и многуте тужби (особено на американскиот пазар) против банката, кои веќе во 2015 година предизвикуваат огромни загуби во банката (околу 8 милијарди ЕУР).

3.3.1.2 Commerzbank

Табела 8: Финансиски коефициенти за Commerzbank¹⁹

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. Актива	417.358		469.263		386.433		324.541		444.861		424.877	
Кредити	171.491	41,09%	171.065	36,45%	128.905	33,36%	118.784	36,60%	153.674	34,54%	150.277	35,37%
Хартии од вредност и деривати	142.801	34,22%	158.478	33,77%	104.590	27,07%	83.107	25,61%	191.296	43,00%	178.194	41,94%
Останато	99.462	23,83%	130.166	27,74%	147.891	38,27%	119.173	36,72%	91.263	20,51%	91.518	21,54%
Државни хартии од вредност	3.604	0,86%	9.554	2,04%	5.047	1,31%	3.477	1,07%	8.628	1,94%	4.888	1,15%
Депозити	195.196	46,77%	229.928	49,00%	139.906	36,20%	113.794	35,06%	102.846	23,12%	105.064	24,73%
Сопствен капитал	18.019	4,32%	17.737	3,78%	17.903	4,63%	10.453	3,22%	13.650	3,07%	11.023	2,59%
Останати обврски/долгови	204.143	48,91%	221.598	47,22%	228.624	59,16%	200.294	61,72%	328.365	73,81%	308.790	72,68%
Вк. приход	14.163		14.066		24.901		25.757		6.294		5.802	
Профит	282		166		-1.204		657		1.271		443	
ROE	1,57%		0,94%		-6,73%		6,29%		9,31%		4,02%	
ROA	0,07%		0,04%		-0,31%		0,20%		0,29%		0,10%	
Кредити/депозити	88%		74%		92%		104%		149%		143%	
Tier 1 капитал	11,7		10,8		10,1		6,9		8,1		7,5	
NPL	1,60%		1,80%		4,00%		4,60%		3,7		4,1	

Слични се случувањата и во *Commerzbank*, со тоа што во структурата на банката далеку поголемо е значењето на кредитите во однос на хартиите од вредност и со тоа е присутно нивното сè поголемо значење.

Исто така, и депозитите се прилично позначајни во пасивата на банката споредено со *Deutsche bank*. Приходите и профитабилноста имаат сличен интензитет на движење.

Базичниот капитал е во постојан раст, опаѓа високиот сооднос на кредити/депозити, се намалуваат нефункционалните кредити (по достигнатиот максимум за време на кризата), и сето тоа води кон едно постабилно финансиско

¹⁹ https://www.commerzbank.com/media/aktionaere/service/archive/konzern/2009_2/2008_AG-Bericht_EN.pdf

https://www.commerzbank.com/media/en/aktionaere/service/archive/konzern/2009_2/coba_gb2008_2.pdf
https://www.commerzbank.com/media/aktionaere/service/archive/konzern/2005_3/gb2005/download/commerz_gb_e_2005.pdf

работење во последните години. Според *Commerzbank AG SWOT analysis* (2015), *Commerzbank* е меѓународна комерцијална банка, лидер на германскиот и европскиот корпоративен пазар и пазарот на капитал. Оваа силна пазарна позиција беше зајакната во 2011 година со спојувањето со *Dresdner bank*. За време на кризата, банката доби финансиска инфузија од германската влада, која заклучно со 2013 година поседува 17,15% од сопственоста и е клучен фактор за стабилноста на банката. Притоа, главни слабости се изложеноста кон проблематичните европски држави, како и високиот коефициент трошок/приходи.

3.3.1.3. KfW

Табела 9: Финансиски коефициенти за KfW²⁰

000 ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	489.072		464.755		394.826		353.997		340.316		327.841	
Кредити	119.910	24,52%	115.719	24,90%	104.444	26,45%	100.267	28,32%	95.032	27,92%	95.113	29,01%
Хартии од вредност и деривати	87.824	17,96%	66.281	14,26%	72.287	18,31%	58.756	16,60%	60.935	17,91%	52.012	15,87%
Останато	280.552	57,36%	281.395	60,55%	217.996	55,21%	194.948	55,07%	184.323	54,16%	180.689	55,11%
Државни хартии од вредност	786	0,16%	1.360	0,29%	99	0,03%	26	0,01%	26	0,01%	27	0,01%
Депозити	10.082	2,06%	11.306	2,43%	31.306	7,93%	37.121	10,49%	71.043	20,88%	85.932	26,21%
Сопствен капитал	21.598	4,42%	20.513	4,41%	11.820	2,99%	14.936	4,22%	8.299	2,44%	7.776	2,37%
Останати обврски/долгови	457.392	93,52%	432.936	93,15%	351.700	89,08%	301.940	85,29%	260.974	76,69%	234.133	71,42%
Вк. приход	11.408		12.171		29.083		27.966		12.557		12.081	
Профит	1.514		1.273		-2.092		-6.163		475		317	
ROE	7,01%		6,21%		-17,70%		-41,26%		5,72%		4,08%	
ROA	0,31%		0,27%		-0,53%		-1,74%		0,14%		0,10%	
Кредити/депозити	1.189%		1.024%		334%		270%		134%		111%	
Tier 1 капитал	14,1		20,6		7,8		9,4		8,5			
NPL	3,00%		4,00%		2,00%		2,00%		8		7,8	

²⁰ https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Finanzpublikationen/PDF-Dokumente-Berichte-etc./3_Finanzberichte/Finanzbericht_2014_D-2.pdf
https://www.kfw.de/Download-Center/Finanzpublikationen/Financial-publications/PDFs/1_Gesch%C3%A4ftsberichte-E/Gesch%C3%A4ftsbericht_2005_E.pdf
https://www.kfw.de/Download-Center/Finanzpublikationen/Financial-publications-PDFs/1_Gesch%C3%A4ftsberichte-E/Gesch%C3%A4ftsbericht_2004_E.pdf

Иако станува збор за државна банка, *KfW* е земена за анализа затоа што има големо значење за кредитирањето на економијата.

За разлика од двете најголеми банки, оваа банка има далеку постабилна структура на активата, со рамномерен пораст и на кредитите и на депозитите.

Во пасивата е забележително намалувањето на депозитите, што предизвикува пораст на коефициентот кредити/депозити.

Патернот на однесувањето на приходите и на профитот е сличен на приватните банки, со поголемо зголемување на профитабилноста во последниот период.

Капиталот е зголемен во последниот период, а нефункционалните кредити се во подобра кондиција отколку во преткризниот период.

Според *KfW Bankengruppe SWOT analysis (2015)*, главна силна страна на банката е токму нејзината сопственичка структура што ја прави банка со специјален статус. Тоа ја прави банката главна развојна банка во Германија, како и банка со силна капитална позиција. Инвестирањето во мали и средни претпријатија (како високопрофитабилен сегмент), како и во зелени и енергетски сектори (сектори со голем развоен потенцијал), ја прави *KfW* банка со големи можности.

Сопственичката структура истовремено претставува и слаба страна на банката, особено во делот на недостиг на автономија при носењето одлуки како лимитирачки фактор. Големото влијание на држава ја прави банката нефлексибилна во приспособувањето на промените во окружувањето. Бизнес-ризикот е зголемен и со големата зависност од европскиот пазар.

3.3.2 Австрија

3.3.2.1 Erste Bank AG

Табела 10: Финансиски коефициенти за Erste Bank AG²¹

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	196.287		200.118		201.441		200.519		152.681		139.812	
Кредити	120.834	61,56%	119.945	59,94%	126.185	62,64%	113.956	56,83%	80.419	52,67%	72.843	52,10%
Хартии од вредност и деривати	50.131	25,54%	51.269	25,62%	41.770	20,74%	44.214	22,05%	39.455	25,84%	35.071	25,08%
Останато	8.883	4,53%	10.817	5,41%	33.486	16,62%	42.349	21,12%	32.807	21,49%	31.898	22,81%
Државни хартии од вредност	16.439	8,37%	18.087	9,04%		0,00%		0,00%		0,00%		0,00%
Депозити	122.583	62,45%	122.415	61,17%	109.305	54,26%	100.116	49,93%	72.793	47,68%	68.213	48,79%
Сопствен капитал	15.853	8,08%	15.994	7,99%	8.079	4,01%	8.452	4,22%	4.065	2,66%	3.424	2,45%
Останати обврски/долгови	57.851	29,47%	61.709	30,84%	84.057	41,73%	91.951	45,86%	75.823	49,66%	68.175	48,76%
Вк. приход												
Профит	-1.442		60		859		1.174		716		520	
ROE	-9,10%		0,38%		10,63%		13,89%		17,61%		15,19%	
ROA	-0,73%		0,03%		0,43%		0,59%		0,47%		0,37%	
Кредити/депозити	99%		98%		115%		114%		110%		107%	
Tier 1 капитал	10,6		11,4		7,2		7		6,8		6,7	
NPL	8,50%		9,60%		2,90%		2,20%		5		3,2	

Карактеристично за најголемата австриска банка е тоа што најголема ставка (повеќе од пола) во активата се кредитите, а нивниот сооднос е стабилен во текот на целиот период што е разгледуван.

Откако има пад на кредитирањето и вложувањето во хартии од вредност непосредно по кризата, во последниот период има стабилизирање и пораст што го надминува преткризниот период.

Депозитите се најзначајна пасивна ставка и се во постојан раст.

²¹ <https://www.erstegroup.com/en/Investors/Reports>

Профитабилноста е во постојан пораст пред кризата и во постојан пад по кризата, за да се регистрира и загуба во 2014 година.

Базичниот капитал е во постојан раст, а нефункционалните кредити, иако со благ пад, во последните години се на високо ниво.

Според *Erste Group Bank AG SWOT analysis (2015)*, силна страна на оваа групација е силната пазарна позиција во Австрија и во земјите од Централна и Источна Европа. Иако станува збор за универзална банка, сепак, 80% од приходите доаѓаат од секторот „население“ и малите и средни претпријатија. Ова ѝ овозможи на банката диверзификација на ризикот, работа во високопрофитабилен сегмент и пристап до стабилен извор за финансирање во форма на депозити.

Во 2011 година, банката презема дел од акциите во најголемите австриски и унгарски факторинг-компани (*Intermarket bank AG* и *Magyar Factor*), со што факторингот станува интересен пазарен потенцијал за идните можности за пораст на банката.

Како негативен елемент е влошениот квалитет на кредитното портфолио изразен со високото ниво на нефункционални кредити. Тоа, во комбинација со зајакнатата супервизија и барањата на регулаторите за усогласеност со Базел III стандардите, како и со другите регулаторни промени, претставува предизвик за идното работење на банката.

3.3.2.2 Unicredit Austria

Табела 11: Финансиски коефициенти за Unicredit Austria ²²

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	189.118		177.503		222.152		209.186		158.879		146.581	
Кредити	113.732	60,14%	114.255	64,37%	131.973	59,41%	115.216	55,08%	86.404	54,38%	81.260	55,44%
Хартии од вредност и деривати	34.959	18,49%	30.264	17,05%	25.483	11,47%	41.942	20,05%	35.837	22,56%	35.891	24,49%
Останато	38.485	20,35%	30.609	17,24%	60.788	27,36%	49.061	23,45%	32.783	20,63%	26.706	18,22%
Државни хартии од вредност	1.942	1,03%	2.375	1,34%	3.908	1,76%	2.967	1,42%	3.855	2,43%	2.724	1,86%
Депозити	102.271	54,08%	96.593	54,42%	95.164	42,84%	93.203	44,56%	61.863	38,94%	57.856	39,47%
Сопствен капитал	14.925	7,89%	15.050	8,48%	14.237	6,41%	15.332	7,33%	6.871	4,32%	6.459	4,41%
Останати обврски/долгови	71.922	38,03%	65.860	37,10%	112.751	50,75%	100.651	48,12%	90.145	56,74%	82.266	56,12%
Вк. приход	8.649		8.459		16.268		13.359		7.674		6.822	
Профит	1.360		-1.631		1.283		2.360		964		609	
ROE	9,11%		-10,84%		9,01%		15,39%		14,03%		9,43%	
ROA	0,72%		-0,92%		0,58%		1,13%		0,61%		0,42%	
Кредити/депозити	111%		118%		139%		124%		140%		140%	
Tier 1 капитал	10,3		11,6		6,82		8,2		8,3		7,9	
NPL	9,20%		9,00%		2,49%		1,80%		3,4		3,9	

И кај *Unicredit Austria* е карактеристично високото учество на кредитите во активата, но и нивен постојан пад по кризата.

Депозитите се најзначајна пасивна ставка и се во постојан раст. Тоа доведува до намалување на сè уште високиот однос кредити/депозити.

Приходите и профитабилноста растат пред кризата, а опаѓаат по кризата. Загубата од 2013 година преминува во добивка во 2014 година.

Капиталот, но и нефункционалните кредити се на високо ниво.

²² http://www.bankaustria.at/files/GB2014_EN.pdf
http://www.bankaustria.at/files/E_GB0809_final.pdf
http://www.bankaustria.at/files/e_ba-ca_gb05_internet_060407.pdf

3.3.2.3 Raiffeisen Bank International AG

Табела 12: Финансиски коефициенти за Raiffeisen Bank International AG²³

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	121.623		130.639		85.397		72.743		40.695		28.907	
Кредити	77.925	64,07%	80.634	61,72%	57.902	67,80%	48.880	67,20%	24.714	60,73%	16.242	56,19%
Хартии од вредност и деривати	24.027	19,76%	22.046	16,88%	9.767	11,44%	7.058	9,70%	5.786	14,22%	5.426	18,77%
Останато	12.903	10,61%	21.285	16,29%	10.598	12,41%	13.141	18,06%	7.287	17,91%	5.344	18,49%
Државни хартии од вредност	6.768	5,56%	6.674	5,11%	7.130	8,35%	3.664	5,04%	2.908	7,15%	1.895	6,56%
Депозити	66.094	54,34%	66.436	50,85%	44.206	51,77%	40.457	55,62%	24.890	61,16%	18.169	62,85%
Сопствен капитал	8.301	6,83%	10.363	7,93%	6.518	7,63%	6.622	9,10%	3.277	8,05%	2.177	7,53%
Останати обврски/долгови	47.228	38,83%	53.840	41,21%	34.673	40,60%	25.664	35,28%	12.528	30,79%	8.561	29,62%
Вк. приход	7.772		8.475		8.114		6.209		2.923		2.194	
Профит	-463		603		1.078		973		460		270	
ROE	-5,58%		5,82%		16,54%		14,69%		14,04%		12,40%	
ROA	-0,38%		0,46%		1,26%		1,34%		1,13%		0,93%	
Кредити/депозити	118%		121%		131%		121%		99%		89%	
Tier 1 капитал	10,9		10,7		8,1		10,5		8		10,1	
NPL	9,60%		8,60%		3,12%		2,64%		1,7		2,3	

Структурата на билансите на *Raiffeisen Bank* е прилично слична со онаа на *Erste bank*. Слични се и силните и слабите страни на банката. Од една страна е силната франшиза во Австрија и Југоисточна Европа, како и силната депозитна и капитална база.

Од друга страна, пак, квалитетот на портфолиото изразен со процентот на нефункционални кредити, како и порастот на односот трошоци/приход, претставуваат проблематична страна во работењето на банката.

²³ http://investor.rbinternational.com/fileadmin/ir/2014_FY/2015-03-25_2014_Annual_Report_RBI.pdf
http://investor.rbinternational.com/fileadmin/ir/2009-03-27_Annual_Report_2008.pdf
http://investor.rbinternational.com/fileadmin/ir/annualreport_group_2005_EN.pdf

3.3.3 Словенија

3.3.3.1 NLB

Табела 13: Финансиски коефициенти за NLB²⁴

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	8.886		9.507		13.918		14.477		9.314		7.778	
Кредити	5.700	64,15%	6.129	64,47%	8.927	50,83%	9.719	48,84%	4.759	51,10%	3.756	48,29%
Хартии од вредност и деривати	2.044	23,00%	2.135	22,46%	2.390	17,17%	2.618	18,08%	2.982	32,02%	2.658	34,17%
Останато	708	7,97%	653	6,87%	4.146	29,79%	4.597	31,75%	1.294	13,89%	1.152	14,81%
Државни хартии од вредност	434	4,88%	590	6,21%	307	2,21%	191	1,32%	279	3,00%	212	2,73%
Депозити	6.300	70,90%	5.748	60,46%	7.075	50,83%	7.071	48,84%	5.100	54,76%	4.956	63,72%
Сопствен капитал	1.205	13,56%	1.094	11,51%	897	6,44%	1.198	8,28%	545	5,85%	505	6,49%
Останати обврски/долгови	1.381	15,54%	2.665	28,03%	5.946	42,72%	6.208	42,88%	3.669	39,39%	2.317	29,79%
Вк. приход	505		478		1.036		875		648		686	
Профит	82		-1.540		118		49		49		29	
			-									
ROE	6,80%		140,77%		13,15%		4,09%		8,99%		5,74%	
ROA	0,92%		-16,20%		0,85%		0,34%		0,53%		0,37%	
Кредити/депозити	90%		107%		126%		137%		93%		76%	
Tier 1 капитал	22,70%		16,60%		10,5		15		8,4		10,5	
NPL	21,20%		20,40%		1,29%		0,79%		11,78		12,08	

NLB, најголемата словенечка банка, во своето портфолио, слично на австриските банки, има најмногу кредити. Кредитите растат пред кризата, а опаѓаат по кризата.

Слична е состојбата кај депозитите, со помал пад по кризата. Тоа доведува до пад на високиот коефициент кредити/депозити.

Приходите и профитабилноста имаат движење слично на кредитите и депозитите. По загубите од последниот период, во 2014 година банката покажува мала добивка.

²⁴ http://www.nlb.si/nlb-portal/eng/investor-relations/financial-reports/annual_report_2014.pdf
<http://www.nlb.si/annual-report-2008>
<http://www.nlb.si/lp-ang-2005>

Капиталот е во постојан раст, и со тоа банката може да се окарактеризира како висококапитализирана, но нефункционалните кредити, кои бележат минимум до периодот на кризата, достигнуваат големи вредности во последниот период.

По периодот од шест години работење со загуба, најголемата словенечка банка во сопственост на државата, во 2014 година остварува добивка (Novak, 2015). За да го спаси банкарскиот систем во Словенија, во 2013 година владата интервенира со 3 милијарди евра. Овие пари беа капитална инјекција во банките што се претежно во државна сопственост, а 1,55 милијарди евра завршија во најголемата од нив, *NLB*. Ова ја спаси Словенија од грчкото сценарио за меѓународен спас од банкрот.

Согласно стрес-тестот на Европската централна банка, во случај на неповолен развој на настаните, *NLB* би имала капитален недостиг од 34,3 милиони евра до крајот на 2016 година. Овој недостиг делумно ќе биде покриен од направениот профит во 2014 година.

Сепак, како единствено долгорочно решение за банката е продажбата на дел од државната сопственост на странски инвеститор, кој би спровел темелни структурни реформи и би ѝ овозможил стабилен развој и почитување на новите строги мерки на регулација.

3.3.3.2 NKBM

Табела 14: Финансиски коефициенти за NKBM²⁵

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	3.608		3.909		4.564		4.218		2.990		2.517	
Кредити	1.593	44,15%	1.826	46,71%	3.281	71,89%	2.760	65,43%	1.611	53,88%	1.380	54,83%
Хартии од вредност и деривати	1.275	35,34%	1.210	30,95%	788	17,27%	925	21,93%	955	31,94%	822	32,66%
Останато	405	11,23%	521	13,33%	375	8,22%	439	10,41%	371	12,41%	231	9,18%
Државни хартии од вредност	335	9,28%	352	9,00%	120	2,63%	94	2,23%	53	1,77%	84	3,34%
Депозити	2.466	68,35%	2.364	60,48%	2.663	58,35%	2.490	59,03%	1.951	65,25%	1.812	71,99%
Сопствен капитал	580	16,08%	517	13,23%	334	7,32%	296	7,02%	246	8,23%	223	8,86%
Останати обврски/долгови	562	15,58%	1.028	26,30%	1.567	34,33%	1.432	33,95%	793	26,52%	482	19,15%
Вк. приход	205		259		329		282		192		181	
Профит	36		-656		16		42		35		11	
ROE	6,21%		126,89%		4,79%		14,19%		14,23%		4,93%	
ROA	1,00%		-16,78%		0,35%		1,00%		1,17%		0,44%	
Кредити/депозити	65%		77%		123%		111%		83%		76%	
Tier 1 капитал	25,75		20,45		11		16		10,48		10,75	
NPL	22,42%		19,35%		2,22%		3,53%					

NKBM има сличен развој на настаните во поглед на структурата на активата и пасивата, со поголемо учество на депозитите во пасивата, а сообразно со тоа, постабилен сооднос кредити/депозити.

Слично е и движењето во поглед на приходите и профитабилноста, со малку поефикасно релативно работење на *NKBM*.

Коефициентите за капиталот и нефункционалните кредити се речиси идентични.

²⁵ <http://www.nkbm.si/financial-reports-and-documents>

3.3.3.3 Abanka Vipra

Табела 15: Финансиски коефициенти за Abanka Vipra²⁶

М ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	2.602		3.036		3.823		3.439		2.516		2.046	
Кредити	1.084	41,66%	1.821	59,98%	2.737	71,59%	2.365	68,77%	1.506	59,86%	1.323	64,66%
Хартии од вредност и деривати	1.390	53,42%	666	21,94%		0,00%		0,00%	658	26,15%	477	23,31%
Останато	40	1,54%	261	8,60%	857	22,42%	1.014	29,49%	304	12,08%	214	10,46%
Државни хартии од вредност	88	3,38%	288	9,49%	229	5,99%	60	1,74%	48	1,91%	32	1,56%
Депозити	1.843	70,83%	1.894	62,38%	1.930	50,48%	1.736	50,48%	1.551	61,65%	1.356	66,28%
Сопствен капитал	295	11,34%	213	7,02%	339	8,87%	353	10,26%	191	7,59%	158	7,72%
Останати обврски/долгови	464	17,83%	929	30,60%	1.554	40,65%	1.350	39,26%	774	30,76%	532	26,00%
Вк. приход	148		290						167		147	
Профит	-194		-309		22		47		17		16	
ROE	-65,76%		145,07%		6,49%		13,31%		8,90%		10,13%	
ROA	-7,46%		-10,18%		0,58%		1,37%		0,68%		0,78%	
Кредити/депозити	59%		96%		142%		136%		97%		98%	
Tier 1 капитал	18,74		9,3		10,25		7,03		8		7,2	
NPL	13,76%		46,13%		2,20%		2,20%					

Abanka Vipra има пораст на кредитите до кризата и нивно опаѓање по кризата, со постојан пораст на вложувањата во хартии од вредност, така што во последните години, учеството на хартиите од вредност во структурата на активата ја презема водечката улога.

Депозитите имаат стабилен раст, што предизвикува опаѓање на коефициентот кредити/депозити.

Приходите и профитабилноста растат до кризата, а во последните години банката работи со загуба. Капиталот е зголемен во последните години, но има значителен пораст и на нефункционалните кредити.

²⁶ <http://www.abanka.si/eng/sys/cmspage.aspx?Mapald=41203>

3.3.4 Грција

3.3.4.1 Piraeus

Табела 16: Финансиски коефициенти за Piraeus²⁷

000 ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	89.289.696		92.009.592		54.889.856		46.427.340		21.154.101		15.683.118	
Кредити	57.143.022	64,00%	62.365.774	67,78%	38.312.669	69,80%	30.288.785	65,24%	14.587.170	68,96%	11.416.089	72,79%
Хартии од вредност и деривати	17.871.999	20,02%	17.645.023	19,18%	6.531.792	11,90%	6.592.068	14,20%	2.526.519	11,94%	2.278.437	14,53%
Останато	10.437.134	11,69%	9.124.024	9,92%	6.304.687	11,49%	6.146.318	13,24%	2.822.331	13,34%	932.446	5,95%
Државни хартии од вредност	3.837.541	4,30%	2.874.771	3,12%	3.740.708	6,81%	3.400.169	7,32%	1.218.081	5,76%	1.056.146	6,73%
Депозити	54.732.834	61,30%	54.279.320	58,99%	28.380.817	51,71%	22.067.315	47,53%	11.451.453	54,13%	10.260.729	65,43%
Сопствен капитал	7.322.242	8,20%	8.542.899	9,28%	3.025.200	5,51%	3.309.579	7,13%	1.458.998	6,90%	972.879	6,20%
Останати обврски/ долгови	27.234.620	30,50%	29.187.373	31,72%	23.483.839	42,78%	21.050.446	45,34%	8.243.650	38,97%	4.449.510	28,37%
Вк. приход	2.523.904		5.945.459		1.651.696		1.633.109		735.092		520.923	
Профит	-1.971.994		2.546.159		331.267		651.459		261.597		69.431	
ROE	-26,93%		29,80%		10,95%		19,68%		17,93%		7,14%	
ROA	-2,21%		2,77%		0,60%		1,40%		1,24%		0,44%	
Кредити/ депозити	104%		115%		135%		137%		127%		111%	
Tier 1 капитал	12,4		13,9		8		9,8		8,5		8,5	
NPL	39%		36,60%		1,89%		1,78%		1		1	

Кредитите и вложувањето во хартии од вредност имаат перманентен пораст во *Piraeus bank*. Како и кај повеќето грчки банки, пред кризата порастот на активата се должи на органски пораст на банките, а по кризата на процесот на окрупнување на банкарскиот сектор преку спојување на банките и купување на помалите од страна на поголемите банки.

Пасивните ставки, исто така, имаат постојан и релативно рамномерен пораст во текот на разгледуваниот период.

²⁷ <http://www.piraeusbankgroup.com/~media/Com/2015/Files/Investor-Relations/Financial-Data/Annual-Reports/AR-Binder-2014-En.pdf>
<http://www.piraeusbankgroup.com/en/investors/financials/annual-reports>

Профитабилноста расте пред кризата, а во последните години се бележат големи загуби. Односот кредити/депозити се намалува, но иако сè уште е над 100%, капиталот се зголемува како резултат на санацијата од страна на институциите од ЕУ, а нефункционалните кредити се едни од највисоките во западниот банкарски сектор.

3.3.4.2 NBG

Табела 17: Финансиски коефициенти за NBG²⁸

000 ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	81.946.000		84.197.000		84.286.079,00		71.058.950		53.278.930		48.147.434	
Кредити	43.531.000	53,12%	46.327.000	55,02%	55.798.270	66,20%	39.568.570	55,68%	27.178.715	51,01%	23.096.956	47,97%
Хартии од вредност и деривати	26.017.000	31,75%	26.685.000	31,69%	17.886.764	21,22%	20.373.748	28,67%	17.273.974	32,42%	13.442.238	27,92%
Останато	10.528.000	12,85%	8.990.000	10,68%	8.641.796	10,25%	6.981.000	9,82%	6.891.940	12,94%	10.671.954	22,17%
Државни хартии од вредност	1.870.000	2,28%	2.195.000	2,61%	1.959.249	2,32%	4.135.632	5,82%	1.934.301	3,63%	936.286	1,94%
Депозити	44.130.000	53,85%	45.290.000	53,79%	56.291.053	66,79%	49.259.670	69,32%	41.060.200	77,07%	37.174.565	77,21%
Сопствен капитал	8.653.000	10,56%	6.383.000	7,58%	6.433.786	7,63%	6.535.921	9,20%	2.972.489	5,58%	2.623.273	5,45%
Останати обврски/ долгови	29.163.000	35,59%	32.524.000	38,63%	21.561.240	25,58%	15.263.359	21,48%	9.246.241	17,35%	8.349.596	17,34%
Вк. приход	1.323.000		1.872.000		2.267.026		2.546.279		1.768.986		1.586.821	
Профит	-382.000		618.000		480.306		914.592		474.314		234.901	
ROE	-4,41%		9,68%		7,47%		13,99%		15,96%		8,95%	
ROA	-0,47%		0,73%		0,57%		1,29%		0,89%		0,49%	
Кредити/ депозити	99%		102%		99%		80%		66%		62%	
Tier 1 капитал	21,4		15,3		14,5		14,5		9,28			
NPL	32%		22,50%		1,00%		1,00%		1		1	

²⁸ <https://www.nbg.gr/english/the-group/investor-relations/financial-information/annual-interim-financial-statements/Documents/Annual%20and%20interim%20financial%20statements/FS%2031-12-2014%20EN.pdf>

https://www.nbg.gr/english/the-group/investor-relations/financial-information/annual-interim-financial-statements/Documents/Annual%20and%20interim%20financial%20statements/NBG%20GROUP-BANK%2031%2012%202008_EN.pdf

https://www.nbg.gr/english/the-group/investor-relations/financial-information/annual-interim-financial-statements/Documents/Annual%20and%20interim%20financial%20statements/eng_28022006.pdf

Ситуацијата со билансот на состојба и билансот на успех во *NBG* има сличен развој како и онаа на *Piraeus bank*.

Оваа банка може да се пофали со подобра капитализираност и малку подобра состојба со нефункционалните кредити.

3.3.4.3 Alpha bank

Табела 18: Финансиски коефициенти за Alpha bank²⁹

000 ЕУР	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	67.634.557		68.103.047		66.738.174		54.039.136		41.849.246		31.842.669	
Кредити	43.475.910	64,28%	44.236.465	64,96%	42.189.278	63,22%	35.267.874	65,26%	24.201.139	57,83%	19.901.496	62,50%
Хартии од вредност и деривати	12.260.105	18,13%	8.661.473	12,72%	12.854.774	19,26%	8.575.731	15,87%	7.908.002	18,90%	3.922.214	12,32%
Останато	10.633.100	15,72%	14.198.815	20,85%	9.970.041	14,94%	8.545.204	15,81%	8.118.933	19,40%	6.596.596	20,72%
Државни хартии од вредност	1.265.442	1,87%	1.006.294	1,48%	1.724.081	2,58%	1.650.327	3,05%	1.621.172	3,87%	1.422.363	4,47%
Депозити	37.817.447	55,91%	37.504.689	55,07%	33.816.094	50,67%	23.334.888	43,18%	19.301.646	46,12%	18.948.052	59,51%
Сопствен капитал	6.821.173	10,09%	7.147.306	10,49%	2.369.349	3,55%	2.740.217	5,07%	1.951.437	4,66%	1.812.017	5,69%
Останати обврски/ долгови	22.995.937	34,00%	23.451.052	34,43%	30.552.731	45,78%	27.964.031	51,75%	20.596.163	49,22%	11.082.600	34,80%
Вк. приход	1.963.039		1.439.347		1.743.073		1.587.084		1.314.108		1.253.820	
Профит	-550.369		3.155.918		334.238		457.006		377.870		305.963	
ROE	-8,07%		44,16%		14,11%		16,68%		19,36%		16,89%	
ROA	-0,81%		4,63%		0,50%		0,85%		0,90%		0,96%	
Кредити/ депозити	115%		118%		125%		151%		125%		105%	
Tier 1 капитал	14,3		16,1		8,3		9,5		7,1		7,8	
NPL	20,50%		11,10%		3,90%		3,70%		1		1	

²⁹ https://www.alpha.gr/files/investorrelations/FINANCIAL_INFORMATION_2014T4_EN.pdf
https://www.alpha.gr/files/investorrelations/IFRS_AlphaGroup_FY_2008_EN.pdf
https://www.alpha.gr/files/investorrelations/Deltio_Typou_20090224En.pdf

Alfa bank има сличен патерн на однесување како и своите конкурентски банки анализирани погоре.

3.3.5 САД

3.3.5.1 JP Morgan Chase

Табела 19: Финансиски коефициенти за JP Morgan Chase³⁰

М УСД	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	2.573.126		2.415.689		2.175.052		1.562.147		1.198.942		1.157.248	
Кредити	757.336	29,43%	738.418	30,57%	744.898	34,25%	519.374	33,25%	419.148	34,96%	402.114	34,75%
Хартии од вредност и деривати	857.427	33,32%	840.132	34,78%	839.926	38,62%	661.043	42,32%	420.581	35,08%	430.754	37,22%
Останато	484.477	18,83%	316.051	13,08%	138.139	6,35%	11.466	0,73%	21.661	1,81%	21.680	1,87%
Државни хартии од вредност	215.803	8,39%	248.116	10,27%	203.115	9,34%	170.897	10,94%	133.981	11,17%	101.354	8,76%
Депозити	1.363.427	52,99%	1.287.765	53,31%	1.009.277	46,40%	740.728	47,42%	554.991	46,29%	521.465	45,06%
Сопствен капитал	232.065	9,02%	211.178	8,74%	166.884	7,67%	123.221	7,89%	107.211	8,94%	105.653	9,13%
Останати обврски/долгови	977.634	37,99%	916.746	37,95%	998.891	45,92%	707.802	45,31%	563.740	47,02%	530.130	45,81%
Вк. приход	94.205		96.606		67.252		71.372		54.248		42.736	
Профит	21.762		17.923		5.605		15.365		8.483		4.466	
ROE	10%		9%		2%		13%		8%		6%	
ROA	0,89%		0,75%		0,31%		1,06%		0,72%		0,46%	
Кредити/депозити	56%		57%		74%		70%		76%		77%	
Tier 1 капитал	11,6		11,9		10,9		8,4		8,5		8,7	
NPL	2,8		3,49		3,18		1,88		1,84		1,94	

³⁰ <http://files.shareholder.com/downloads/ONE/714278089x0x820068/f7d65064-60b5-4a11-9a86-d886831300e6/JPMC-AR2014-MDA.pdf>
http://files.shareholder.com/downloads/ONE/1701535873x0x283416/66cc70ba-5410-43c4-b20b-181974bc6be6/2008_AR_Complete_AR.pdf

JP Morgan Chase, настаната како резултат на спојување на *JP Morgan* и *Chase Manhattan bank* во 2000 година, е банка која при крајот на 2008 година добива 25 милијарди УСД од програмата за економски стимулации на американската влада. Таа е една од првите банки што предвреме го враќа кредитот на средината од 2009 година. За време на пикот на кризата, банката ги купува *Washington Mutual* и *Bear Sterns*, и значително го зајакнува својот пазарен потенцијал и кај кредитниот и кај депозитниот сегмент со над 5.000 експозитури и околу 900 милијарди УСД депозитна база.

Во посткризниот период, банката се соочува и со проблеми од типот 2 милијарди УСД загуба од тргување во 2012 година и над 13 милијарди УСД казни од страна на американската влада во 2013 и 2014 година.

Добар дел од овие огромни издатоци банката ги покрива и со продажба на некои свои бизниси (во сферата на осигурувањето и пензиските фондови), како и недвижен имот.

Сепак, последните години покажуваат закрепнување и засилување на оперативното работење на банката и прогнози за стабилен пораст во иднина од страна на рејтинг-агенциите.

Во активата на *JP Morgan Chase* слични се учествата на кредитите и вложувањата во хартии од вредност и нивниот пораст во апсолутна вредност е постојан.

Растот на депозитите е поизразен како во апсолутна, така и во релативна вредност, што предизвикува пад на односот кредити/депозити.

Банката работи профитабилно во целиот период со пораст на приходите и добивката, освен непосредно по кризата кога има пад.

Како и кај поголемиот број банки од развиениот свет, карактеристично е зголемување на капиталната база, а нефункционалните кредити се држат на прилично ниско ниво, иако постои одреден пораст за време на кризата и непосредно по кризата.

3.3.5.2 Bank of America

Табела 20: Финансиски коефициенти за Bank of America³¹

М УСД	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	2.104.534		2.102.273		1.817.943		1.715.746		1.269.892		1.044.631	
Кредити	881.391	41,88%	928.233	44,15%	931.446	51,24%	876.344	51,08%	537.218	42,30%	472.617	45,24%
Хартии од вредност и деривати	572.246	27,19%	524.938	24,97%	437.111	24,04%	376.120	21,92%	353.310	27,82%	288.660	27,63%
Останато	334.904	15,91%	344.880	16,41%	389.979	21,45%	345.318	20,13%	222.962	17,56%	217.225	20,79%
Државни хартии од вредност	191.823	9,11%	190.328	9,05%	82.478	4,54%	129.552	7,55%	149.785	11,80%	91.360	8,75%
Депозити	1.118.936	53,17%	1.119.271	53,24%	882.997	48,57%	805.177	46,93%	632.432	49,80%	551.559	52,80%
Сопствен капитал	243.471	11,57%	232.685	11,07%	177.052	9,74%	146.803	8,56%	99.861	7,86%	84.815	8,12%
Останати обврски/ долгови	742.127	35,26%	750.317	35,69%	757.894	41,69%	763.766	44,52%	537.599	42,33%	408.257	39,08%
Вк. приход	85.116		89.801		73.976		68.582		56.091		48.965	
Профит	4.833		11.431		4.008		14.982		16.465		13.947	
ROE	1,70%		4,62%		1,80%		11,80%		16,51%		16,47%	
ROA	0,23%		0,53%		0,22%		0,94%		1,30%		1,34%	
Кредити/ депозити	79%		83%		105%		109%		85%		86%	
Tier 1 капитал	13,4		12,2		9,15		6,87		8,25		8,2	
NPL	1,66		1,9		1,79		0,84		0,85		0,66	

Bank of America е една од најголемите американски и светски финансиски институции. Банката беше една од најпогодените за време на кризата, а во 2009 година беше принудена да прифати помош од американската влада во износ од 20 милијарди долари, за на крајот овој износ да достигне 45 милијарди. До денес, овој износ е целосно вратен.

Во пикот на кризата, банката ја купи *Merrill Lynch* за 50 милијарди УСД, спасувајќи ја од банкрот. Оттогаш банката минува низ процес на реструктурирање проследено со намалување на работната сила, експозитурите и портфолиото. Исто така, банката во 2014 година исплаќа и казни од над 10 милијарди УСД, а одредени истраги за поврзаноста на банката со крахот на пазарот за станбени

³¹ http://media.corporateir.net/media_files/irol/71/71595/reports/2008_AR.pdf
http://media.corporate-ir.net/media_files/irol/71/71595/reports/BAC_summaryAR.pdf

кредити сè уште се во тек. Кредитите се доминантни во активата на *Bank of America*, со постојан раст, освен во последните години кога има мал пад. Вложувањата во хартии од вредност имаат стабилен раст.

Стабилен пораст имаат и депозитите, а коефициентот кредити/депозити се одржува на слично ниво.

Банката има постојан пораст на приходите, додека, пак, профитабилност има неправилни движења со падови за време на кризата и во последната година. Капитализацијата е во постојан раст, а нефункционалните кредити се одржуваат на ниско ниво.

3.3.5.3 Wells Fargo

Табела 21: Финансиски коефициенти за Wells Fargo³²

М УСД	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	1.687.155		1.523.502		1.309.639		575.442		481.741		427.849	
Кредити	862.551	51,12%	822.286	53,97%	864.830	66,04%	382.195	66,42%	310.837	64,52%	287.586	67,22%
Хартии од вредност и деривати	305.136	18,09%	260.433	17,09%	232.769	17,77%	108.441	18,84%	93.885	19,49%	81.179	18,97%
Останато	278.186	16,49%	285.881	18,76%	162.607	12,42%	82.052	14,26%	71.713	14,89%	54.064	12,64%
Државни хартии од вредност	241.282	14,30%	154.902	10,17%	49.433	3,77%	2.754	0,48%	5.306	1,10%	5.020	1,17%
Депозити	1.168.310	69,25%	1.079.177	70,84%	781.402	59,67%	344.460	59,86%	314.450	65,27%	274.858	64,24%
Сопствен капитал	185.262	10,98%	171.008	11,22%	99.084	7,57%	47.628	8,28%	40.660	8,44%	37.866	8,85%
Останати обврски/ долгови	333.583	19,77%	273.317	17,94%	429.153	32,77%	183.354	31,86%	126.631	26,29%	115.125	26,91%
Вк. приход	84.347		83.780		41.897		39.390		32.949		30.059	
Профит	23.057		21.878		2.655		8.057		7.671		7.014	
ROE	13,41%		13,87%		4,79%		17,12%		19,57%		19,56%	
ROA	1,45%		1,51%		0,44%		1,55%		1,72%		1,71%	
Кредити/ депозити	74%		76%		111%		111%		99%		105%	
Tier 1 капитал	12,45		12,33		7,84		7,59		8,26		8,41	
NPL	1,8		2,4		1		1		0,5		0,5	

³² <https://www08.wellsfargomedia.com/assets/pdf/about/investor-relations/annual-reports/2014-annual-report.pdf>

http://www.wellsfargohistory.com/download/annualreports/2008annualreport_wf.pdf

http://www.wellsfargohistory.com/download/annualreports/2005annualreport_wf.pdf

Со купувањето на *Wachovia* во 2008 година, *Wells Fargo* се позиционира како најголема комерцијална банка во САД со околу 30% од вкупните депозити на пазарот за физички лица. Банката беше една од последните што го врати владиниот стимуланс од 25 милијарди УСД. Иако беше една од банките што беа релативно најмалку допрени од кризата, сепак, банката се најде во проблеми, пред сè, како резултат на аквизицијата на *Wachovia*. Од портфолиото на *Wachovia* од околу 219 милијарди УСД, поголемиот дел беше во групата ризични пласмани, па затоа во 2013 година банката мораше да прифати загуби во вредност од 1,3 милијарди долари за продажба на лоши пласмани.

Во последните години, банката ја смени својата стратегија во работењето преку аквизиција на фирми од брокерскиот бизнис, како и делови од бизниси и филијали на неамерикански финансиски институции.

Како резултат на ваквата стратегија, банката во последните години бележи пораст на профитабилноста во сите свои сегменти и покрај намалениот приход. Рангирана е како еден од најздравите банкарски системи во земјата.

Wells Fargo има постојан пораст на кредитите што се доминантни во активата на банката, со намалено релативно учество за сметка на вложувањата во државни хартии од вредност.

Депозитите имаат засилен раст, што предизвикува пад на односот кредити/депозити.

Вкупните приходи, како и профитабилноста, имаа постојан пораст што е потенцирано зголемен во последните години.

Како и кај другите најголеми американски банки, така и кај оваа, капитализацијата е на високо ниво, а нефункционалните кредити се на прилично ниско ниво.

4. КАРАКТЕРИСТИКИ НА БАНКАРСКИОТ СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И КРЕДИТНА АКТИВНОСТ НА БАНКИТЕ

4.1. АГРЕГАТНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА КРЕДИТНАТА АКТИВНОСТ НА БАНКИТЕ И КВАЛИТЕТОТ НА ПОРТФОЛИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА

Табела 22: Агрегатни показатели за банкарскиот систем и кредитна активност на банките во Македонија³³

Македонија	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вк. банк. актива (во милиони ЕУР)	1.918	2.284	2.831	3.637	4.076	4.367	4.964	5.385	5.738	6.008	6.509
Вк. банк. актива /БДП	0,42	0,45	0,52	0,60	0,60	0,64	0,70	0,71	0,76	0,74	0,76
Вк. кредити (во милиони ЕУР)	961	1.157	1.532	2.073	2.832	2.909	3.128	3.398	3.565	3.736	4.104
Вк. кредити /БДП	0,21	0,23	0,28	0,34	0,42	0,43	0,44	0,45	0,47	0,46	0,48
М2 (во милиони ЕУР)	1.556	1.811	2.244	2.865	3.237	3.451	3.838	4.153	4.324	4.549	5.045
М2/БДП	0,34	0,36	0,41	0,47	0,48	0,51	0,54	0,55	0,57	0,56	0,59
нефункционални кредити	17	15	11	7,5	6,7	9	9	9,5	10	11	11
ROAA*	/	/	/	/	1,4	0,6	0,8	0,4	0,4	0,6	0,8
ROAE*	/	/	/	/	12,5	5,6	7,3	3,4	3,8	5,7	7,4

Растот на банкарската актива во Македонија за време на целиот период е константен и стабилен. За периодот од 2004 до 2014 година изнесува 240%. Учеството на вкупната актива во БДП е речиси дуплирано.

³³ World Bank, World Development Indicators, Money and quasi money (M2) as % of GDP
World Development Indicators, Bank nonperforming loans to total gross loans (%)
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en>
<http://data.worldbank.org/country/macedonia-fyr>
<http://www.nbrm.mk/?ItemID=14491983563ACC458FCCA1F743335F6D>
<http://www.nbrm.mk/?ItemID=0270211B2C2F9545B1267774C29A767D>
<http://www.nbrm.mk/?ItemID=1BCB5300A089BD468B096F8EE5B199EA>
<http://www.nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>

Кредитите растат дури и со поголема динамика, односно 327% во разгледуваниот период, а нивното учество во БДП е повеќе од дуплирано.

Слична е состојбата и со порастот на паричната маса M2.

Нефункционалните кредити се во големо опаѓање до 2009 година, а потоа следува период на благ пораст и стабилизирање во последните години.

Профитабилноста опаѓа во посткризниот период, за повторно да почне да расте во последните години, па дури и да ги надмине своите максимуми од пред кризата.

Согласно Извештајот за финансиската стабилност во Република Македонија (2009), банкарскиот систем не беше директно погоден од светската економска криза, но не можеше да ги избегне индиректните ефекти од глобалните економски шокови што се прелеаја преку домашниот реален сектор. Стабилната позиција на домашниот банкарски систем, пред сè, се должеше на неговата „затвореност“ кон меѓународните финансиски пазари, непостоењето изложеност кон т.н. „токсични продукти“, неговата релативно силна капитална и ликвидносна позиција, претпазливоста при преземањето ризици, како и макропрудентните мерки преземени од Народната банка. Тоа создаде предуслови банките да се справат со зголемените ризици што произлегоа од рецесиските движења во 2009 година, но и да го издржат бавното темпо на заздравување на економијата во текот на 2010 година.

Во првата половина на 2009 година, под влијание на негативните очекувања предизвикани од неизвесното економско окружување, растечкиот трговски дефицит и падот на капиталните приливи, значително забави порастот на банкарскиот систем што беше карактеристичен за минатите неколку години. За првпат во последните неколку години, кредитите, депозитите и вкупните активности на банките забележаа скромни, едноцифрени годишни стапки на раст, а профитабилноста видно се влоши првенствено како последица на влошениот квалитет на кредитните портфолија. Ова го издвојува значењето на остварувањата на реалниот сектор, особено од аспект на неговите можности за сервисирање на долговите кон банките. Дополнително, вградените заштитни клаузули од страна на банките во однос на валутниот и каматниот ризик, со кои тие ги пренесуваат овие ризици врз своите клиенти (кои вообичаено се послабо информирани за економските појави и природата на ризиците), предизвикуваат и индиректниот кредитен ризик во Република Македонија да биде од исклучителна

важност во однос на одржувањето на стабилноста на банкарскиот систем, а со тоа и на севкупната финансиска стабилност во земјата. Во услови кога голем дел од вкупниот долг на претпријатијата и населението е со девизна компонента, клучна е зависноста на нивната способност за сервисирање на долговите од стабилноста на девизниот курс на денарот. Дополнително, доминацијата на долгот (долгорочниот) со „де факто“ променлива каматна стапка ја зголемува чувствителноста на овие сектори и на каматниот ризик, доколку економијата подолго време остане во криза. Високата изложеност на реалниот сектор на каматниот и валутниот ризик остануваат извори на ризик што можат да влијаат врз способноста за сервисирање на нивните долгови, а следствено и врз стабилноста на нивните кредитори.

И покрај намалениот пораст на активностите и падот на профитабилноста, македонскиот банкарски систем се карактеризира со задоволително ниво на солвентност и доволно капитал за покривање на преземените ризици. Дополнително, конзервативното управување со ликвидноста и макропрudentните мерки на НБРМ (за одржување минимални стапки на ликвидност) им овозможува на банките да имаат акумулирано доволно ниво на ликвидни средства, што директно влијаеше во насока на одржување на стабилноста и на пребродувањето на заострените пазарни услови.

Согласно Извештајот за финансиската стабилност во Република Македонија (2014), финансискиот систем на Република Македонија има релативно едноставна структура со минимална меѓусебна зависност на активностите на одделните сегменти и отсуство на сложени финансиски инструменти и услуги. Стабилноста на финансискиот систем е условена од стабилноста на банкарскиот сектор како негов доминантен сегмент, каде што, пак, се концентрирани заштедите на нефинансискиот сектор. Сопственичката поврзаност меѓу одделните институции од финансискиот систем, како и износот на кредити што банките си ги одобруваат меѓусебно, но и на небанкарските финансиски институции, се релативно мали, така што ризикот од зараза преку овие канали е од ограничен обем.

Банкарскиот систем ја одржа својата сигурност и стабилност во 2014 година, што се потврдува и со резултатите од спроведените анализи и стрес-тестирања, испорачувајќи двоцифрени годишни стапки на пораст на прибраните депозити и одобрените кредити на нефинансиски лица. Стабилната и висока ликвидност и солвентност на банкарскиот систем се најзначајните фактори на неговата стабилност и задоволителна отпорност на шокови. Исто така, во изминатите

неколку години, позначително расте и профитабилноста на банкарскиот систем, што овозможи интерно создавање капитал во услови на отсуство на докапитализации по пат на нови емисии на акции. Заживувањето на економската активност и зголемувањето на стапката на пораст на македонската економија имаа свој придонес во забавената стапка на пораст на нефункционалните кредити на нефинансискиот сектор, која во 2014 година е двапати пониска од стапката на пораст во 2013 година. Поради повисоката прудентност на банките и на регулативата, нефункционалните кредити се карактеризираат со висока покриеност со исправка на вредноста. Исто така, во услови на историски ниски нивоа на каматните стапки на депозитите и намален простор за нивно натамошно поголемо кретење, одржувањето на високата профитабилност претставува значаен предизвик за банките во наредниот период.

4.2 КРЕДИТНИ ПЕРФОРМАНСИ НА НАЈГОЛЕМИТЕ БАНКИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во интервјуто на поранешниот Гувернер на НБРМ, д-р Трпески (2014)³⁴, се наведува дека македонските банки имаат подолга традиција на резервирана и воздржана кредитна активност, уште од времето на нивната санација по монетарното осамостојување на државата и воспоставувањето супервизорски стандарди од страна на НБРМ. Таа конзервативна деловна политика на банките придонесе да имаме најстабилен банкарски систем не само на Балканот, туку и пошироко. Притоа, конзервативната политика беше многу повеќе изразена во првата декада од монетарното осамостојување во споредба со денес. Како пример, проф. Трпески наведува дека во првата декада, нашите банки ги држеа девизните депозити од населението над 90%, односно ги чуваа во првокласни странски банки, плашејќи се да ги пласираат во вид на кредити во домашното стопанство или кај населението. Денес, најголемиот дел од девизните депозити се пласирани дома, а само мал дел се пласирани во странски банки.

Заклучок е дека работите се придвижуваат напред, но со одредена доза претпазливост, окарактеризирана како потребна во банкарското работење. Банките во Македонија не се толку одговорни за сигналите од НБРМ, како што се одговорни банките во западните земји, затоа што нашите банки не зајмуваат

³⁴ <http://faktor.mk/2014/01/09/intervju-ljube-trpeski-bankarskata-2014-ta-dozirana-so-optimizam-no-podbudno-oko/>

средства од НБРМ, како што зајмуваат банките во западните земји од нивните централни банки.

Големите банки во Македонија се во една покомотна положба во споредба со средните и особено со малите банки. Најголемиот дел од депозитите на населението, и оние од правните лица (кои се сметаат за евтини извори), се наоѓаат во големите банки. Тие имаат воспоставена мрежа на филијали и експозитури низ целата земја од поодамна, а другите банки воопшто немаат или сега ја воспоставуваат, а тоа ги поскапува нивните производи и ги прави неконкурентни на банкарскиот пазар. Тоа е резултат на фактот што поголемиот дел од малите банки се непрофитабилни или, пак, се на работ на профитабилноста.

Еден од излезите на ваквата состојба е нивно окрупнување, што може да се случи со нивно спојување или со докапитализација од надворешни или домашни инвеститори. Во продолжение на интервјуто, проф. Трпески, едниот од поголемите ризици за нашите најголеми банки го лоцира кај нивните матични банки.

Имено, фактот што во две од трите најголеми банки, матичните банки имаат големи проблеми, создава главоболки, не само кај банките-ќерки, туку и кај НБРМ. Потребно е внимателно и будно следење на состојбите и, ако е потребно, навремена реакција. Олеснителна околност е тоа што нашите банкарски групации со доминантен странски капитал не се зависни од нивните банки-мајки, па проблемите со кои се соочуваат во базата може само индиректно да имаат влијание врз банките-ќерки.

4.3. ПРЕСМЕТКА НА СЕЛЕКТИРАНИ ФИНАНСИСКИ КОЕФИЦИЕНТИ ОД РЕВИДИРАНИ ФИНАНСИСКИ ИЗВЕШТАИ

Тите најголеми македонски банки што поседуваат речиси две третини од вкупното банкарско работење на домашниот пазар, за целиот разгледуван период покажаа висока стабилност особено во делот на капитализацијата, профитабилноста и порастот на пазарното учество. Иако две од нив се во доминантна сопственост на банкарски групации што во своите земји се соочија со сериозни проблеми во работењето, овие банки на домашниот пазар покажаа рекордни профити.

4.3.1 Стопанска банка АД Скопје

Табела 23: Финансиски коефициенти за Стопанска банка АД Скопје³⁵

М EUR	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	1.361		1.282		965		888		540		477	
Кредити	851	62,53%	792	61,78%	677	70,16%	533	60,02%	258	47,78%	189	39,62%
Хартии од вредност и деривати	195	14,33%	193	15,05%	64	6,63%	68	7,66%	82	15,19%	91	19,08%
Останато Државни хартии од вредност	16	1,18%	28	2,18%	73	7,56%	126	14,19%	118	21,85%	150	31,45%
Депозити Сопствен капитал	1.066	78,32%	1.022	79,72%	765	79,27%	700	78,83%	441	81,67%	396	83,02%
Останати обврски/ долгово	217	15,94%	186	14,51%	112	11,61%	90	10,14%	60	11,11%	57	11,95%
Вк. приход	91		91		92		72		52		39	
Профит	30		20		22		20		3		0,20	
ROE	13,82%		10,75%		19,64%		22,22%		5,00%		0,35%	
ROA	2,20%		1,56%		2,28%		2,25%		0,56%		0,04%	
Кредити/ депозити	80%		77%		88%		76%		59%		48%	
Tier 1 капитал	16,3		18									
NPL	11,30%		11,50%		2,50%		2,30%					

Стопанска банка АД Скопје има постојан и значителен пораст на кредитите, како и дуплирање на нивното учество во активата на банката. порастот е за 350%.

Карактеристично е и дуплирањето на учеството на државни хартии од вредност во активата.

Депозитите бележат постојан пораст и стабилно учество во пасивата на банката.

Вкупните приходи растат до кризата, се стабилизираат по кризата, а добивката во последните години ги надминува максимумите од пред кризата.

³⁵ http://www.stb.com.mk/content/Pdf/item%208.a.%20IFRS_10%2004%202015.pdf
http://www.stb.com.mk/content/Pdf/lzvestai/F_IFRS_2008_ENG.pdf

Односот кредити/депозити е дуплиран за време на разгледуваниот период, но сè уште на стабилни 80%.

Капитализацијата е висока и далеку над законски пропишаниот минимум, а нефункционалните кредити со голем скок по кризата, но стабилизирани на ниво на државниот просек.

Иако во сопственост на *National bank of Greece*, *Стопанска банка АД Скопје* постигнува значителни резултати и најголеми профити во историјата на македонското банкарство. Важи за лидер во сегментот „население“, а и на самиот врв е во сите други сегменти на банкарското работење. Станува збор за системска банка, чии стабилност и стабилен развој директно влијаат врз стабилноста на финансискиот систем во целина.

И во иднина се очекува банката да применува прудентни кредитни политики и успешно да менаџира со ризиците. И покрај тоа што е во сопственост на банка што функционира во нестабилен и сè уште неизвесен економски амбиент, не се очекува никакво прелевање на состојбите врз работењето на банката, пред сè, како резултат на адекватните деловни политики на банката, потпирањето на домашни извори на финансирање (депозити), како и успешното спроведување на регулативата од страна на НБРМ и преземањето навремени мерки за заштита на финансиската стабилност.

4.3.2 Комерцијална банка АД Скопје

Табела 24: Финансиски коефициенти за Комерцијална банка АД Скопје³⁶

M EUR												
	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	1.501		1.405		893		857		598		539	
Кредити	771	51,37%	731	52,03%	568	63,61%	399	46,56%	209	34,95%	192	35,62%
Хартии од вредност и деривати	62	4,13%	87	6,19%	9	1,01%	21	2,45%	6	1,00%	14	2,60%
Останато Државни хартии од вредност	222	14,79%	114	8,11%	191	21,39%	318	37,11%	309	51,67%	280	51,95%
Депозити Сопствен капитал	446	29,71%	473	33,67%	125	14,00%	119	13,89%	74	12,37%	53	9,83%
Останати обврски/ долгово	1.293	86,14%	1.182	84,13%	741	82,98%	732	85,41%	495	82,78%	446	82,75%
Вк. приход	154	10,26%	153	10,89%	101	11,31%	85	9,92%	65	10,87%	63	11,69%
Профит	54	3,60%	70	4,98%	51	5,71%	40	4,67%	38	6,35%	30	5,57%
ROE	87		92		85		71		49		45	
ROA	1,58		1,32		22		16		6		12	
Кредити/ депозити	1,03%		0,86%		21,78%		18,82%		9,23%		19,05%	
Tier 1 капитал	0,11%		0,09%		2,46%		1,87%		1,00%		2,23%	
NPL	60%		62%		77%		55%		42%		43%	
	13		14		10		10					
	19,20%		17,52%		7,00%		10,00%					

Движењето на кредитите во *Комерцијална банка АД Скопје* е слично како и на *Стопанска банка АД Скопје*, а вложувањето во државни хартии од вредност има трикратен пораст како учество во вкупната актива.

Растот на депозитите е сличен како и кај конкурентната банка, а односот кредити/депозити е на уште пониско ниво како резултат на поголемите вложувања во државни обврзници.

Вкупните приходи и добивката растат до кризата и се стабилизираат на пониско ниво во посткризниот период.

³⁶ <http://www.kb.com.mk/Handlers/GetResource.ashx?id=1f7d8765-7698-4702-a3eb-cc65f7bd2eb2.pdf>
<http://www.kb.com.mk/Handlers/GetResource.ashx?id=8667a48f-d5c5-40da-ae67-68b9f38d4298.pdf>

Капитализацијата е малку пониска од онаа на *Стопанска банка*, но сепак над минимумот, а нефункционалните кредити се прилично високи.

Комерцијална банка е најголемата македонска банка според критериумот големина на активата. Таа е и една од малкуте домашни банки во доминантна сопственост на македонски правни и физички лица.

Карактеристично за оваа банка е и доминантната ориентација за кредитирање правни лица, односно фирми. Како резултат на оваа деловна политика на банката, нивото на нефункционални кредити е на повисоко ниво во однос на другите големи банки. Мерката на НБРМ за дваесетпроцентен годишен отпис на преземен недвижен имот од страна на банката е главна причина за намалената профитабилност, но, во иднина, за очекување е продажбата на овој имот да води кон пораст на вонредните приходи, а со тоа и на профитабилност (веќе евидентно во 2015 година).

4.3.3 НЛБ Тутунска банка АД Скопје

Табела 25: Финансиски коефициенти за НЛБ Тутунска банка АД Скопје³⁷

M EUR	2014		2013		2008		2007		2005		2004	
Вк. актива	1.050		967		828		691		365		268	
Кредити	625	59,52%	570	58,95%	488	58,94%	367	53,11%	187	51,23%	137	51,12%
Хартии од вредност и деривати	177	16,86%	193	19,96%	36	4,35%	34	4,92%	16	4,38%	8	2,99%
Останато	136	12,95%	111	11,48%	217	26,21%	222	32,13%	125	34,25%	96	35,82%
Државни хартии од вредност	112	10,67%	93	9,62%	87	10,51%	68	9,84%	37	10,14%	27	10,07%
Депозити	839	79,90%	755	78,08%	590	71,26%	443	64,11%	205	56,16%	162	60,45%
Сопствен капитал	113	10,76%	107	11,07%	76	9,18%	64	9,26%	46	12,60%	43	16,04%
Останати обврски/ долгово	98	9,33%	105	10,86%	162	19,57%	184	26,63%	114	31,23%	63	23,51%
Вк. приход	74		76		73		55		31		23	
Профит	11		10		12		9		6		5	
ROE	9,73%		9,35%		15,79%		14,06%		13,04%		11,63%	
ROA	1,05%		1,03%		1,45%		1,30%		1,64%		1,87%	
Кредити/ депозити	74%		75%		83%		83%		91%		85%	
Tier 1 капитал	15		15		13		13		14		17	
NPL	8,10%		7,80%		2,60%		3,60%		6,11		9	

НЛБ Тутунска банка АД Скопје има слично движење на ставките од активата со тоа што има пораст на учеството на вложувањата во недржавни хартии од вредност.

Депозитите растат со поголемо темпо, што предизвикува пад на коефициентот кредити/депозити.

Вкупните приходи и профитот растат пред кризата, а во последните години ги достигнуваат максималните вредности од пред кризата.

³⁷ http://www.nlbtb.com.mk/upload/Dokumenti/GodishenIzveshtaj_NLB_GI_2014_eng.pdf
http://www.nlbtb.com.mk/upload/pdf/NLB_TB_AR_2008_ENG.pdf
http://www.nlbtb.com.mk/upload/pdf/NLB_TB_AR_2005_ENG.pdf
http://www.nlbtb.com.mk/upload/pdf/NLB_TB_AR_2004_ENG.pdf

Капитализацијата е постојано висока и е двојно поголема од законскиот минимум, а нефункционалните кредити во последните години се стабилизираат на државниот просек откако бележат пораст по кризата.

НЛБ Тутунска банка АД Скопје е во доминантна сопственост на словенечката *Нова Љубљанска банка*, која беше прилично погодена од економската и финансиската криза. Огромниот пораст на нефункционалните кредити и загубите ја присилија владата на Словенија (која е и доминантен сопственик на оваа банкарска групација) да преземе мерки за санација. Во првата фаза тоа значеше формирање банка за преземање „лоши кредити“ (со што беше исчистено портфолиото на банката), а во втора фаза, која треба да следува во 2016 година, предвидена е и продажба на групацијата на стратешки партнер.

Слично како и во случајот со *Стопанска банка АД Скопје*, до прелевање на кризата не дојде само како резултат на преземените деловни политики на самата банка, силна депозитна база, туку и како резултат на регулаторните (конвенционални и неконвенционални) мерки водени од страна на НБРМ.

Од мала, за релативно краток период банката прерасна во голема банка, а показателите за нефункционални кредити, капитал и профитабилност сведочат за тоа дека порастот бил на здрава основа. И во иднина се очекува оваа банка да биде еден од столбовите за целокупната стабилност на македонскиот финансиски систем.

5. ВЛИЈАНИЕ НА РАЗЛИЧНИТЕ КРЕДИТНИ ПОЛИТИКИ ВРЗ ФИНАНСИСКИОТ И РЕАЛНИОТ СЕКТОР

5.1 СЛУЧУВАЊА ВО ФИНАНСИСКИОТ И РЕАЛНИОТ СЕКТОР ВО ЗЕМЈИТЕ ОД ЗАПАДНА ЕВРОПА И САД ВО ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ И РИЗИЦИ

Согласно Brown и Lundblad (2009), во изминатите две декади сведоци сме на потрошувачки бум што во САД резултира со учество на потрошувачката во вкупниот БДП со 70%. Растечката потрошувачка беше хранета со релаксирање на кредитните стандарди, поддржано од политиките на владата за пораст на стапката на поседување сопствено живеалиште, а во услови на пад на штедењето. Евтините кредити, постојаниот пораст на финансиска интермедијација и вклучувањето новоструктурирани дериватни производи, исто така, придонесоа за ваквиот развој. Паралелно на ова, постојано растеше и владиниот буџетски дефицит, како и дефицитот во тековната сметка на платниот биланс. Колективно, растеше задолженоста на населението, а опаѓаше штедењето како процент од расположливиот приход. Ова внатрешно задолжување беше финансирано со задолжување од надвор. Едноставно кажано, американската економија трошеше многу повеќе од тоа што заработуваше.

Во статија на Miller (2008), наведени се следниве причини за настанувањето на економската криза во САД:

- Федералните резерви на САД, американската централна банка, која по „dot com“ меурот ги намали каматните стапки и ги направи кредитите евтини.
- Банките, кои ги олеснија критериумите за кредитирање.
- Владите на САД, кои стимулираа и гарантираа задолжување со олеснети услови.
- Гувернерот на ФЕД, кој ги охрабруваше Американците да се задолжуваат со варијабилни каматни стапки.

Земјите од развиениот западен свет реагираа благовремено и сложно во преземањето мерки за стопирање на овој негативен развој на настаните. Конгресот на САД реагираше со помош од 700 милијарди УСД за спас на Вол стрит. Европските земји, исто така, ги помогнаа своите банки и финансиски институции со директна финансиска помош. Планот на Велика Британија се состоеше од 500 милијарди фунти, од кои 50 милијарди би се инјектирале во

капитални резерви на банките, 250 милијарди како гаранции за кредити помеѓу банките и 200 милијарди како директни кредити на банките. Слични мерки во износ од 500 милијарди евра презема и Германија, а и другите европски држави.

Сепак, најновите случувања во Грција, Ирска, Португалија, Шпанија и Италија покажуваат дека кризата не само што не е надмината, туку може да ескалира во банкрот на некоја од овие држави, стагнација во светски рамки, загрозување на Европската монетарна унија, како и распад на заедничката европска валута. Согласно Извештајот за финансиска стабилност на НБРМ, центарот на нестабилноста на финансиските пазари од 2010 година се наоѓа на европска почва. Имено, еден од основните ризици за финансиската стабилност од почетокот на 2010 година е кризата на државниот долг на одредени т.н. „периферни“ земји од еврозоната 1. Во услови на висок јавен долг и загриженост на пазарните учесници во врска со неговата долгорочна одржливост, недовербата и високите премии за ризик за државниот долг на овие земји (мерени преку висината на CDS) значително се зголемија. Ескалацијата на недовербата беше забележлива пролетта 2010 година, кога финансиските пазари речиси се затворија за финансирање на Грција.

Во такви услови, од страна на ЕУ и IMF беше формиран пакет за финансиска поддршка на Грција што требаше да ѝ овозможи привремено премостување на финансискиот јаз, до спроведувањето радикална фискална консолидација со која би се намалил јавниот долг и би се овозможило негово повторно пазарно финансирање. Истовремено беше формиран и EFSF, за помош на другите земји од еврозоната при евентуални проблеми со финансирањето на државата. Ваквите активности само привремено ја намалија премијата за ризик за грчкиот државен долг. Истовремено, јакнеше недовербата и кон државниот долг на другите европски земји со слаба фискална позиција, пред сè, Ирска и Португалија, по што и нивните премии за ризик почнаа да се движат по нагорна линија. Веќе во октомври 2010 година, неопходно беше формирање пакет за финансиска помош на Ирска од средствата на EFSF и IMF. И покрај очекувањата дека ваквите активности ќе ја спречат натамошната зараза, во април 2011 година и Португалија побара финансиска помош за надминување на проблемите со финансирањето на јавниот долг. Тежината на проблемите во врска со државниот долг се зголемува доколку се има предвид можноста за нивно прелевање во банкарските системи и воопшто во приватниот сектор во Европската унија.

Користејќи податоци за САД за периодот од 1929 до 2013 година, Lopez-Salido, Stein и Zakrajsek (2015) покажаа дека зголемувањето на чувствителноста на

кредитниот пазар во годината $t-2$ се поврзува со падот на економската активност во годината $t+2$. Всушност, кога има индикации дека кредитниот ризик е агресивно ценет, тоа е проследено со последователен пораст на кредитната маргина, а периодот на тој пораст е тесно поврзан со контракцијата на економската активност. Истражувајќи го механизмот, чувствителноста на кредитниот пазар во годината $t-2$, исто така предвидува промена на композицијата на надворешното финансирање: емисијата на нето-долг опаѓа во годината t , додека, пак, емисијата на нето-сопствен капитал расте. За разлика од постојната литература, овој труд сугерира на тоа дека временската варијација во очекуваниот поврат на инвеститорите на кредитниот пазар може да биде важен двигател на економските флуктуации.

Практично, во САД, податоците за анализираниот период укажуваат на тоа дека кога кредитните маржи на корпоративните обврзници се стеснуваат во однос на нивните историски просеци и кога се зголемува учеството на високоприносните („ѓубре-обврзници“) обврзници во вкупните обврзници, ова предвидува последователно намалување на порастот на производството, бизнис-инвестициите и вработеноста во неколку последователни години.

Затоа, чувствителноста на кредитниот пазар денес е поврзана со значително намалување на реалната економија во наредниот среднорочен хоризонт.

Следните две релации заедно се валидни:

(1) ако кредитните маргини и емисијата на „ѓубре-обврзниците“ индицираат дека кредитниот ризик е агресивно вреднуван, тоа е проследено со проширување на кредитните маржи, и

(2) тајмингот на ова проширување на маржите е поврзан со падот на економската активност.

За разлика од претходниот труд, Bernanke и Gertler (1989) тврдат дека очекуваните поврати на сите средства се константни, а временски варијации постојат само во паричните текови поврзани со финансиското посредување, т.е. процесот на посредување е поефикасен во одредени временски периоди во однос на други, на пример, заради подобра достапност на колатерал.

5.1.1. Австрија

Табела 26: Показатели за Австрија³⁸

АВСТРИЈА	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП (базирано на ПКП) во милијарди УСД	285.893	301.408	321.079	341.56	353.649	342.797	353.509	371.889	381.912	388.486	395.49
Раст на БДП во %	2.706	2.141	3.351	3.622	1.547	-3.799	1,88	3,071	0,884	0,228	0,34
БДП по жител во УСД	34.995,40	36.644,10	38.834,22	41.147,14	42.421,52	40.989,55	42.145,94	44.162,57	45.112,47	45.788,76	46.420,13
Стапка на невработеност (% од вкупната работна сила)	4.958	5.183	4.725	4.433	3,8	4.783	4.408	4,15	4.375	4.917	5

Со исклучок на 2009 година, кога најмногу се чувствува кризата и има пад на БДП за 3,8%, Австрија бележи постојан пораст на БДП, а за целиот период тој изнесува речиси 39%. порастот во последните три години е прилично мал и е близу нула.

Согласно *Finanial stability report (2015)*, австриската економија е под влијание на два фактори. Надворешните фактори, пред сè, порастот во еврозоната, ниската цена на нафтата и слабото евро, даваат надеж за економско заживување, но, од друга страна, внатрешните фактори (потрошувачката и приватните инвестиции) се мошне кривки. Овие фактори предизвикуваат пад на профитабилноста на корпоративниот сектор. Иако каматните стапки се поволни, намалениот апетит за кредитен ризик го отежнува финансирањето на корпорациите.

Стапката на невработеност, со исклучок на минимумот од 3,8% во 2008 година, се движи на прилично ниско ниво од 5%.

³⁸http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weorept.aspx?sy=2004&ey=2014&scsm=1&sd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=13&c=122%2C134%2C174%2C961%2C111&s=NGDP_RPCH%2CPPP_GDP%2CPPP_PC%2CLUR&grp=0&a=#download

5.1.2. Германија

Табела 27: Показатели за Германија³⁹

ГЕРМАНИЈА	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП (базирано на ПКП) во милијарди УСД	2.692,33	2.803,19	3.001,61	3.186,00	3.273,61	3.114,43	3.276,62	3.466,67	3.549,48	3.610,06	3.721,55
Раст на БДП во %	0,717	0,872	3,886	3,392	0,773	-5,58	3,938	3,66	0,583	0,214	1,607
БДП по жител во УСД	32.633,96	34.003,63	36.464,92	38.750,67	39.920,91	38.072,67	40.080,16	43.156,43	44.079,93	44.696,97	45.888,42
Стапка на невработеност (% од вкупната работна сила)	10.333	11	10.042	8.575	7.392	7.667	6.933	5.858	5.367	5.217	4.983

Движењето на германскиот БДП има сличен, речиси идентичен интензитет и идентична насока како и австрискиот. Германската економија е под силен удар од светската економска криза, пред сè, како резултат на нејзиниот извозен карактер. Имено, германската економија е погодена индиректно како резултат на намалената економска активност на нејзините најзначајни трговски партнери. Сепак, како резултат на забрзаниот пораст на кинеската економија и закрепнувањето на американската, само по една година Германија ја напушта негативната зона на економски раст.

За разлика од САД, пазарот за недвижности во Германија ја задржа својата стабилност за време на целиот период пред и по кризата. Како еден од внатрешните ризици за германската економија постојано е посочувана слабата приватна потрошувачка.

Стапката на невработеност, пак, е во речиси постојан пад и е преполовена од 10% во 2004 година на 5% во 2014 година.

³⁹http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weorept.aspx?sy=2004&ey=2014&scsm=1&sd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=13&c=122%2C134%2C174%2C961%2C111&s=NGDP_RPCH%2CPPPGDP%2CPPPC%2CLUR&grp=0&a=#download

5.1.3. Грција

Табела 28: Показатели за Грција⁴⁰

ГРЦИЈА	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП (базирано на ПКП) во милијарди УСД	285.183	296.98	323.907	344.289	349.483	336.661	322.207	299.709	285.039	278.018	284.255
Раст на БДП во %	4.952	0,891	5.815	3.538	-0,444	-4.395	-5.449	-8.864	-6.572	-3.895	0,774
БДП по жител во УСД	25.837,11	26.818,50	29.148,97	30.895,19	31.253,46	30.084,16	28.810,86	26.944,00	25.626,03	25.131,58	25.858,77
Стапка на невработеност (% од вкупната работна сила)	10.591	9.997	9.008	8.397	7.759	9.616	12.713	17.864	24.439	27.466	26.491

Грчкиот БДП расте до кризата, а по кризата започнува постојано да опаѓа, па во 2014 година е на речиси идентично ниво како и во 2004 година. Грција е една од земјите што претрпе најголеми штети како на финансискиот, така и на реалниот сектор. Нејзината економија буквално колабира откако беше зафатена од финансиската и економска светска криза. Согласно *Financial stability report (2010)*, позитивните ефекти од закрепнувањето на глобалната економија беа неутрализирани од негативните ефекти предизвикани од ерозијата на грчките јавни финансии, како и од конкурентноста на грчкото стопанство. Ова предизвика континуирано намалување на грчкиот кредитен рејтинг, следено од намалување на кредитниот рејтинг на грчките банки до ниво на препорака за неинвестициски. Тоа, пак, предизвика пресушување на средствата од меѓународните пазари на пари и капитал, резултирајќи со огромен ликвиден стрес за финансиите и економијата во целост.

Стапката на невработеност што почнува да расте, по кризата доаѓа до алармантни 26,5% во 2014 година.

БДП по жител е речиси двојно помал од оној во Австрија и Германија.

⁴⁰http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weorept.aspx?sy=2004&ey=2014&scsm=1&sd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=13&c=122%2C134%2C174%2C961%2C111&s=NGDP_RPCH%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CLUR&grp=0&a=#download

И денес, грчката економија е исправена пред сериозни предизвици, како што се фискалната консолидација и структурните реформи што треба да ги отстранат пречките за конкурентно и ефикасно функционирање на пазарите на производи и труд и да се стави крај на дисторзиите што постојат веќе со декади.

Како последица на овие долгорочни дисторзии, процесот на закрепнување на грчката економија (за разлика од другите развиени, па и помалку развиени земји) не оди со посакуваното темпо. Барањата на меѓународните кредитори (предводени од ЕУ) за намалување на огромниот јавен долг и потрошувачката, во комбинација со намалената приватна потрошувачка и куповна моќ како резултат на зголемените фискални оптоварувања, предизвикуваат маѓепсан круг на натамошно опаѓање на БДП, пад на вработеноста и нови притисоци врз потрошувачката и инвестициите.

Песимистичките прогнози за целокупната економска активност ја намалуваат наклоноста на фирмите за инвестиции и ја намалуваат побарувачката, од една страна, а, од друга страна, затегнувањето на кредитните услови од страна на банките влијае и врз намалувањето на понудата.

Програмата на меѓународните финансиски институции, предводени од Европската централна банка и IMF, пак, овозможи намалување на финансиските трошоци на нефинансискиот сектор, што се очекува да има позитивно влијание врз развојот на фирмите и намалувањето на банкротите.

Слична е состојбата и со домаќинствата. Позитивни резултати даваат податоците дека иако задолжени, грчките домаќинства се под европскиот просек на задолжување. Очекувањата за постепено заздравување на секторот за недвижности, кој веќе го допре дното, исто така дава позитивни сигнали за развојот на домаќинствата.

Гувернерот на банката на Грција во *Financial times* (2016) изјави дека Грција завршила три четвртини од предвидените фискални реформи и очекува продолжување на договорите со „Тројката“ за реструктурирање на долговите и помош за завршување на структурните реформи.

5.1.4. Словенија

Табела 29: Показатели за Словенија⁴¹

СЛОВЕНИЈА	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП (базирано на ПКП) во милијарди УСД	44.611	47.889	52.153	57.257	60.307	56.027	57.404	58.948	58.423	58.701	61.127
Раст на БДП во %	4.352	4.003	5.656	6.941	3,3	-7.797	1.222	0,613	-2,64	-0,998	2.636
БДП по жител во УСД	22.345,33	23.973,58	26.032,69	28.480,73	29.999,43	27.567,37	28.043,42	28.752,65	28.422,67	28.512,13	29.657,78
Стапка на невработеност (% од вкупната работна сила)	6.342	6.542	5.992	4.858	4.392	5.892	7.267	8.208	8.892	10.142	9.792

Словенечкиот БДП расте до кризата, опаѓа во неколку посткризни години, а во последните години се враќа на позитивните стапки на раст. За целиот разгледуван период има пораст од 37%, односно пораст сличен на австрискиот и германскиот. Во последниот период, видливо е заживувањето на словенечката економија базирано, пред сè, на зајакнатиот извозен сегмент на корпоративниот сектор и на слабата домашна потрошувачка и приватните инвестиции. Согласно *Financial stability review* (May, 2015), во последниот период од три години карактеристичен е падот на задолжувањето на словенечкиот корпоративен сектор за 23 процентни поени, на поприфатливи 112%. Ова се случува како резултат на зголемувањето на сопствениот капитал за сметка на долговите (1,7 милијарди ЕУР отплати кон словенечките банки и 0,3 милијарди ЕУР кон странски банки само минатата година). Овој процес се очекува да продолжи и во иднина, но со намалено темпо заради потребите за финансирање на економскиот раст.

Карактеристично е и тоа што големите словенечки фирми беа силно удрени непосредно пред и по кризата до 2012 година, додека, пак, во последниот период поголеми последици се чувствуваа кај микро и малите претпријатија. Претпријатијата се очекува да продолжат со процесот на финансирање на своите

⁴¹http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weorept.aspx?sy=2004&ey=2014&scsm=1&sd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=13&c=122%2C134%2C174%2C961%2C111&s=NGDP_RPCH%2CPPPGDP%2CPPPC%2CLUR&grp=0&a=#download

проекти преку зајакнување на сопствениот капитал за сметка на банкарските кредити.

Невработеноста, која го достигнува својот минимум од 4,4% пред кризата, во 2014 година достигнува максимум од речиси 10%.

Сепак, најновите случувања и прогнози се оптимистички за словенечката економија. Согласно *Bank of Slovenia projections of economic developments revised upwards* (2015), словенечката економија, водена од засилениот извозен сектор и закрепнатата домашна потрошувачка, се очекува да оствари поголем пораст од просечниот европски раст. Иако под притисок на намалениот извоз во Русија, извозниот сектор се покажа како флексибилен, а голема заслуга за тоа има и туризмот.

Растот на приватните инвестиции, за сметка на државните, се очекува да креира балансирана структура на порастот. Овој раст, пред сè, ќе биде поддржан од сопствени средства, односно фирмите сè уште нема да можат да се потпрат на банкарскиот сектор.

Негативно влијание врз словенечката економија се очекува најмногу од надворешни фактори, како што се случувањата во Русија, Кина, Бразил и Турција, случувањата со германскиот гигант „Фолксваген“ и можните затворања на европските граници како резултат на кризата со бегалците. Позитивно влијание се очекува од продолжувањето на програмата за квантитативно олеснување на Европската централна банка. Исто така, владата останува клучен фактор за продолжувањето на структурните реформи.

5.1.5. САД

Табела 30: Показатели за САД⁴²

САД	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП (базирано на ПКП) во милијарди УСД	12.274,93	13.093,70	13.855,90	14.477,63	14.718,58	14.418,73	14.964,40	15.517,93	16.163,15	16.768,05	17.418,93
Раст на БДП во %	3.785	3.345	2.666	1.779	-0,292	-2.776	2.532	1.602	2.321	2.219	2.389
БДП по жител во УСД	41.838,46	44.218,31	46.351,67	47.954,53	48.302,28	46.909,42	48.309,45	49.725,00	51.409,13	52.939,10	54.596,65
Стапка на невработеност (% од вкупната работна сила)	5.542	5.083	4.608	4.617	5,8	9.283	9.608	8.942	8.067	7.367	6,15

Со исклучок на 2008 и 2009 година, американската економија е во постојан раст. За разгледуваниот период, порастот изнесува 42%. Тоа е исклучително висок раст, имајќи ја предвид основата, односно фактот дека станува збор за најразвиената економија во светот, со највисок БДП по жител.

Согласно *Monetary policy report (2015)*, најголемиот ризик од можни идни потреси е во преголемата задолженост на нефинансискиот бизнис. Коefициентите за долг во однос на БДП ги надминаа вредностите пред кризата, а корпоративниот „левериџ“ продолжува да расте. Ова, во комбинација со послаб глобален пораст (особено Кина) и инфлација и посилен долар, врши притисок врз профитабилноста на корпорациите и нивната способност за сервисирање на долговите.

Невработеноста, која својот максимум го достигнува во 2009 година, опаѓа на 6% во 2014 година и се движи кон своите минимални вредности.

⁴²http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weorept.aspx?sy=2004&ey=2014&scsm=1&sd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=13&c=122%2C134%2C174%2C961%2C111&s=NGDP_RPCH%2CPPP%2CPPP%2CLUR&grp=0&a=#download

5.2. СЛУЧУВАЊА ВО ФИНАНСИСКИОТ И РЕАЛНИОТ СЕКТОР ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ И РИЗИЦИ

Табела 31: Показатели за Македонија⁴³

Македонија	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП (базирано на ПКП) во милијарди УСД	16.449	17.78	19.268	21.061	22.649	22.739	23,79	24,85	25,18	26.237	27.622
Раст на БДП во %	4.627	4.724	5.137	6.473	5.472	-0,359	3.359	2,34	-0,456	2.665	3.768
БДП по жител во УСД	8.092,69	8.729,15	9.436,01	10.297,87	11.055,82	11.077,65	11.563,94	12.064,07	12.209,84	12.700,65	13.348,78
Стапка на невработеност (% од вкупната работна сила)	37,15	37,25	36.025	34.925	33.775	32.175	32,05	31.375	31	29	28.453

Со исклучок на минималниот пад во 2009 и во 2012 година, македонската економија бележи постојани стапки на раст. Вкупниот пораст за разгледуваниот период изнесува 70%.

Сепак, иако станува збор за голема стапка на раст, имајќи ја предвид ниската стартна позиција, Македонија денес има БДП по глава на жител околу двапати помал и од оној на Грција.

Слично е и со невработеноста. Иако во текот на целиот период невработеноста е во постојано опаѓање поради огромните почетни вредности, денешната стапка на невработеност е една од највисоките во Европа и во светот.

Согласно Извештајот за финансиската стабилност во Република Македонија (2009), и покрај фактот дека во 2009 година се забележаа првите знаци за излез од силната глобална рецесија, ризиците за финансиската стабилност во Република Македонија се зголемија. Македонската економија останува видно осетлива на внатрешните и надворешните фактори. Таа ја дочека кризата во

⁴³http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weorept.aspx?sy=2004&ey=2014&scsm=1&sd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=13&c=122%2C134%2C174%2C961%2C111&s=NGDP_RPCH%2CPPPGDP%2CPPPC%2CLUR&grp=0&a=#download

релативно добра состојба, но под влијание на меѓународните кризни случувања не можеше да ги избегне силните негативни ефекти од падот на извозната побарувачка, намалувањето на капиталните приливи и влошените очекувања на економските субјекти, а следствено на тоа и падот на активноста во реалната економија, зајакнатите склоности за кумулирање девизни средства, намалениот обем на капитални приливи од странство и притисоците за депрецијација на домашната валута. Токму оттука произлегува и главната зависност на македонската економија од меѓународните случувања, особено од економските движења кај нашите главни трговски партнери и кај земјите од окружувањето. Високиот степен на евроизација на македонската економија, што беше дополнително зајакнат во кризните услови минатите две години, ја издвојува стабилноста на девизниот курс на денарот како главен столб врз кој се темели целокупната финансиска стабилност на земјата.

Ризиците за финансиската стабилност, кои произлегуваат од корпоративниот сектор, бележат зголемување. Рецесиските тенденции во светската економија, како и забавувањето на домашниот раст, негативно се одразија врз финансискиот капацитет на претпријатијата и врз нивната способност за редовно сервисирање на обврските (во 2009 година се зголеми бројот на претпријатија со блокирани сметки и претпријатија во стечај, се зголеми доцнењето при наплата на побарувањата и при плаќањето на обврските). Неповолните движења кај корпоративниот сектор и отежнатиот пристап до изворите на финансирање и натаму може да имаат негативно влијание врз способноста за сервисирање на долговите не само на претпријатијата, туку и на населението (вообичаено проблемите присутни кај корпоративниот сектор се прелеваат кон секторот „население“ со временско задоцнување), а оттука, индиректно и врз стабилноста на нивните кредитори.

Ризиците се поврзуваат и со должничката криза во јавните финансии на некои од поразвиените економии, нивното закрепнување со побавна динамика од очекуваната и последователниот продолжен пад во домашната економска активност. Особено значење има можното прелевање на помалиот обрт и намалената ликвидност на домашните економски субјекти врз пазарот на трудот, што може да предизвика дополнителен пораст на невработеноста, намалена кредитоспособност на населението и материјализација на кредитниот ризик во банкарскиот систем од поголеми размери. Имајќи ги предвид основните ризици и потенцијалните канали на прелевање на негативните ефекти меѓу одделните сегменти во македонската економија, вклучително и финансискиот систем во

целина, како клучен предуслов за зачувување на финансиската стабилност е одржувањето на макроекономската стабилност.

Согласно Извештајот за финансиската стабилност во Република Македонија (2014), во услови на ризици што сè уште се присутни во глобалното окружување, реалниот пораст на македонската економија оствари солидно забрзување и забележително отскокна од порастот на нашите најзначајни трговски партнери. Главните двигатели на порастот се инвестициите, извозот и намалената невработеност испорачани, пред сè, од новите производни погони со странски капитал, дел од домашната индустрија, државните инфраструктурни проекти, како и монетарното олабавување и нестандартните мерки на монетарната власт.

Вкупната задолженост на корпоративниот сектор и натаму продолжи да расте како кон домашните банки, така и кон странските доверители, па така, во 2014 година достигна ниво од околу 64% од БДП. Секторот е окарактеризиран како солвентен, земајќи ги предвид стабилните показатели за задолженоста на претпријатијата. Нефункционалните кредити исто така се стабилизирани како резултат на направени отписи, но и на преземени мерки за реструктурирање од страна на банките во изминатите неколку години. Сепак, по две последователни години пораст на профитабилноста, во 2014 година доаѓа до влошување на индикаторите за профитабилност.

Вкупната задолженост на населението (21% од БДП), како и показателите за солвентност и ликвидност се оценети како задоволителни. Сепак, порастот на нефункционални кредити по подолг период, а во услови на забрзан пораст на кредитирањето (пред сè, на потрошувачките кредити), се индикатори за будното следење на развојот на настаните во иднина. Во 2016 година, НБРМ презема и нестандартни мерки за дестимулирање на порастот на потрошувачки кредити.

Со оглед на високата отвореност на македонската економија, девизниот пазар е најзначајниот сегмент од домашните финансиски пазари. Прометот на овој пазар бележи извесно намалување во 2014 година, но неговиот износ е прилично висок и надминува 80% од БДП. Движењата на овој пазар беа стабилни и во 2014 година, а Народната банка интервенираше за надминување на повремениот неусогласеност помеѓу понудата и побарувачката на девизи, за што беа употребени само 0,25% од девизните резерви. Падот на вредноста на еврото во однос на другите светски валути на меѓународните девизни пазари нема позначително влијание врз стабилноста на финансискиот систем, со оглед на примената на стратегијата на одржување стабилен девизен курс на денарот во

однос на еврото и доминацијата на оваа валута во позициите со валутна компонента на одделните финансиски институции.

6. ПРАШАЛНИК

Како аналитички пристап за емпириски третман на поставените тези, односно оцена на кредитните политики на ЕУ, САД и Македонија и нивно компарирање, беше користен прашалник (ПРИЛОГ). Сличен пристап за оцена на кредитни политики користи и ЕСВ (ПРИЛОГ).

Прашалникот за банкарско кредитирање на ЕСВ⁴⁴ е адресиран до вишите кредитни референти на репрезентативен примерок од банки на ЕУ. Во најновиот прашалник од јануари 2016 година учествуваат 141 банка од сите земји од еврозоната, земајќи ги предвид карактеристиките на нивните национални банкарски структури. Прашањата се однесуваат на три различни категории кредити: кредитни линии за фирми, станбени кредити за население и потрошувачки и други кредити за население. За сите овие категории се поставуваат прашања во врска со кредитните стандарди за одобрување кредити, кредитни услови, кредитна побарувачка, фактори што влијаат врз понудата и побарувачката, како и одбивање кредитни барања. Прашањата се однесуваат на изминатиот квартал, како и на прогнози за очекуваните промени во идниот квартал. Прашањата за кредитните стандарди се однесуваат на тоа колкав процент од банките ги олесниле, а колкав дел од нив ги затегнале кредитните стандарди. Прашањата се однесуваат и на тоа како се менувале факторите што влијаат врз процесот на одобрување на кредити, како се менувало нивното значење во самиот процес, нивното рангирање по важност, итн.⁴⁵ Исто така, се врши споредба на одговорите со прашалниците спроведени во претходните периоди со цел анализирање на трендот.

Освен директно поставено прашање за кредитната политика, спроведениот прашалник во овој труд содржи сет индиректни прашања преку кои би се извел еден општ заклучок за кредитните критериуми и политики од аспект на тоа дали се рестриктивни, умерени или агресивни. Како и прашалникот на ЕСВ, овие прашања се обидуваат да дадат одговор за тоа каков бил кредитниот апетит, односно апетитот за преземање ризик кај различните банки за време на разгледуваните периоди.

⁴⁴ https://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/blssurvey_201601.pdf?4bd32f9c94e348f242a3d86d5dbd029a

⁴⁵ http://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/bls_questionnaire_201504.pdf

Прашалникот беше доставен до вработени на раководни функции (високо, средно и ниско ниво на менаџмент) во банки во САД, ЕУ и во Македонија. На прашалникот, доставен во електронска форма, како и во печатена копија, одговорија педесет и деветмина (59) испитаници. Од нив, дваесет и деветмина (29) беа раководители на разни позиции во македонски банки, а другите триесетмина (30) раководители во банки од САД и од ЕУ.

Во прашалникот учествуваа раководители од следниве банки:

- Алфа банка АД Скопје, Капитал банка АД Скопје, Про Кредит банка АД Скопје, Стопанска банка АД Скопје, ТТК банка АД Скопје, НЛБ Тутунска банка АД Скопје, Халк банка АД Скопје и Шпаркасе банка Македонија АД Скопје, како и претставници на домашните банки; и
- Alpha bank Gr, National bank of Greece, Nova Ljubljanska banka Slo, Wells Fargo, WI – USA, HCBS USA, Platinum bank USA, Coulee bank USA, Kentbank Cro, First Investment bank Bul, TBC bank Georgia, Merchants bank USA, како и претставници на банки од ЕУ и од САД.

Станува збор за вкрстена анализа во која се прави споредба за тоа како одговориле македонските во однос на банкарите од ЕУ и од САД на секое конкретно прашање.

Прашалникот се однесува на период од десет години (од 2004 до 2014 година), поделен во два потпериоди, односно пет години пред и пет години по големата светска финансиска и економска криза од 2008 година. За двата потпериоди, испитаниците одговорија на по шеснаесет прашања што се анализираат подолу.

Во третиот дел се врши тренд-анализа, односно споредба и вкрстување на одговорите пред и по кризата како во Македонија, така и во ЕУ и во САД. Овие одговори треба да укажат на тоа дали дошло до промена и до каква промена дошло во поглед на кредитните политики како резултат на кризата. Тоа, исто така, би дало потврда или демант за тоа дали банките биле агресивни, умерени или рестриктивни во поглед на кредитирањето, како тоа влијаело врз реалниот сектор и какви корективи се преземени по кризата. Секако, последното би се направило со вклучување на статистичките податоци од реалниот сектор по години за време на разгледуваниот период, како и со вклучување на статистичките податоци за финансиските сектори по земји.

6.1 ПРЕД КРИЗАТА

Првиот сет прашања се однесува на периодот од пет години пред економската криза во 2008 година и се обидува да даде одговор на тоа какви кредитни политики воделе македонските (домашни) наспроти банкарите од ЕУ и од САД (странски) во овој период.

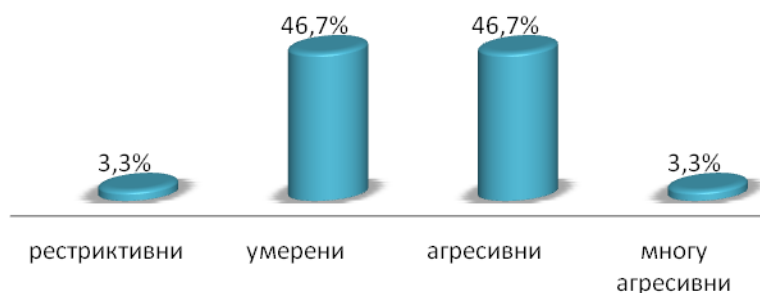
Табела 32: Оцена за кредитните политики

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Како ги оценувате кредитните политики во Вашата банка?	Рестриктивни	Број	1	3	4
		%	25,0%	75,0%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	10,3%	6,8%
		% од вкупно	1,7%	5,1%	6,8%
	Умерени	Број	14	14	28
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	48,3%	47,5%
		% од вкупно	23,7%	23,7%	47,5%
	Агресивни	Број	14	11	25
		%	56,0%	44,0%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	37,9%	42,4%
		% од вкупно	23,7%	18,6%	42,4%
Многу агресивни	Број	1	1	2	
	%	50,0%	50,0%	100,0%	
	% во која банка работите?	3,3%	3,4%	3,4%	
	% од вкупно	1,7%	1,7%	3,4%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

46,7% од испитаните странски банкарите одговориле дека кредитните политики во нивните банки биле умерени, а со исто толкав процент дека биле агресивни. Незначително помал процент од по 3,3% смета дека се рестриктивни, односно

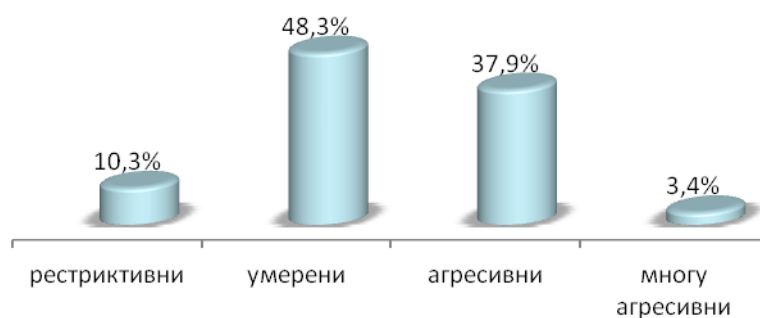
многу агресивни. Заклучокот би бил дека далеку поголемиот дел од испитаниците сметаат дека кредитните политики пред кризата биле умерени и агресивни.

Графикон 2: Оцена за кредитните политики кај странските банки

Што се однесува до домашните банкарски мислења, мислењето е слично, со благо поместување кон умерени кредитни политики. Имено, 48,3% се изјасниле дека нивните банки воделе умерени, а 37,9% дека воделе агресивни банкарски политики. Според 10,3%, политиките биле рестриктивни, а според 3,4% многу агресивни. Заклучокот би бил дека кредитните политики во овој период во македонските банки во најголем процент биле умерени и агресивни со тежиште поблиско до умерени политики.

Графикон 3: Оцена за кредитните политики кај домашните банки

Табела 33: Оцена за кредитните таргети

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Како ги оценувате кредитните таргети?	Ниски	Број	0	3	3
		%	0%	100,0%	100,0%
		% во која банка работите?	0%	10,3%	5,1%
		% од вкупно	0%	5,1%	5,1%
	Умерени	Број	15	14	29
		%	51,7%	48,3%	100,0%
		% во која банка работите?	50,0%	48,3%	49,2%
		% од вкупно	25,4%	23,7%	49,2%
	Високи	Број	12	12	24
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	40,0%	41,4%	40,7%
		% од вкупно	20,3%	20,3%	40,7%
	Недостижни	Број	3	0	3
		%	100,0%	0%	100,0%
		% во која банка работите?	10,0%	0%	5,1%
		% од вкупно	5,1%	0%	5,1%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Што се однесува до кредитните таргети, странските банкарите одговориле дека тие во најголем процент биле умерени (50%) и високи (40%), а само мал процент (10%) тврдат дека биле недостижни. Македонските банкарите имале слично мислење, дека биле умерени и високи, со тоа што десетина проценти сметаат и дека таргетите во анализираниот период биле ниски.

Може да се заклучи дека таргетите играле важна улога во работењето на банките. Тие биле умерени до високи. Блага конзервативна нота имаат таргетите на домашните банки, ако се земе предвид односот ниски/недостижни таргети.

Табела 34: Најзначаен кредитен критериум за корпоративните клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кој кредитен критериум е најзначаен за корпоративните клиенти?	Обезбедување	Број	10	10	20
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	33,3%	34,5%	33,9%
		% од вкупно	16,9%	16,9%	33,9%
	Финансиски показатели	Број	18	17	35
		%	51,4%	48,6%	100,0%
		% во која банка работите?	60,0%	58,6%	59,3%
		% од вкупно	30,5%	28,8%	59,3%
	Иден проект	Број	1	1	2
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	3,4%	3,4%
		% од вкупно	1,7%	1,7%	3,4%
Друго	Број	1	1	2	
	%	50,0%	50,0%	100,0%	
	% во која банка работите?	3,3%	3,4%	3,4%	
	% од вкупно	1,7%	1,7%	3,4%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Речиси идентични се одговорите кај домашни и кај странските банкарски во врска со најзначајните критериуми за корпоративните клиенти. Имено, и едните и другите сметаат дека најбитен критериум се финансиските показатели, односно досегашното работење на фирмата (околу 50% од испитаниците), а следен најбитен критериум е обезбедувањето (околу една третина од испитаниците). Според прудентните банкарски критериуми, идниот проект (бизнис-план) би требало да има второ најголемо значење, па големото значење на хипотеката („нужно зло“) би можело да се окарактеризира како зголемена претпазливост, од

една страна, но и како преголемо потпирање врз недвижностите (примерот со САД), од друга страна.

Табела 35: Најзначаен кредитен критериум за физичките лица – клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кој кредитен критериум е најзначаен за физичките лица – клиенти?	Обезбедување	Број	10	8	18
		%	55,6%	44,4%	100,0%
		% во која банка работите?	33,3%	27,6%	30,5%
		% од вкупно	16,9%	13,6%	30,5%
	Месечен приход	Број	16	20	36
		%	44,4%	55,6%	100,0%
		% во која банка работите?	53,3%	69,0%	61,0%
		% од вкупно	27,1%	33,9%	61,0%
	Друго	Број	4	1	5
		%	80,0%	20,0%	100,0%
		% во која банка работите?	13,3%	3,4%	8,5%
		% од вкупно	6,8%	1,7%	8,5%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

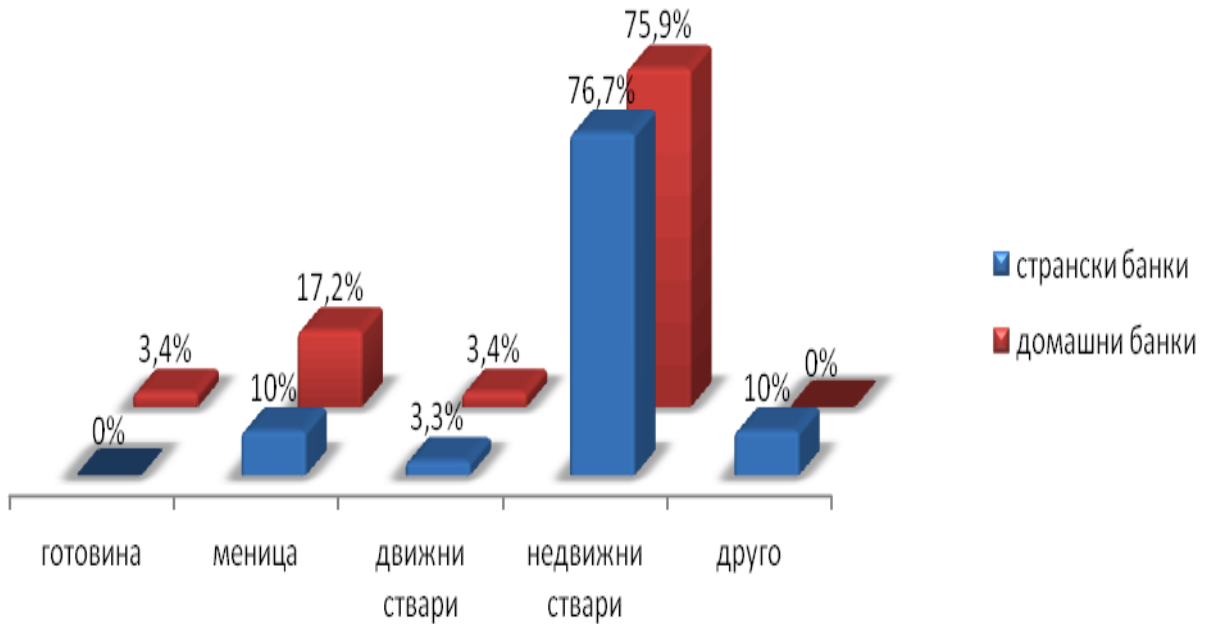
Кај физичките лица, најважен критериум биле месечните приходи (слично како и кај фирмите, тоа претставува досегашно работење), со малку поголемо вреднување кај домашните банки во однос на странските. Следен важен критериум е обезбедувањето што било малку повеќе вреднувано од страна на странските во однос на домашните банки. Ова го покажува сличното вреднување на критериумите како кај корпоративниот сектор, со тоа што домашните банки имаат поголема наклоност кон економските/финансиски критериуми за разлика од странските, каде што поголемо вреднување има обезбедувањето (хипотеката). Заклучокот би бил дека домашните банки применувале повисоки кредитни стандарди од странските.

Табела 36: Вид на обезбедување што има највисок процент во кредитното портфолио

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кој вид обезбедување има највисок процент во кредитното портфолио?	Готовина	Број	0	1	1
		%	0%	100,0%	100,0%
		% во која банка работите?	0%	3,4%	1,7%
		% од вкупно	0%	1,7%	1,7%
	Меница	Број	3	5	8
		%	37,5%	62,5%	100,0%
		% во која банка работите?	10,0%	17,2%	13,6%
		% од вкупно	5,1%	8,5%	13,6%
	Движни ствари	Број	1	1	2
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	3,4%	3,4%
		% од вкупно	1,7%	1,7%	3,4%
	Недвижни ствари	Број	23	22	45
		%	51,1%	48,9%	100,0%
		% во која банка работите?	76,7%	75,9%	76,3%
		% од вкупно	39,0%	37,3%	76,3%
Друго	Број	3	0	3	
	%	100,0%	0%	100,0%	
	% во која банка работите?	10,0%	0%	5,1%	
	% од вкупно	5,1%	0%	5,1%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Многу важно обезбедување во портфолијата и на странските и на домашните банки биле недвижностите (околу 75%). Следна е меницата како начин на обезбедување на кредитната изложеност, која е малку поценета од страна на домашните банкарите. Другите инструменти за обезбедување немале големо значење за банкарите во периодот пред светската криза.

Графикон 4: Обезбедување во портфолијата на странските и домашните банки

Од аспект на квалитетот на обезбедување, недвижностите имаат поголема и постабилна вредност во случај на активирање, и тоа може да се окарактеризира како позитивно однесување на банките при заштита на интересите на акционерите. Сепак, земајќи го предвид однесувањето на западните банки (посебно американските банки) за одобрување кредити во директна корелација со вредноста на хипотеката, тоа претставува непрофесионално однесување и непочитување на основните принципи на кредитна анализа.

Табела 37: Процес на донесување одлуки за корпоративни клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Процесот на донесување одлуки за корпоративни клиенти е	Централизиран	Број	14	26	40
		%	35,0%	65,0%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	89,7%	67,8%
		% од вкупно	23,7%	44,1%	67,8%
	Децентрализиран	Број	16	3	19
		%	84,2%	15,8%	100,0%
		% во која банка работите?	53,3%	10,3%	32,2%
		% од вкупно	27,1%	5,1%	32,2%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Процесот на носење одлуки за корпоративни клиенти покажува позначителни разлики помеѓу македонските и странските банкари. Имено, дури 90% од одлуките за кредитирање корпоративни клиенти во Македонија биле носени на централно ниво, за разлика од странските банки каде што најголем број одлуки (84,2%) биле носени децентрализирано.

Носењето централизирано одлуки е дел од културата на однесување и стопанисување во нашето општество, и тоа, од една страна, претставува лимитирачки фактор за носење брзи и навремени одлуки и процесирање поголем обем активности. Сепак, од друга страна, може да се окарактеризира како конзервативен начин на дејствување и носење одлуки од високите центри на моќ, што би можело да се поврзе со поголема стручност, квалитет и одговорност. Обратен би бил заклучокот за странските банки (носење побрзи и повеќе одлуки), што води кон агресивно кредитирање, но во случај на недоволна стручност на пониските/дисперзирани ешалони, води кон послаб квалитет на кредитното портфолио, а со тоа и кон идните поголеми стапки на нефункционални кредити.

Табела 38: Процес на донесување одлуки за физички лица – клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Процесот на донесување одлуки за физички лица – клиенти е	Централизиран	Број	14	21	35
		%	40,0%	60,0%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	72,4%	59,3%
		% од вкупно	23,7%	35,6%	59,3%
Децентрализиран	Број	16	8	24	
		%	66,7%	33,3%	100,0%
		% во која банка работите?	53,3%	27,6%	40,7%
		% од вкупно	27,1%	13,6%	40,7%
Вкупно	Број	30	29	59	
		%	50,8%	49,2%	100,0%
		% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%
		% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%

Иако со многу помали разлики, слична е ситуацијата и при носењето кредитни одлуки во секторот население. Имено, во Македонија, овој процес во најголем дел (72,4%) се одвивал на централно ниво, додека во странските банки, процентите се поурамнотежени, со блага предност на децентрализираното носење одлуки (53,3%).

Работата со населението е далеку помасовен процес што по природата на нештата бара поголема брзина и флексибилност. Тука, индивидуалните изложености се помали но пофреквентни, со што ризикот е подисперзиран. Исто така, и „локалните“ банкари имаат подобар увид во состојбите отколку оние од централата.

И покрај горните карактеристики, кои сугерираат поголема децентрализација, македонските банкери и во овој сегмент покажуваат далеку поголема конзервативност во кредитната политика преку изразената централизираност. Во прилог на својата децентрализираност, странските банки во своите земји ја имаат и подобрата статистичка база, традиција, како и пософистицираните рејтинг-модели што ја олеснуваат децентрализацијата.

Табела 39: Одлуки донесени од страна на Кредитен одбор (во %)

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колку одлуки се донесени од страна на Кредитен одбор?	до 20%	Број	1	1	2
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	3,6%	3,4%
		% од вкупно	1,7%	1,7%	3,4%
	од 20 до 40%	Број	6	4	10
		%	60,0%	40,0%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	14,3%	17,2%
		% од вкупно	10,3%	6,9%	17,2%
	од 40 до 60%	Број	11	3	14
		%	78,6%	21,4%	100,0%
		% во која банка работите?	36,7%	10,7%	24,1%
		% од вкупно	19,0%	5,2%	24,1%
повеќе од 60%	Број	12	20	32	
	%	37,5%	62,5%	100,0%	
	% во која банка работите?	40,0%	71,4%	55,2%	
	% од вкупно	20,7%	34,5%	55,2%	
Вкупно	Број	30	28	58	
	%	51,7%	48,3%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	51,7%	48,3%	100,0%	

Кредитните одлуки во најголема мера се носени од страна на соодветен Кредитен одбор во странските банки. Повеќе од 60% од одлуките, во 40% од банките, меѓу 40% и 60% од одлуките, во 37% од банките се носени од страна на човечки фактор.

Кај домашните банки, овој начин на носење одлуки е уште поизразен, односно над 60% од одлуките се носени од страна на Кредитен одбор, во 71,4% од банките. Слично како и кај претходните варијабли, и оваа наведува на поголема

внимателност при одлучувањето, поголема формалност и вклучување поголеми и постручни авторитети кај македонските банки.

Табела 40: Одлуки што се донесени системски (во %)

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колку одлуки се донесени системски?	до 20%	Број	9	10	19
		%	47,4%	52,6%	100,0%
		% во која банка работите?	30,0%	38,5%	33,9%
		% од вкупно	16,1%	17,9%	33,9%
	од 20 до 40%	Број	5	10	15
		%	33,3%	66,7%	100,0%
		% во која банка работите?	16,7%	38,5%	26,8%
		% од вкупно	8,9%	17,9%	26,8%
	од 40 до 60%	Број	5	2	7
		%	71,4%	28,6%	100,0%
		% во која банка работите?	16,7%	7,7%	12,5%
		% од вкупно	8,9%	3,6%	12,5%
	повеќе од 60%	Број	11	4	15
		%	73,3%	26,7%	100,0%
		% во која банка работите?	36,7%	15,4%	26,8%
		% од вкупно	19,6%	7,1%	26,8%
Вкупно		Број	30	26	56
		%	53,6%	46,4%	100,0%
		% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%
		% од вкупно	53,6%	46,4%	100,0%

Повеќе од две третини од банките во Македонија донеле системски кредитни одлуки (со употреба на компјутерски софтвери) за помал дел од одлуките, односно до 20% и помеѓу 20% и 40%. Ова оди во прилог на тезите за носење централизирани одлуки преку кредитни одбори каде што е пресуден човечкиот фактор.

Странските банки во поголема мера се потпирале врз објективни фактори на одлучување, односно користеле скоринг-модел и други софтверски методи при носењето на одлуките. Имено, над една третина од банките системски се носеле одлуки за повеќе од 60% од кредитните барања, иако сличен е процентот и за оние што вакви одлуки донеле за помалку од 20% од барањата. Другите банки се рамномерно распределени, помеѓу 20%-40% и 40%-60%.

Табела 41: Одлуки што се донесени со учество на високиот менаџмент (во %)

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колку одлуки се донесени со учество на високиот менаџмент?	до 20%	Број	7	7	14
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	23,3%	25,9%	24,6%
		% од вкупно	12,3%	12,3%	24,6%
	од 20 до 40%	Број	10	7	17
		%	58,8%	41,2%	100,0%
		% во која банка работите?	33,3%	25,9%	29,8%
		% од вкупно	17,5%	12,3%	29,8%
	од 40 до 60%	Број	10	3	13
		%	76,9%	23,1%	100,0%
		% во која банка работите?	33,3%	11,1%	22,8%
		% од вкупно	17,5%	5,3%	22,8%
	повеќе од 60%	Број	3	10	13
		%	23,1%	76,9%	100,0%
		% во која банка работите?	10,0%	37,0%	22,8%
		% од вкупно	5,3%	17,5%	22,8%
Вкупно	Број	30	27	57	
	%	52,6%	47,4%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	52,6%	47,4%	100,0%	

Иако во домашните банки позначајно е учеството на човечкиот фактор при носењето кредитни одлуки, во најголемиот број случаи станувало збор за високо ниво на менаџмент, односно во 37% од банките во над 60% случаи. Кај странските банки, високото ниво на менаџмент учествувало со по една третина во категориите од 20% до 40% и од 40% до 60% од одлуките. Несомнено, тоа е потврда на претходните тези за поголема конзервативност на македонските банки каде што централизираноста и примената на човечки (субјективен) фактор на одлучување се надополнети со поголема ангажираност на повисокиот менаџмент. Сето тоа сугерира на конзервативен, потежок, но истовремено построучен модел на кредитирање.

Табела 42: Кредитно упатство за корпоративни клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кредитното упатство за корпоративни клиенти е	Со детални инструкции	Број	14	19	33
		%	42,4%	57,6%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	65,5%	55,9%
		% од вкупно	23,7%	32,2%	55,9%
	Општо	Број	16	10	26
		%	61,5%	38,5%	100,0%
		% во која банка работите?	53,3%	34,5%	44,1%
		% од вкупно	27,1%	16,9%	44,1%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Кредитните упатства („мануели“) за корпоративни клиенти кај македонските банки во најголемиот број случаи имале детални инструкции, со што на некој начин бил ограничен поголемиот човечки фактор при носењето на одлуките.

Кај странските банки, овој процент е речиси изедначен, што им давало можност на членовите на кредитниот одбор да носат повеќе субјективни одлуки.

Овој податок го покажува ставањето акцент на квалитетот при носењето одлуки кај домашните банки и истовремено претставува коректив за претходно дефинираниот систем како посубјективен, централизиран и помалку системски. За разлика од нив, странските банки, иако се пообјективни, сепак имаат поголема можност за манипулација заради поопширните кредитни „мануели“.

Табела 43: Кредитно упатство за физички лица – клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кредитното упатство за физички лица – клиенти е	Со детални инструкции	Број	20	24	44
		%	45,5%	54,5%	100,0%
		% во која банка работите?	66,7%	82,8%	74,6%
		% од вкупно	33,9%	40,7%	74,6%
	Општо	Број	10	5	15
		%	66,7%	33,3%	100,0%
		% во која банка работите?	33,3%	17,2%	25,4%
		% од вкупно	16,9%	8,5%	25,4%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Уште „построги“ биле кредитните упатства за физички лица. Кај македонските банки, 83% имале детални инструкции, а кај странските банки – две третини. Овој податок влева поголема сигурност за поквалитетно портфолио во овој сегмент, кој по природата на нештата, веќе е опишан како поподложен на децентрализација. И во овој сегмент, македонските банки ја добиваат „битката“ во поглед на конзервативност.

Табела 44: Процент на исклучоци

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колкав е процентот на отписи?	до 5 %	Број	15	18	33
		%	45,5%	54,5%	100,0%
		% во која банка работите?	50,0%	64,3%	56,9%
		% од вкупно	25,9%	31,0%	56,9%
	од 5 до 10%	Број	8	5	13
		%	61,5%	38,5%	100,0%
		% во која банка работите?	26,7%	17,9%	22,4%
		% од вкупно	13,8%	8,6%	22,4%
	од 10 до 15%	Број	5	1	6
		%	83,3%	16,7%	100,0%
		% во која банка работите?	16,7%	3,6%	10,3%
		% од вкупно	8,6%	1,7%	10,3%
	над 15%	Број	2	4	6
		%	33,3%	66,7%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	14,3%	10,3%
		% од вкупно	3,4%	6,9%	10,3%
Вкупно		Број	30	28	58
		%	51,7%	48,3%	100,0%
		% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%
		% од вкупно	51,7%	48,3%	100,0%

Процентот на исклучоци од кредитните критериуми е релативно низок и кај домашните и кај странските банки, па кај најголемиот број од нив, тој се движел до 5% и помеѓу 5% и 10%. Малку поголем е бројот на странски банки што бил помеѓу 10% и 15% во однос на македонските, околу 17%.

Сепак, иако процентите се блиски, оваа поголема „самоконтрола“ на домашните банки го надополнува мозаикот што ги опишува како поконзервативни и насочени кон поголем квалитет за сметка на квантитетот.

Графикон 5: Процент на нефункционални кредити кај домашните банки

20 испитаници од домашните банки одговориле на ова прашање и најголем дел од испитаниците, односно 45% одговориле дека во периодот пред кризата, процентот на нефункционални кредити се движел од 5% до 10%. 80% од портфолиото имаат до 10% нефункционални кредити.

Овие наоди можат да се окарактеризираат како коректни ако се спореди официјалната статистика, и разликите се во структурата на примерокот што беше анализиран, имајќи ги предвид различните портфолија (учества на нефункционални кредити) кај различни банки.

Графикон 6: Процент на нефункционални кредити кај странските банки

21 испитаник од странските банки одговориле на ова прашање и, исто како и кај домашните банки, најголем дел од испитаниците, односно 62% одговориле дека во периодот пред кризата, процентот на нефункционални кредити се движел од 5% до 10%.

Овде постојат разлики во однос на официјалните статистики, но разликата е најверојатно од ист карактер како и кај домашните банки, со тоа што под опсегот „странски банки“, опфатен е далеку поголем пазарен сегмент, а и разликите се далеку поголеми.

Ако се носи заклучок за кредитните политики кај двата разгледувани сегменти во периодот пред кризата, секако, македонските банки би се окарактеризирале како поконзервативни и поинертни. Но затоа, и податоците од последното прашање би навеле на заклучок дека таквите кредитни политики довеле до поквалитетно кредитно портфолио, земајќи го како критериум процентот на лоши пласмани.

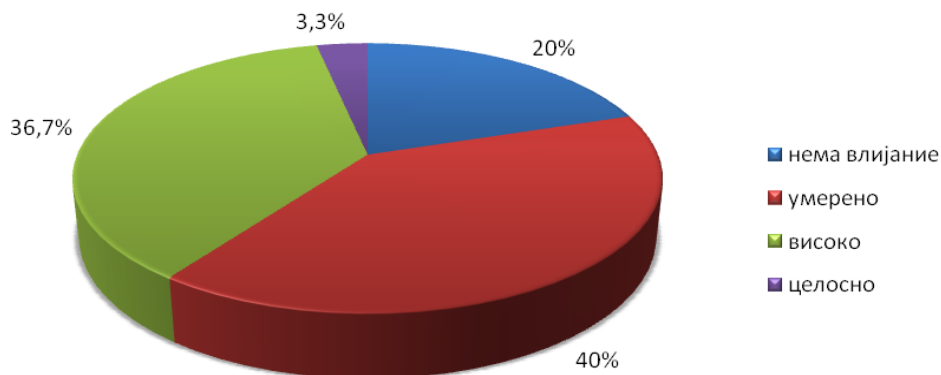
Табела 45: Рангирање на влијанието на порастот на кредитите врз наградите и бонусите на вработените

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна Банка	
Рангирајте го влијанието на порастот на кредитите врз наградите и бонусите на вработените	Нема влијание	Број	6	6	12
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	21,4%	20,7%
		% од вкупно	10,3%	10,3%	20,7%
	Ниско	Број	0	7	7
		%	0%	100,0%	100,0%
		% во која банка работите?	0%	25,0%	12,1%
		% од вкупно	0%	12,1%	12,1%
	Умерено	Број	12	10	22
		%	54,5%	45,5%	100,0%
		% во која банка работите?	40,0%	35,7%	37,9%
		% од вкупно	20,7%	17,2%	37,9%
Високо	Број	11	5	16	
	%	68,8%	31,3%	100,0%	
	% во која банка работите?	36,7%	17,9%	27,6%	
	% од вкупно	19,0%	8,6%	27,6%	
Целосно	Број	1	0	1	
	%	100,0%	0%	100,0%	
	% во која банка работите?	3,3%	0%	1,7%	
	% од вкупно	1,7%	0%	1,7%	
Вкупно	Број	30	28	58	
	%	51,7%	48,3%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	51,7%	48,3%	100,0%	

Ова и следното прашање се обидуваат да дадат одговор на тоа кои се „стимулансите“ за ваквото однесување на банките, конзервативно или агресивно, во поглед на кредитирањето. И дадените одговори го отстрануваат постоењето

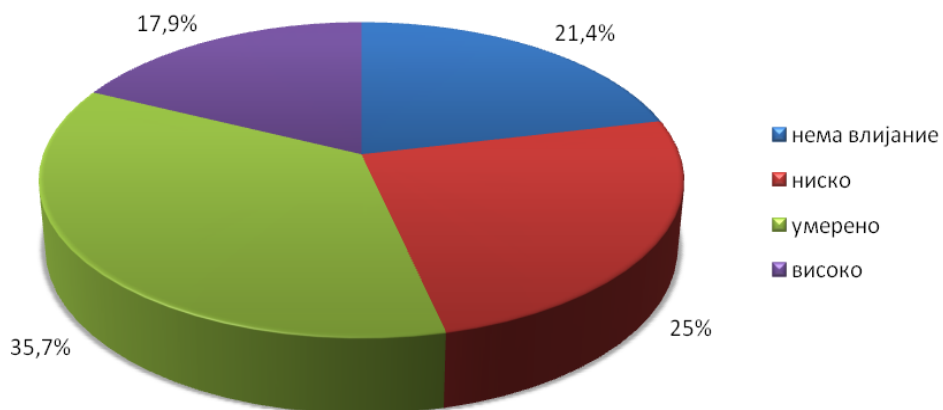
дилеми – вработените и менаџерите во странските банки биле стимулирани за поголема продажба/кредитирање. Влијанието на наградите и бонусите врз кредитирањето е поголемо кај странските банки. Како умерено и високо го оцениле 77% од странските банки.

Графикон 7: Влијанието на наградите и бонусите врз кредитирањето кај странски банки

Најголем процент од македонските банкарски (60%) сметаат дека наградите и бонусите влијаеле ниско до умерено врз порастот на кредитите. Значителен број (21%) дури и сметале дека не постои никаква корелација помеѓу овие две категории.

Графикон 8: Влијанието на наградите и бонусите врз кредитирањето кај домашни банки

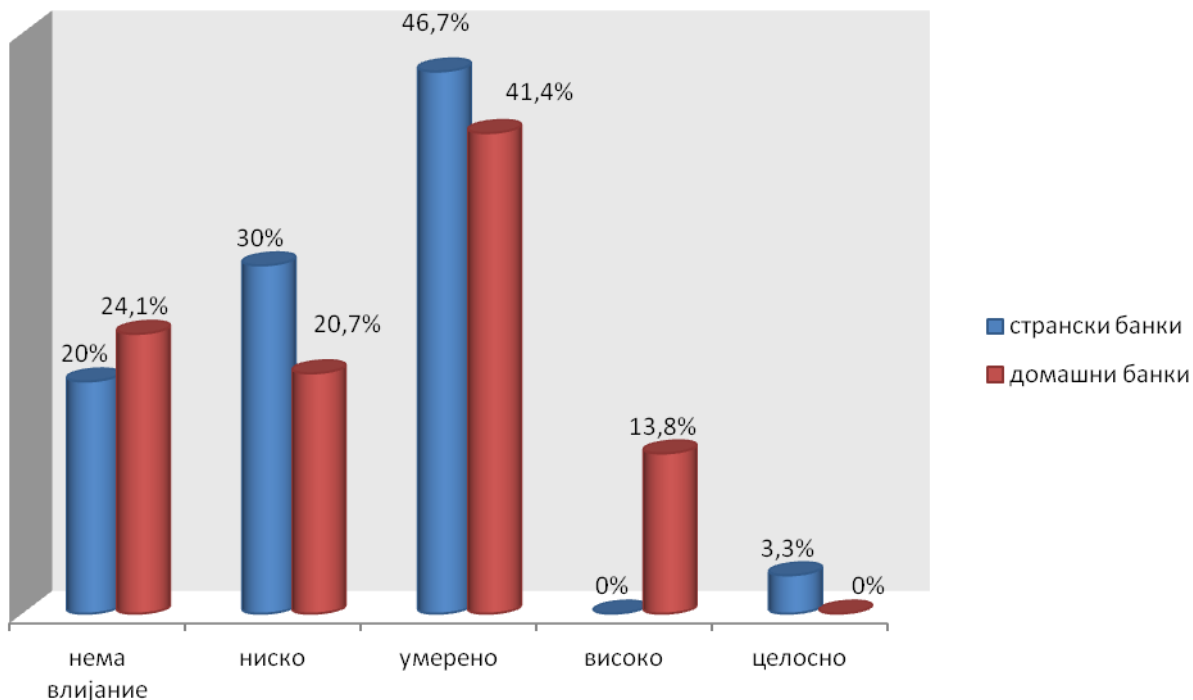

Табела 46: Рангирање на влијанието на стапката на нефункционални кредити врз наградите и бонусите на вработените

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Рангирајте го влијанието на стапката на нефункционални кредити врз наградите и бонусите на вработените	Нема влијание	Број	6	7	13
		%	46,2%	53,8%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	24,1%	22,0%
		% од вкупно	10,2%	11,9%	22,0%
	Ниско	Број	9	6	15
		%	60,0%	40,0%	100,0%
		% во која банка работите?	30,0%	20,7%	25,4%
		% од вкупно	15,3%	10,2%	25,4%
	Умерено	Број	14	12	26
		%	53,8%	46,2%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	41,4%	44,1%
		% од вкупно	23,7%	20,3%	44,1%
	Високо	Број	0	4	4
		%	0%	100,0%	100,0%
		% во која банка работите?	0%	13,8%	6,8%
		% од вкупно	0%	6,8%	6,8%
Целосно	Број	1	0	1	
	%	100,0%	0%	100,0%	
	% во која банка работите?	3,3%	0%	1,7%	
	% од вкупно	1,7%	0%	1,7%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Најголем број од испитаниците одговориле дека влијанието на нефункционалните кредити (NPL) умерено влијае врз наградувањето на вработените, односно 47% кај странските и 41% кај домашните банки. Другите во најголем број одговориле или дека не постои или дека има ниско ниво на корелација.

Графикон 9: Влијание на нефункционалните кредити врз наградите и бонусите на вработените

Податокот дека речиси 14% од македонските банки одговориле дека постои висока поврзаност помеѓу наградувањето и нефункционалните кредити, а кај странските банки не постои ваква изразена поврзаност, исто така може да превагне во оцената дека кај домашните банки, стимуланс за вработените бил квалитетот на кредитното портфолио. За разлика од нив, кај странските банки акцентот е ставен на продажбата.

6.2 ПО КРИЗАТА

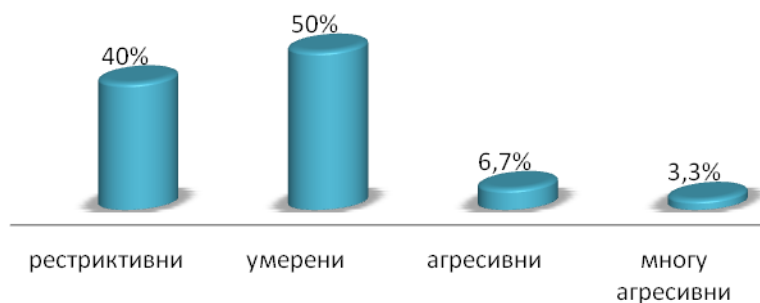
Вториот сет прашања се однесуваат на периодот од пет години по економската криза во 2008 година.

Табела 47: Оцена на кредитните политики

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Како ги оценувате кредитните политики во вашата банка?	Рестриктивни	Број	12	9	21
		%	57,1%	42,9%	100,0%
		% во која банка работите?	40,0%	31,0%	35,6%
		% од вкупно	20,3%	15,3%	35,6%
	Умерени	Број	15	16	31
		%	48,4%	51,6%	100,0%
		% во која банка работите?	50,0%	55,2%	52,5%
		% од вкупно	25,4%	27,1%	52,5%
	Агресивни	Број	2	4	6
		%	33,3%	66,7%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	13,8%	10,2%
		% од вкупно	3,4%	6,8%	10,2%
Многу агресивни	Број	1	0	1	
	%	100,0%	0%	100,0%	
	% во која банка работите?	3,3%	0%	1,7%	
	% од вкупно	1,7%	0%	1,7%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

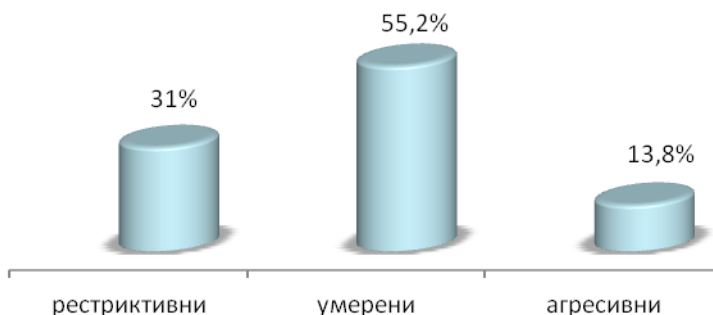
40% од странските банки, кредитните политики ги оцениле како рестриктивни, а 50% како умерени, и тоа претставува драстична промена на кредитните апетити во полза на рестриктивната кредитна политика.

Графикон 10: Оцена на кредитните политики кај странските банки

Кај најголем број од македонските банки преовладува умерената кредитна политика, односно 55%, а 31% од нив сметаат дека политиката била рестриктивна. Тоа, исто така, претставува поместување кон конзервативен пристап, но со далеку поумерен интензитет.

Графикон 11: Оцена на кредитните политики кај домашните банки

По кризата, генералната оцена на испитаниците е дека странските банки се порестриктивни од македонските банки.

Табела 48: Оцена на кредитните таргети

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Како ги оценувате кредитните таргети?	Ниски	Број	1	0	1
		%	100,0%	0%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	0%	1,7%
		% од вкупно	1,7%	0%	1,7%
	Умерени	Број	15	13	28
		%	53,6%	46,4%	100,0%
		% во која банка работите?	50,0%	44,8%	47,5%
		% од вкупно	25,4%	22,0%	47,5%
	Високи	Број	13	14	27
		%	48,1%	51,9%	100,0%
		% во која банка работите?	43,3%	48,3%	45,8%
		% од вкупно	22,0%	23,7%	45,8%
	Недостижни	Број	1	2	3
		%	33,3%	66,7%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	6,9%	5,1%
		% од вкупно	1,7%	3,4%	5,1%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

И странските и домашните банкарни, кредитните таргети ги оцениле со слични проценти. Имено, со над 90% двете групи банки сметаат дека таргетите биле умерени и високи. Ова речиси ги изедначува двата сегменти и на прв поглед не соодветствува со зголемената рестриктивна политика по кризата. Меѓутоа, станува збор за субјективна оцена на испитаниците кои дале ваков одговор, имајќи ги предвид сменетите услови за работа, сменетите кредитни политики и

сменетите пазарни услови. Можеби и затоа перцепцијата за таргетите се менува кон високи.

Табела 49: Најзначаен кредитен критериум за корпоративните клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кој кредитен критериум е најзначаен за корпоративните клиенти?	Обезбедување	Број	2	5	7
		%	28,6%	71,4%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	17,2%	11,9%
		% од вкупно	3,4%	8,5%	11,9%
	Финансиски показатели	Број	27	23	50
		%	54,0%	46,0%	100,0%
		% во која банка работите?	90,0%	79,3%	84,7%
		% од вкупно	45,8%	39,0%	84,7%
	Иден проект	Број	1	1	2
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	3,4%	3,4%
		% од вкупно	1,7%	1,7%	3,4%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Финансиските показатели стануваат убедливо доминантен критериум за одобрување корпоративни кредити по кризата и кај странските (90%) и кај домашните банки (80%). Ова ја потврдува тезата за потребата од примена на прудентни кредитни критериуми, а финансиската анализа е првиот критериум меѓу нив. Постоенето на кризата го објаснува податокот зошто идниот проект сè уште е слабо оценет и сè уште се наоѓа на дното. Ова е период кога банките се претпазливи во финансирањето идни проекти, а фирмите имаат потреба од обртни средства за преживување.

Табела 50: Најзначаен кредитен критериум за физичките лица – клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кој кредитен критериум е најзначаен за физичките лица – клиенти?	Обезбедување	Број	4	4	8
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	13,3%	14,3%	13,8%
		% од вкупно	6,9%	6,9%	13,8%
	Месечен приход	Број	23	24	47
		%	48,9%	51,1%	100,0%
		% во која банка работите?	76,7%	85,7%	81,0%
		% од вкупно	39,7%	41,4%	81,0%
	Очекувани идни приливи	Број	3	0	3
		%	100,0%	0%	100,0%
		% во која банка работите?	10,0%	0%	5,2%
		% од вкупно	5,2%	0%	5,2%
Вкупно	Број	30	28	58	
	%	51,7%	48,3%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	51,7%	48,3%	100,0%	

Месечниот приход останува доминантен кредитен критериум за одобрување кредити за население кај 77% од странските и кај 86% од македонските банки. И во секторот „население“, примената на здрави кредитни стандарди доминира во банкарскиот сектор во посткризниот период.

Табела 51: Вид на обезбедување што има највисок процент во кредитното портфолио

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кој вид обезбедување има највисок процент во кредитното портфолио?	Готовина	Број	2	1	3
		%	66,7%	33,3%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	3,4%	5,1%
		% од вкупно	3,4%	1,7%	5,1%
	Меница	Број	2	5	7
		%	28,6%	71,4%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	17,2%	11,9%
		% од вкупно	3,4%	8,5%	11,9%
	Движни ствари	Број	2	0	2
		%	100,0%	0%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	0%	3,4%
		% од вкупно	3,4%	0%	3,4%
Недвижни ствари	Број	24	23	47	
	%	51,1%	48,9%	100,0%	
	% во која банка работите?	80,0%	79,3%	79,7%	
	% од вкупно	40,7%	39,0%	79,7%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Слична е состојбата за видот на обезбедувањето. И кај странските и кај македонските банки, приматот го имаат недвижностите, со околу 80% од банките. Овој податок дефинитивно покажува пристап со кој се обезбедува дополнителна сигурност за банките преку релативно стабилен инструмент за секундарна наплата на побарувања. Дobar дел од овој висок процент отпаѓа и на веќе постојното обезбедување земено во периодот пред кризата.

Табела 52: Процес на донесување одлуки за корпоративни клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Процесот на донесување одлуки за корпоративни клиенти е	Централизиран	Број	25	23	48
		%	52,1%	47,9%	100,0%
		% во која банка работите?	83,3%	79,3%	81,4%
		% од вкупно	42,4%	39,0%	81,4%
	Децентрализиран	Број	5	6	11
		%	45,5%	54,5%	100,0%
		% во која банка работите?	16,7%	20,7%	18,6%
		% од вкупно	8,5%	10,2%	18,6%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Централизацијата на процесот на донесување одлуки за корпоративните клиенти е карактеристичен за повеќето банки, односно 83% од странските и 79% од македонските. Тоа претставува драстично поместување кај странските банки во однос на периодот пред кризата.

Кризата и нејзиниот удар врз странските банки ги принудува на мерки што претходно се опишани како забавување на процесот на кредитирање, но истовремено и мерки што резултираат со зголемен квалитет на портфолиото. Користењето на овие мерки како борба против кризата само ги потврдува претходните констатации. Моќта на кризата, странските банки ги прави дури и поконзервативни во однос на македонските во овој период.

Табела 53: Процес на донесување одлуки за физички лица – клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Процесот на донесување одлуки за физички лица – клиенти е	Централизиран	Број	23	13	36
		%	63,9%	36,1%	100,0%
		% во која банка работите?	76,7%	44,8%	61,0%
		% од вкупно	39,0%	22,0%	61,0%
	Децентрализиран	Број	7	16	23
		%	30,4%	69,6%	100,0%
		% во која банка работите?	23,3%	55,2%	39,0%
		% од вкупно	11,9%	27,1%	39,0%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Кај процесот на носење кредитни одлуки за население, процесите се обратни кај двата сегменти. Централизацијата е изразена кај странските банки (64%), додека, пак, кај македонските банки е карактеристичен процесот на децентрализација (70%).

Ова може да се „оправда“ со фактот дека сегментот „население“ беше тој што ја иницираше кризата (хипотекарни кредити), па токму овој сегмент бараше и најголемо реструктурирање по кризата. Одговорите на ова прашање само потврдуваат дека странските банки ја научиле лекцијата од кризата и реагирале со зајакнување на прудентните кредитни политики.

За разлика од странските, македонските банки речиси не ја почувствуваа кризата, а сегментот „население“ беше, но и до денешен ден остана со најмали, повеќе од двојно пониски стапки на нефункционални кредити во однос на корпоративниот сектор. Со тоа се отвори можноста за пораст на кредитирањето во овој сектор. Тоа, во комбинација со порастот на „know-how“ и примената на посовремени технологии, го зголеми процесот на децентрализација во овој сегмент. Тоа ги зголеми ризиците за пад на кредитните стандарди, па НБРМ веќе укажа на можни

негативни последици и примени нестандартни мерки за ограничување на порастот на потрошувачки кредити.

Табела 54: Одлуки што се донесени од страна на Кредитен одбор (во %)

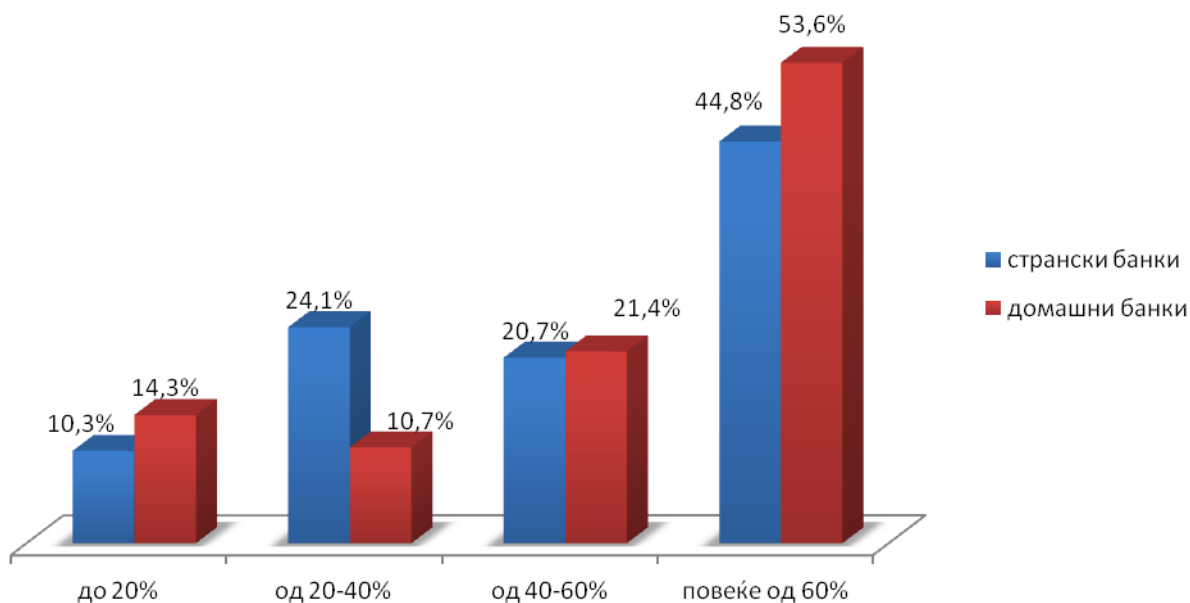
			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колку одлуки се донесени од страна на Кредитен одбор?	до 20%	Број	3	4	7
		%	42,9%	57,1%	100,0%
		% во која банка работите?	10,3%	14,3%	12,3%
		% од вкупно	5,3%	7,0%	12,3%
	од 20 до 40%	Број	7	3	10
		%	70,0%	30,0%	100,0%
		% во која банка работите?	24,1%	10,7%	17,5%
		% од вкупно	12,3%	5,3%	17,5%
	од 40 до 60%	Број	6	6	12
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	20,7%	21,4%	21,1%
		% од вкупно	10,5%	10,5%	21,1%
	повеќе од 60%	Број	13	15	28
		%	46,4%	53,6%	100,0%
		% во која банка работите?	44,8%	53,6%	49,1%
		% од вкупно	22,8%	26,3%	49,1%
Вкупно	Број	29	28	57	
	%	50,9%	49,1%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,9%	49,1%	100,0%	

По кризата, и кај двата сегменти преовладува носење одлуки од страна на Кредитните одбори, и тоа во 45% од странските банки над 60% од одлуките, додека, пак, во 54% македонски банки над 60% од одлуките.

Следна најзначајна категорија за странските банки е од 20% до 40% од одлуките донесени од страна на Кредитните одбори на 24% од банките, а кај македонските

од 40% до 60% од одлуките донесени од страна на Кредитните одбори на 21% од банките.

Графикон 12: Одлуки донесени од Кредитниот одбор (во %)

Ова укажува на засилен надзор на членовите на Кредитните одбори врз процесот на одобрување кредитни барања од страна на странските банки. Кај македонските банки, тој надзор е воведен и во претходниот период. Во поглед на оваа варијабла, македонските банки остануваат поконзервативни и со помала доверливост при одлучувањето, па со самото тоа и помала наклоност кон софтверите за рејтинзи.

Во тој поглед, странските банки им се доближија на домашните. За очекување е пад на кредитирањето, но и подобрување на квалитетот на портфолијата.

Табела 55: Одлуки што се донесени системски (%)

			Во која Банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колку одлуки се донесени системски?	до 20%	Број	9	12	21
		%	42,9%	57,1%	100,0%
		% во која банка работите?	30,0%	46,2%	37,5%
		% од вкупно	16,1%	21,4%	37,5%
	од 20 до 40%	Број	2	8	10
		%	20,0%	80,0%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	30,8%	17,9%
		% од вкупно	3,6%	14,3%	17,9%
	од 40 до 60%	Број	10	3	13
		%	76,9%	23,1%	100,0%
		% во која банка работите?	33,3%	11,5%	23,2%
		% од вкупно	17,9%	5,4%	23,2%
повеќе од 60%	Број	9	3	12	
	%	75,0%	25,0%	100,0%	
	% во која банка работите?	30,0%	11,5%	21,4%	
	% од вкупно	16,1%	5,4%	21,4%	
Вкупно	Број	30	26	56	
	%	53,6%	46,4%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	53,6%	46,4%	100,0%	

76% од испитаниците од македонските банки одговориле дека до 40% од одлуките ги носат системски, односно со користење модели и софтвери.

Одговорите кај испитаниците од странските банки се разновидни. Речиси по една третина од нив одговориле дека системски се носат до 20%, меѓу 40% и 60%, и над 60%.

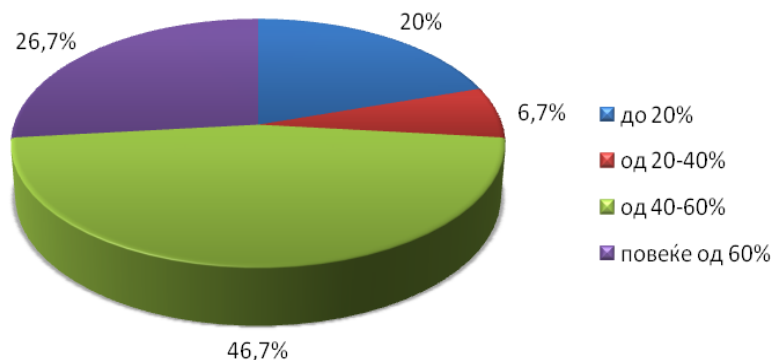
Табела 56: Одлуки што се донесени со учество на високиот менаџмент (%)

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колку одлуки се донесени со учество на високиот менаџмент?	до 20%	Број	6	11	17
		%	35,3%	64,7%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	40,7%	29,8%
		% од вкупно	10,5%	19,3%	29,8%
	од 20 до 40%	Број	2	5	7
		%	28,6%	71,4%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	18,5%	12,3%
		% од вкупно	3,5%	8,8%	12,3%
	од 40 до 60%	Број	14	6	20
		%	70,0%	30,0%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	22,2%	35,1%
		% од вкупно	24,6%	10,5%	35,1%
	повеќе од 60%	Број	8	5	13
		%	61,5%	38,5%	100,0%
		% во која банка работите?	26,7%	18,5%	22,8%
		% од вкупно	14,0%	8,8%	22,8%
Вкупно	Број	30	27	57	
	%	52,6%	47,4%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	52,6%	47,4%	100,0%	

За различната тенденција на централизираност и децентрализираност сведочи и учеството на високото ниво на менаџмент во носењето кредитни одлуки.

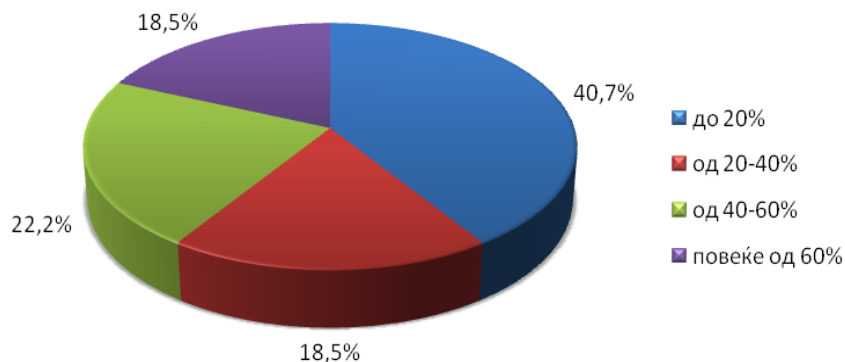
Кај странските банки, тенденцијата е на пораст на учеството на „сениор“ менаџментот во носењето одлуки, односно кај 47% од банките е меѓу 40% и 60%, а кај 27% од банките е повеќе од 60%.

Графикон 13: Одлуки донесени со учество на високиот менаџмент кај странските банки

Од друга страна, се намалува учеството на повисокиот менаџмент во носењето кредитни одлуки кај македонските банки, и тоа, кај 41% од банките е помал од 20%, а кај остатокот од банките е речиси рамномерно распределен во другите категории.

Графикон 14: Одлуки донесени со учество на високиот менаџмент кај домашните банки

Секторот „население“ анализиран погоре би требало да биде одговор за ваквите тенденции кај македонските банки.

Табела 57: Кредитно упатство за корпоративни клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кредитното упатство за корпоративни клиенти е	Со детални инструкции	Број	25	23	48
		%	52,1%	47,9%	100,0%
		% во која банка работите?	83,3%	79,3%	81,4%
		% од вкупно	42,4%	39,0%	81,4%
	Општо	Број	5	6	11
		%	45,5%	54,5%	100,0%
		% во која банка работите?	16,7%	20,7%	18,6%
		% од вкупно	8,5%	10,2%	18,6%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Одговорите на ова прашање сугерираат детални инструкции во кредитните упатства („мануели“) за корпоративни клиенти и кај двата сегменти, со тоа што има значително зголемување особено кај странските банки (83%), а кај македонските е на ниво од 79%.

Ова е само потврда на менување на кредитните политики кај странските банки, кои по кризата преминуваат во порестриктивни и од домашните. Детализирањето на кредитните „мануели“ ќе придонесе да се ограничи можната злоупотреба во поглед на почитувањето на здравите кредитни критериуми, а исто така дава и пофер однос помеѓу економските субјекти со претходно прецизно дефинирани услови за работа.

Табела 58: Кредитно упатство за физички лица – клиенти

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Кредитното упатство за физички лица – клиенти е	Со детални инструкции	Број	29	28	57
		%	50,9%	49,1%	100,0%
		% во која банка работите?	96,7%	96,6%	96,6%
		% од вкупно	49,2%	47,5%	96,6%
	Општо	Број	1	1	2
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	3,3%	3,4%	3,4%
		% од вкупно	1,7%	1,7%	3,4%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Кај кредитните упатства за физички лица, ова деталзирање е уште поизразено, односно речиси сите испитаници дале одговор дека „мануелите“ за кредитирање имале детални инструкции во анализираниот период.

Ова е особено значајно за македонските банки, ако се земат предвид децентрализацијата во овој сегмент и олеснувањето на кредитните критериуми. Со детално кредитно упатство се овозможува целосна примена на кредитните политики донесени на ниво на банка, соодветен третман на кредитните ризици, соодветно вреднување на кредитниот ризик преку премијата за ризик во каматната стапка, како и олеснување на работата на вработените преку јасните упатства. На некој начин, со ова се создава „бафер“ против тенденцијата за преземање зголемен ризик, која е евидентна од анализата на претходните одговори.

Табела 59: Процент на исклучоци

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Колкав е процентот на отписи?	до 5 %	Број	12	19	31
		%	38,7%	61,3%	100,0%
		% во која банка работите?	40,0%	67,9%	53,4%
		% од вкупно	20,7%	32,8%	53,4%
	од 5 до 10%	Број	11	6	17
		%	64,7%	35,3%	100,0%
		% во која банка работите?	36,7%	21,4%	29,3%
		% од вкупно	19,0%	10,3%	29,3%
	од 10 до 15%	Број	6	0	6
		%	100,0%	0%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	0%	10,3%
		% од вкупно	10,3%	0%	10,3%
над 15%	Број	1	3	4	
	%	25,0%	75,0%	100,0%	
	% во која банка работите?	3,3%	10,7%	6,9%	
	% од вкупно	1,7%	5,2%	6,9%	
Вкупно	Број	30	28	58	
	%	51,7%	48,3%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	51,7%	48,3%	100,0%	

Исклучоците при одобрување од кредитните упатства остануваат на релативно ниско ниво кај двата сегменти.

Во 77% од странските банки, исклучоците се до 10%, а овој процент кај македонските банки е 83%. Тоа, исто така, го покажува конзервативниот пристап во кредитирањето во овој период.

Графикон 15: Процент на нефункционални кредити кај домашните банки

24 испитаници од домашните банки одговориле на ова прашање и најголем дел од испитаниците, односно 42% одговориле дека во периодот по кризата, процентот на нефункционални кредити се движел од 1% до 5%.

И покрај тоа што македонскиот банкарски систем го окарактеризиравме како покonzервативен во однос на странските и со примена на здрави кредитни политики и стандарди, сепак кризата остави белег врз кредитното портфолио. Причина за тоа е прелевањето на економската криза, која е „увезена“ од страна на македонските компании, а индиректно ја чувствуваат македонските банки.

Графикон 16: Процент на нефункционални кредити кај странските банки

22 испитаници од странските банки одговориле на ова прашање и најголем дел од испитаниците, односно околу 65% одговориле дека по кризата, процентот на нефункционални кредити се движи од 10% до 30%.

И покрај драстично менување на кредитните политики во насока на поголема конзервативност, кај странските банки има значително влошување на квалитетот на кредитното портфолио. Сепак, преземените мерки за здраво кредитирање, државната помош што им беше (и сè уште им е) на располагање и засилените регулаторни мерки се очекува да дадат резултат во следниот период и да ја намалат стапката на нефункционални кредити.

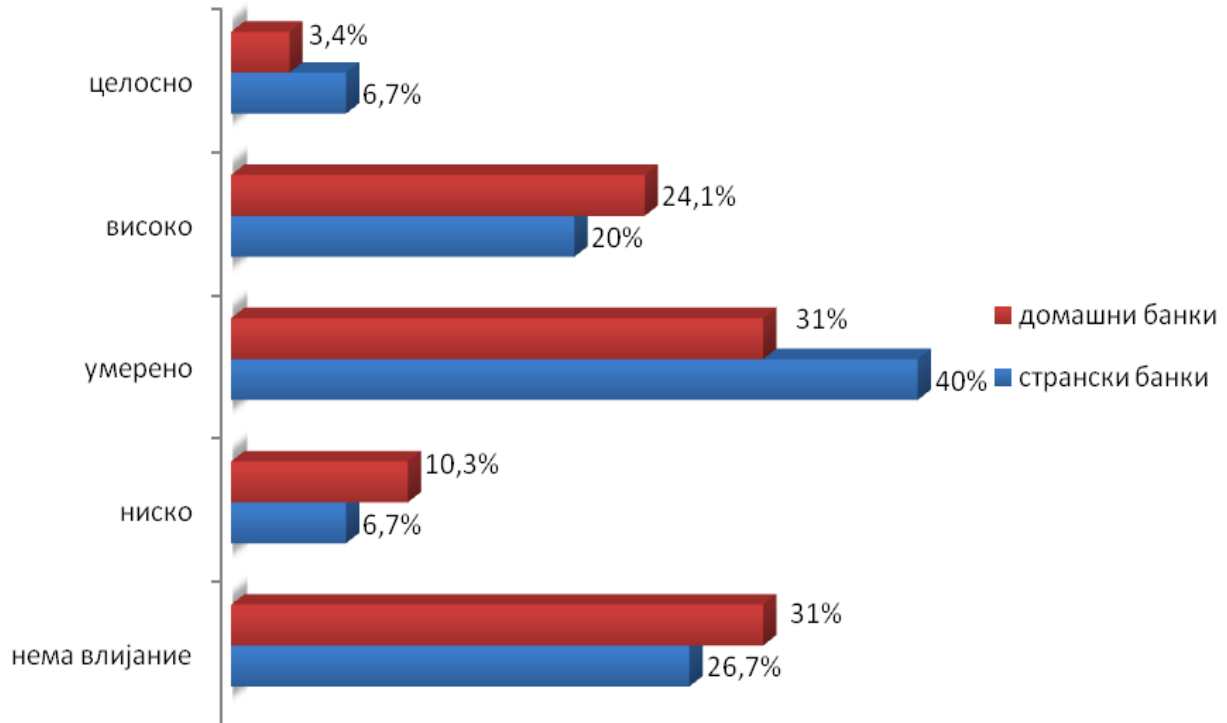
Табела 60: Влијание на порастот на кредитите врз наградите и бонусите на вработените

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Рангирајте го влијанието на порастот на кредитите врз наградите и бонусите на вработените	Нема влијание	Број	8	9	17
		%	47,1%	52,9%	100,0%
		% во која банка работите?	26,7%	31,0%	28,8%
		% од вкупно	13,6%	15,3%	28,8%
	Ниско	Број	2	3	5
		%	40,0%	60,0%	100,0%
		% во која банка работите?	6,7%	10,3%	8,5%
		% од вкупно	3,4%	5,1%	8,5%
	Умерено	Број	12	9	21
		%	57,1%	42,9%	100,0%
		% во која банка работите?	40,0%	31,0%	35,6%
		% од вкупно	20,3%	15,3%	35,6%
	Високо	Број	6	7	13
		%	46,2%	53,8%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	24,1%	22,0%
		% од вкупно	10,2%	11,9%	22,0%
Целосно	Број	2	1	3	
	%	66,7%	33,3%	100,0%	
	% во која банка работите?	6,7%	3,4%	5,1%	
	% од вкупно	3,4%	1,7%	5,1%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Одговорите на ова прашање се прилично разновидни, без можност да се изведе прецизен заклучок, односно различни банки воделе различна политика околу поврзувањето на кредитирањето со наградување.

Кај одредени банки не постои корелација или, пак, е многу ниска, кај одредени банки е умерена до висока и тоа се однесува на двата сегменти, и за странски и за домашни банки.

Графикон 17: Влијание на порастот на кредитите врз наградите и бонусите на вработените

Сепак, може да се почувствува тенденција на поврзување на наградувањето со порастот на кредитирањето, особено кај македонските банки. Тоа е предизвикано како резултат на одржувањето на стабилниот банкарски систем во Македонија, зголемената конкуренција во секторот (влез на нови банки и окрупнување на постојните), како и сè уште релативно ниското ниво на задолженост на економските субјекти.

Табела 61: Влијание на стапката на нефункционални кредити врз наградите и бонусите на вработените

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Рангирајте го влијанието на стапката на нефункционални кредити врз наградите и бонусите на вработените	Нема влијание	Број	6	9	15
		%	40,0%	60,0%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	31,0%	25,4%
		% од вкупно	10,2%	15,3%	25,4%
	Ниско	Број	6	4	10
		%	60,0%	40,0%	100,0%
		% во која банка работите?	20,0%	13,8%	16,9%
		% од вкупно	10,2%	6,8%	16,9%
	Умерено	Број	12	12	24
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	40,0%	41,4%	40,7%
		% од вкупно	20,3%	20,3%	40,7%
	Високо	Број	5	4	9
		%	55,6%	44,4%	100,0%
		% во која банка работите?	16,7%	13,8%	15,3%
		% од вкупно	8,5%	6,8%	15,3%
Целосно	Број	1	0	1	
	%	100,0%	0%	100,0%	
	% во која банка работите?	3,3%	0%	1,7%	
	% од вкупно	1,7%	0%	1,7%	
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Може да се каже дека поврзаноста помеѓу нефункционалните кредити и наградувањето е незначителна до умерена и кај двата сегменти. Овие одговори се изненадувачки ако се земат предвид напорите за зголемување на квалитетот на кредитните портфолија и засилената регулатива. Можеби одговорот се наоѓа

во фактот што во овој период постои тенденција на генерално ограничување и намалување на наградите и бонусите во банкарскиот сектор.

Табела 62: Сектор/служба во која работат испитаниците

			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Во кој сектор/служба работите?	Население	Број	0	6	6
		%	0%	100,0%	100,0%
		% во која банка работите?	0%	20,7%	10,2%
		% од вкупно	0%	10,2%	10,2%
	Корпоративни клиенти	Број	15	15	30
		%	50,0%	50,0%	100,0%
		% во која банка работите?	50,0%	51,7%	50,8%
		% од вкупно	25,4%	25,4%	50,8%
	Друго	Број	15	8	23
		%	65,2%	34,8%	100,0%
		% во која банка работите?	50,0%	27,6%	39,0%
		% од вкупно	25,4%	13,6%	39,0%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Половина од испитаниците од странските банки работат со корпоративни клиенти, а другата половина е во категоријата „друго“. Во категоријата „друго“ спаѓаат и топ менаџери во чиј состав на активности спаѓаат и работа со население, корпорации и други активности (од типот ризици, административни активности, итн.).

Половина од испитаниците од македонските банки исто така работат со корпоративни клиенти, а другите со физички лица и „друго“.

Табела 63: Моментална работна позиција на испитаниците

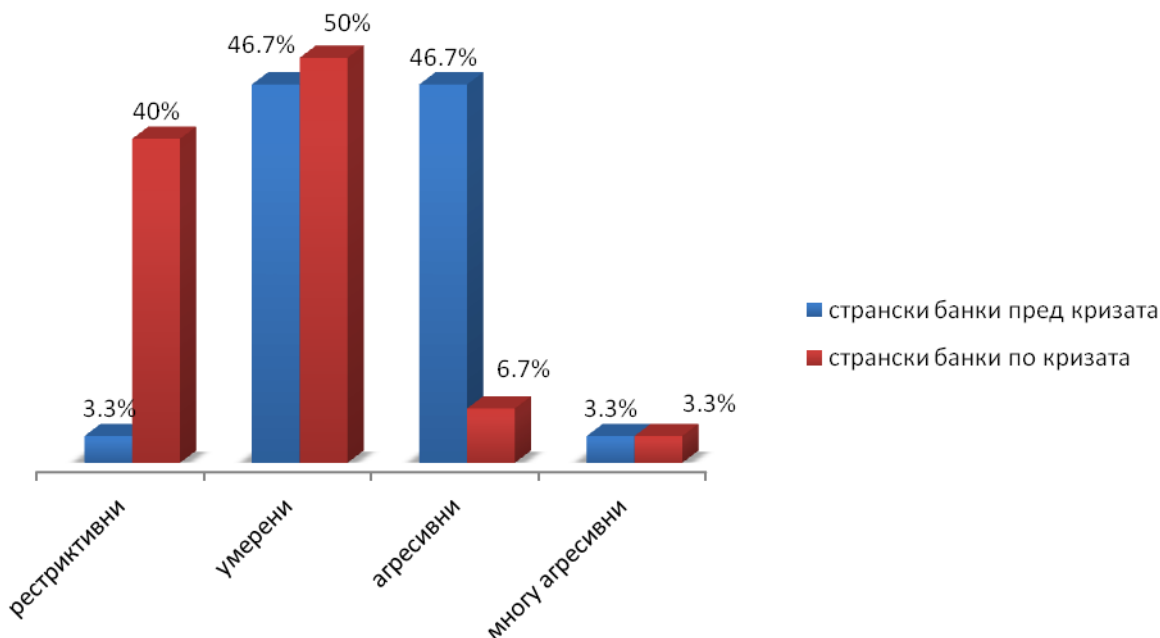
			Во која банка работите?		Вкупно
			Странска банка	Домашна банка	
Која е вашата моментална работна позиција?	Високо ниво на менаџмент	Број	14	8	22
		%	63,6%	36,4%	100,0%
		% во која банка работите?	46,7%	27,6%	37,3%
		% од вкупно	23,7%	13,6%	37,3%
	Средно ниво на менаџмент	Број	4	13	17
		%	23,5%	76,5%	100,0%
		% во која банка работите?	13,3%	44,8%	28,8%
		% од вкупно	6,8%	22,0%	28,8%
	Ниско ниво на менаџмент	Број	12	8	20
		%	60,0%	40,0%	100,0%
		% во која банка работите?	40,0%	27,6%	33,9%
		% од вкупно	20,3%	13,6%	33,9%
Вкупно	Број	30	29	59	
	%	50,8%	49,2%	100,0%	
	% во која банка работите?	100,0%	100,0%	100,0%	
	% од вкупно	50,8%	49,2%	100,0%	

Речиси половина од испитаниците од странските банки се на високо ниво на менаџмент, а од домашните, на средно ниво на менаџмент. Другите се распределени според другите категории менаџмент.

6.3 ПРЕД И ПО КРИЗАТА, ВКРСТЕНА ТРЕНД-АНАЛИЗА

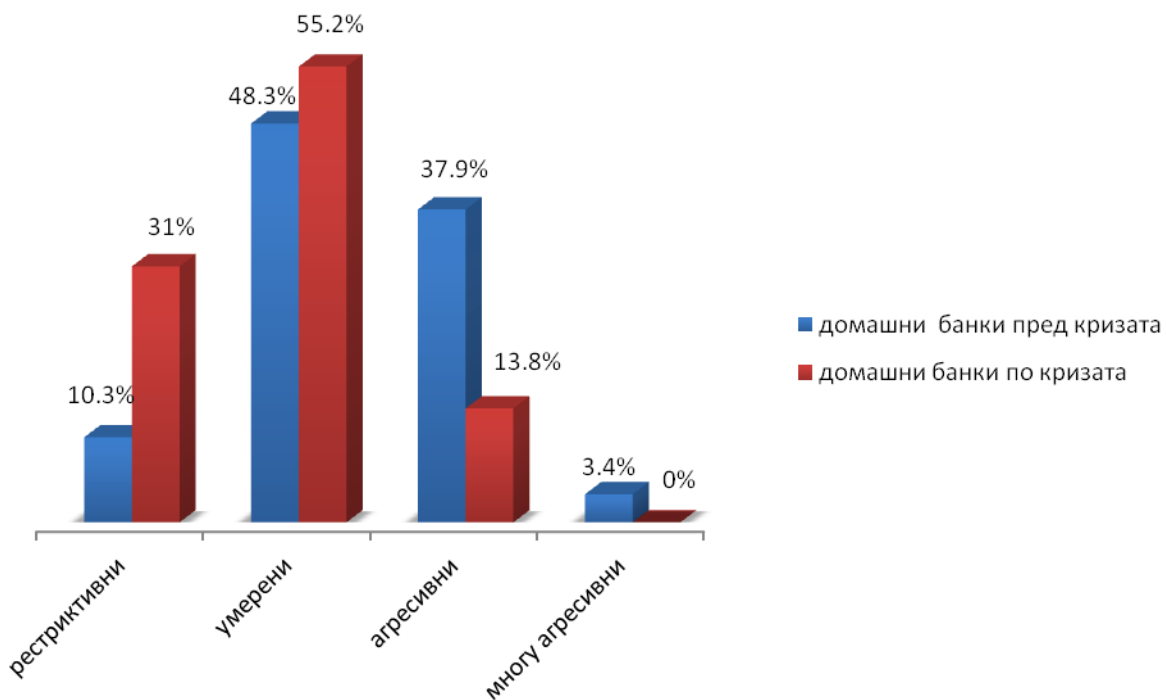
Овој дел од анализата на прашалникот се однесува на вкрстување на податоците пред и по кризата за одговорите, одделно на македонските и одделно на странските банки. Со ова се прави тренд-анализа од која натаму ќе се изведат заклучоци за тоа какви промени настанале откако се случи финансиската криза и како меѓусебно влијаеле реалниот и финансискиот сектор во комбинација со расположливите статистички податоци.

Графикон 18: Оцена на кредитните политики кај странските банки

Кај странските банки, очигледно е поместувањето на одговорите по кризата од агресивни кон рестриktivни, и тоа во значителен обем.

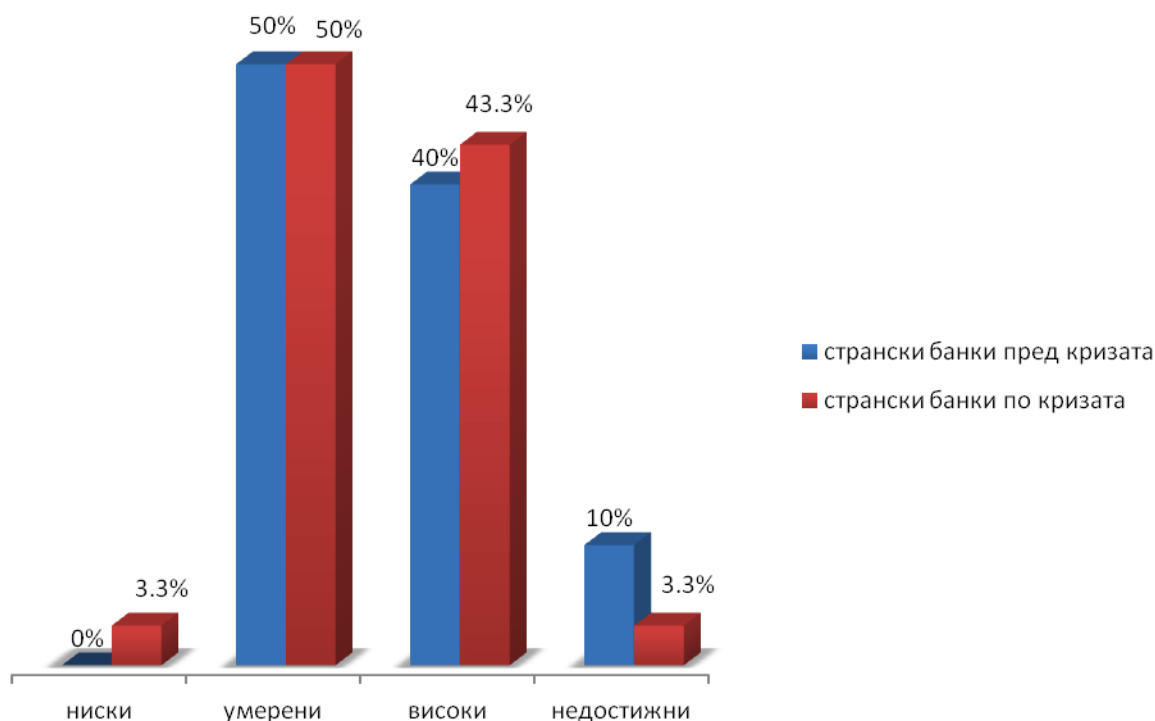
Графикон 19: Оцена на кредитните политики кај домашните банки

Поместувања на кредитните политики во ист правец има и кај домашните банки, со тоа што интензитетот е помал.

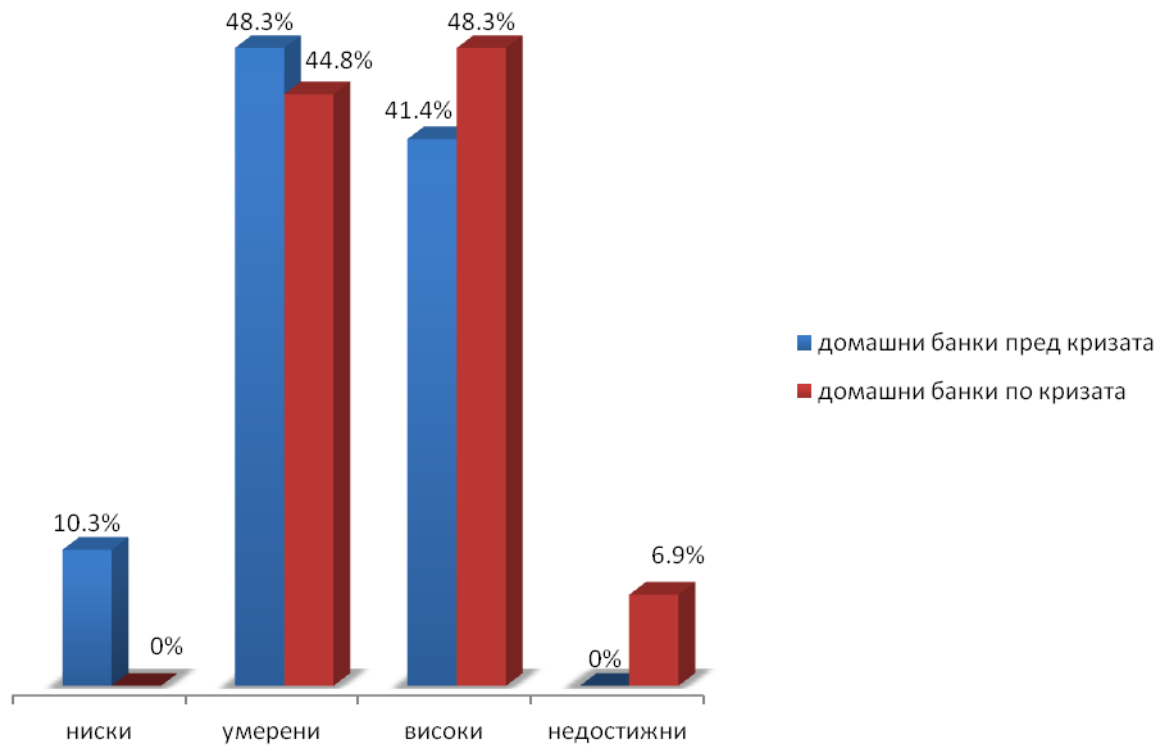
Ако ги споредиме домашните со странските банки врз основа на овој одговор, заклучокот би бил дека домашните банки биле прилично поумерени од странските пред кризата, и токму затоа, иако станале поплетпазливи по кризата, сепак немале потреба за драстични промени на своите кредитни политики, за разлика од странските.

Графикон 20: Оцена на кредитните таргети кај странските банки

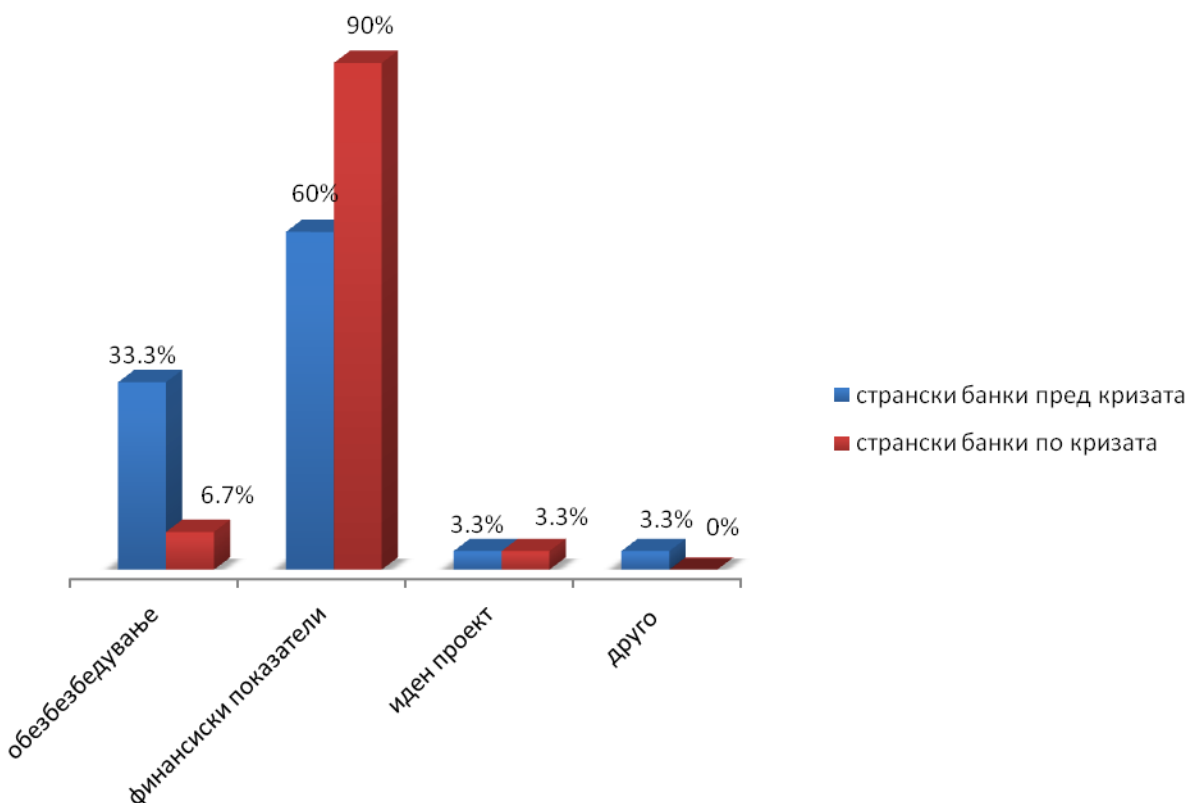
Кредитните таргети од странските банки во најголем дел и пред и по кризата, испитаниците ги оцениле како умерени и високи, со мало намалување на недостижните во корист на високите и ниските. Сепак, не постои некое значително поместување што би се очекувало со оглед на одговорите од претходното прашање и со оглед на намалениот обем на активата на банките по кризата. Сепак, објаснувањето би можело да лежи во фактот дека во многу западни земји (посебно оние од ЕУ), кредитирањето не е намалено.

Графикон 21: Оцена на кредитните таргети кај домашните банки

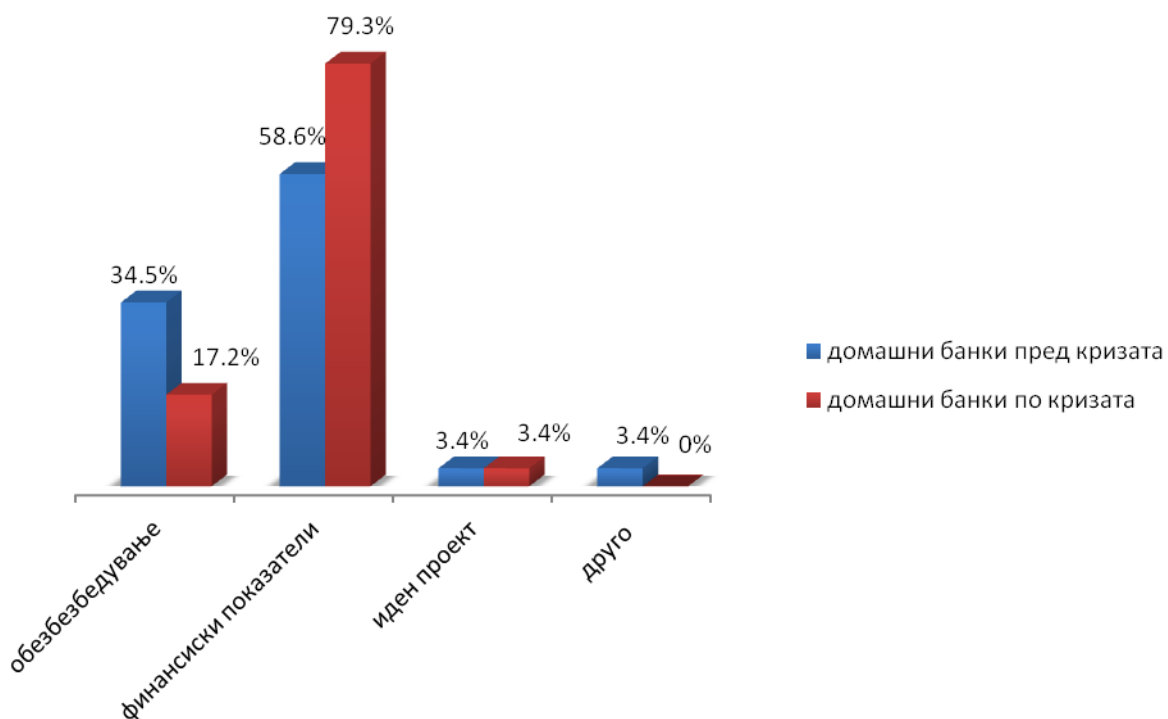
Особено се интересни одговорите на домашните банки во поглед на таргетите. Имено, евидентно е зголемување на таргетите по кризата во однос на преткризниот период, и тоа особено на високите и недостижните. Тоа оди во прилог на тезата дека банкарскиот сектор немал претерано агресивни политики во минатото, а поволните макроекономски показатели дури и ги зголемиле неговите кредитни апетити (не преголема изложеност на економскиот и финансискиот сектор на кризата, стабилни стапки на пораст на БДП во последниот период, стабилни финансиски показатели на банкарскиот сектор со надминување на профитабилноста во последниот период во однос на максималните вредности пред кризата, не преголема задолженост на економските субјекти, стабилизирање на стапките на нефункционални кредити).

Графикон 22: Најзначаен кредитен критериум за корпоративните клиенти кај странските банки

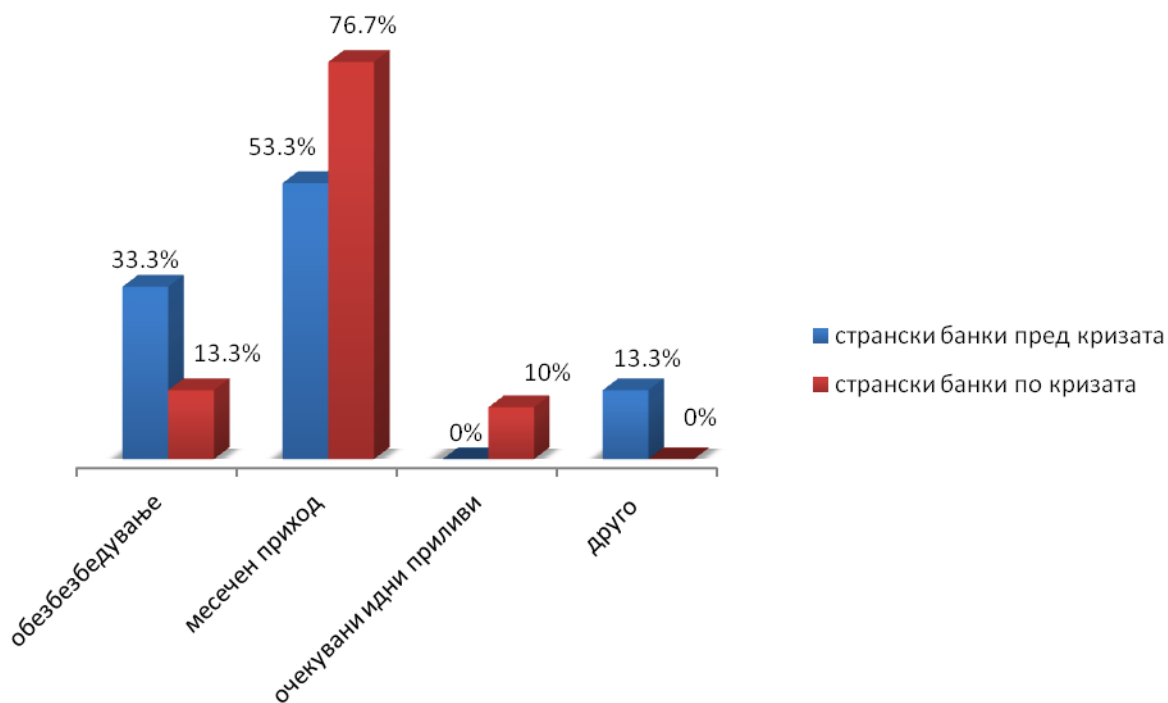
Карактеристично за одговорот во врска со најзначајниот критериум при одобрувањето корпоративни кредити е тоа што, иако и пред кризата најзначаен бил критериумот финансиски показатели, тој показател по кризата добива речиси апсолутно значење (од 60% на 90%) за сметка на критериумот обезбедување (од 33% на 6,7%). Ако се земат предвид истражувањата дека еден од најголемите фактори за настанувањето на кризата е преголемото значење на обезбедувањето (хипотекарни кредити) при одобрување на кредитите, а занемарување на финансиските показатели, тогаш овие одговори ја потврдуваат таа теза, а променетите кредитни политики се показател за преземени мерки од страна на банките за спречување идни потреси од сличен тип.

Графикон 23: Најзначаен кредитен критериум за корпоративните клиенти кај домашните банки

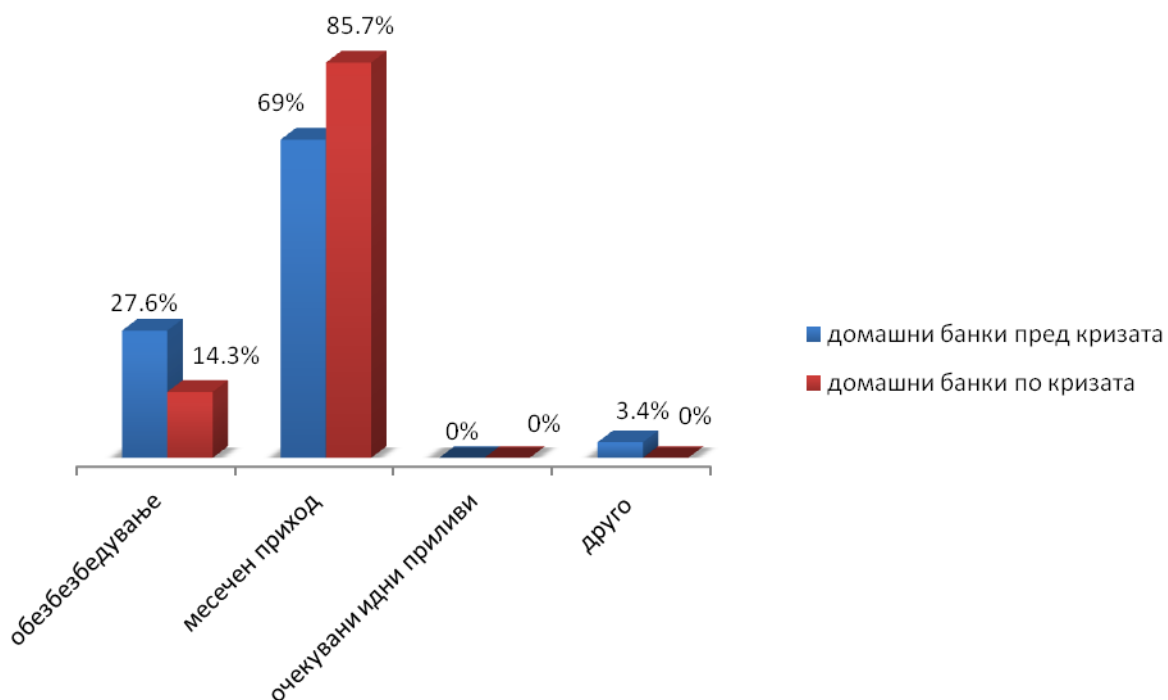
Слични се трендовите и кај македонските банки, со тоа што повторно е присутна поголема умереност отколку кај странските банки. Можно толкување за ова е помалиот интензитет на кризата, помалиот потрес (ако воопшто и имаше) кај пазарот на недвижности, кај вредноста и значењето на хипотеките, а, се разбира, и прудентниот однос од пред кризата во поглед на користењето и значењето на финансиските показатели.

Графикон 24: Најзначаен кредитен критериум за физички лица – клиенти кај странските банки

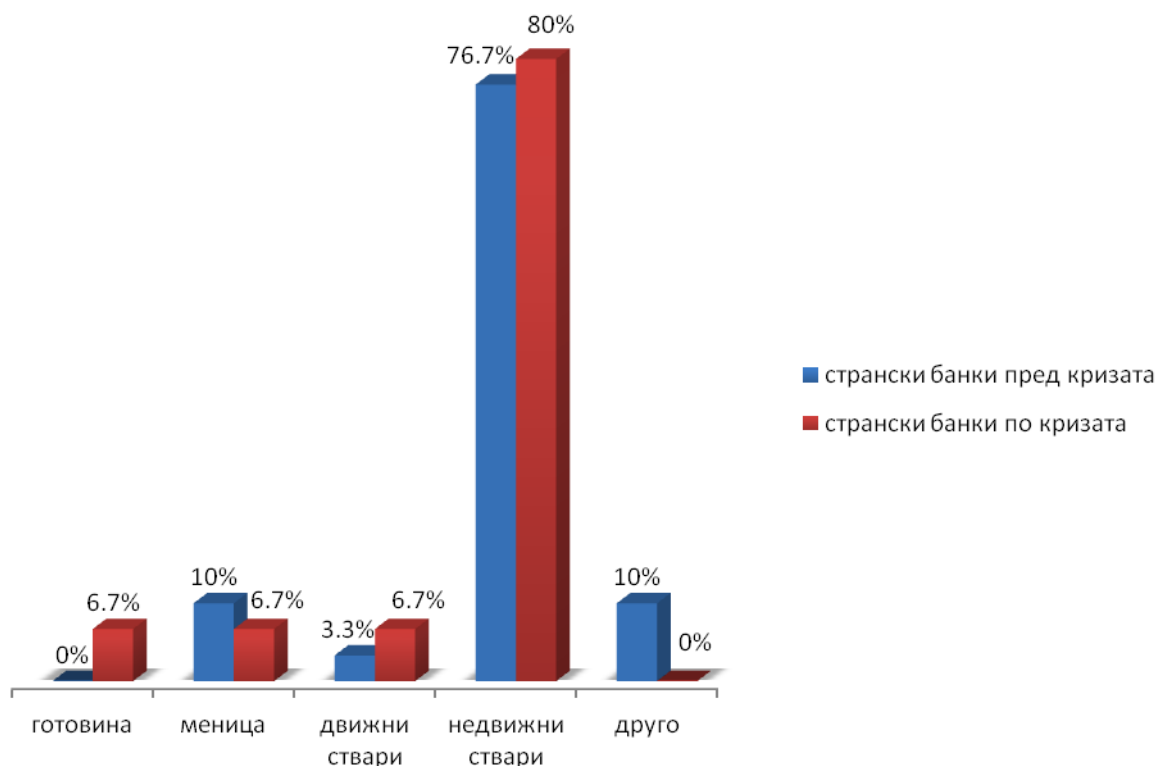
Слично како кај корпоративните клиенти, и кај физичките лица доминантен кредитен критериум бил и останал финансискиот елемент, односно месечниот приход. И трендот е сличен, односно по кризата, овој критериум добива уште поголемо значење за сметка на обезбедувањето, со тоа што оваа промена е поумерена во однос на корпоративните клиенти. Како главна причина за тоа е учеството на хипотекарните кредити, каде што критериумот обезбедување останува важен, но случувањата во овој сегмент ги објаснуваат промените.

Графикон 25: Најзначаен кредитен критериум за физички лица – клиенти кај домашните банки

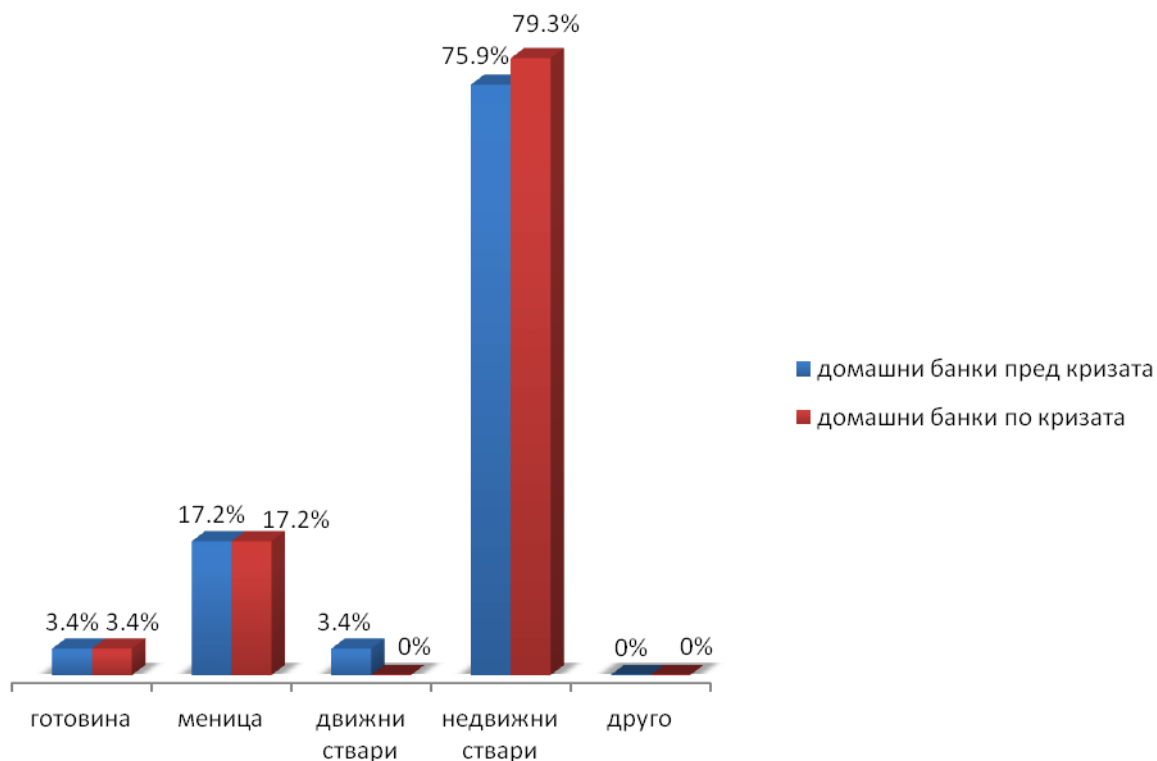
Кај домашните банки, структурата на одговорите е иста, а и промената по кризата во однос на промената пред кризата. Разликата е во тоа што и пред и по кризата, месечниот приход има поголема улога во однос на хипотеката. Тоа го објаснува покonzервативниот пристап на домашните банки каде што ретко се одобрувале чисто хипотекарни кредити. При одобрување на кредитните барања, секогаш/најчесто клучна улога играла способноста на клиентот да ги отплаќа своите обврски, а на обезбедувањето се гледа(ло) како на „нужно зло“.

Графикон 26: Вид на обезбедување што има најголем процент во кредитното портфолио кај странските банки

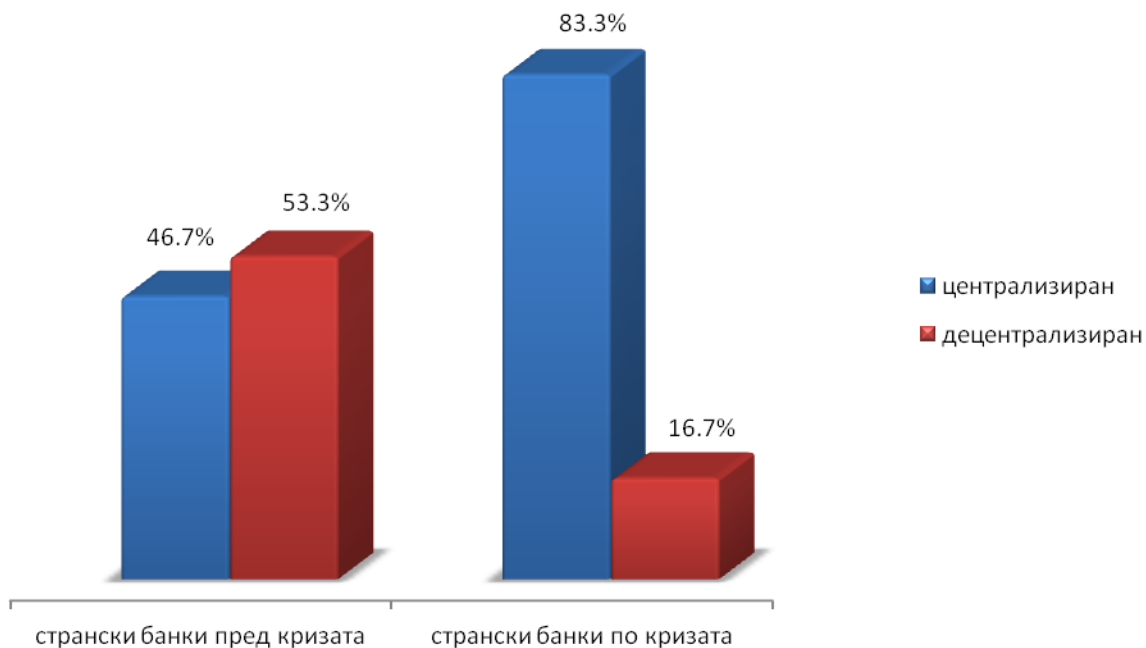
И пред и по кризата, недвижните ствари, односно хипотеката, имаат далеку поголемо значење кај странските банки. Тоа укажува на одредена конзервативност и претпазливост, но, од друга страна, преголемата наклоност на овој критериум предизвика силни потреси во секторот за недвижности, а потоа, верижно, и во другите економски сектори.

Графикон 27: Вид на обезбедување што има најголем процент во кредитното портфолио кај домашните банки

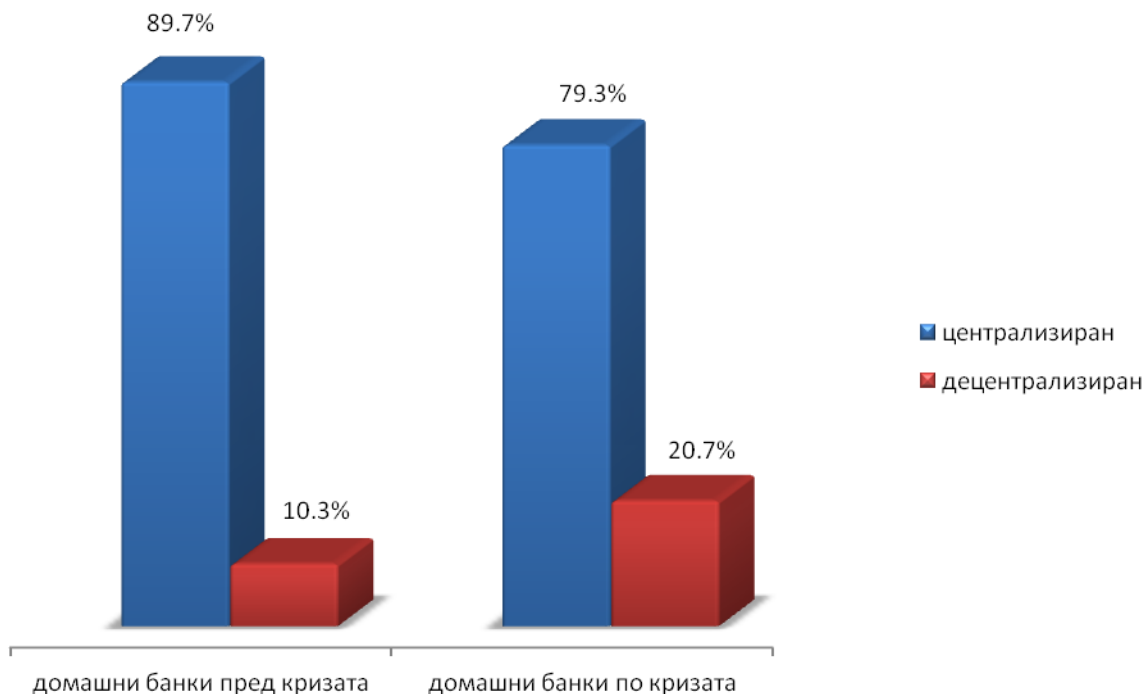
Во Македонија ситуацијата е слична, со одредено прилично значително учество и на меницата како инструмент на обезбедување (далеку понематеријален од хипотеката). Сепак, ако се земе предвид дека обезбедувањето во Македонија од страна на банките се третира како „нужно зло“, а кога се зема обезбедувањето, во најголемиот број случаи се инсистира тоа да бидат недвижни ствари (далеку повредни и со постабилна вредност од движните), тоа повторно укажува на конзервативниот пристап во поглед на кредитната политика.

Графикон 28: Процес на донесување кредитни одлуки за корпоративни клиенти кај странските банки

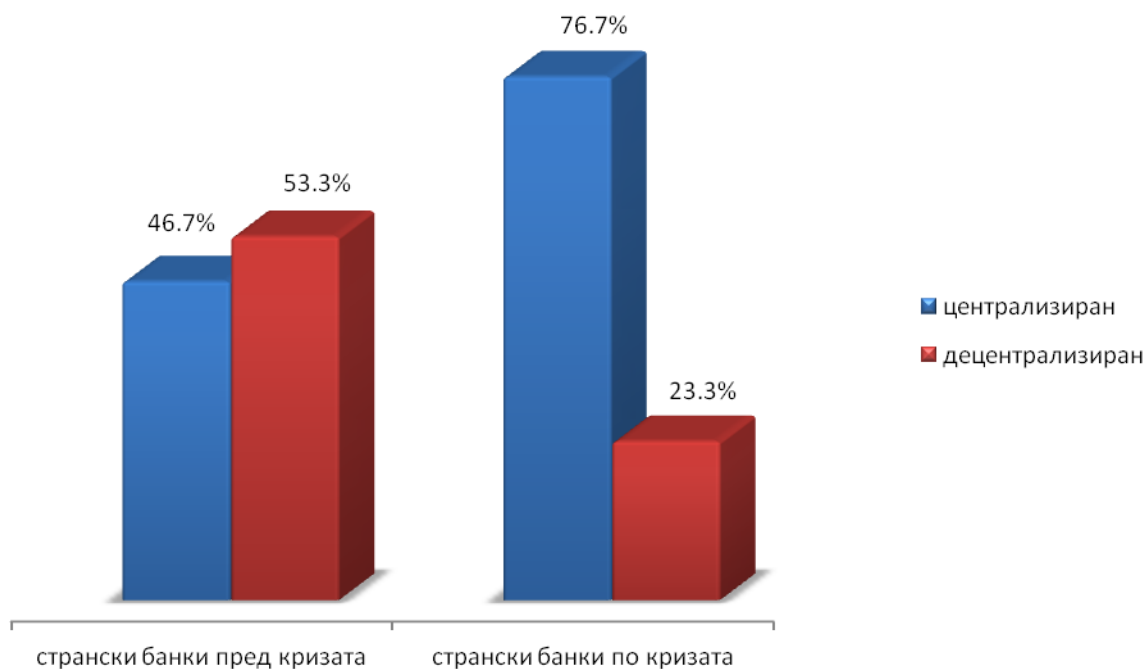
Овој податок покажува голем тренд на централизација при носењето кредитни одлуки за корпоративните клиенти кај странските банки по кризата. И тоа оди во прилог на заострување на кредитирањето по кризата. Пред кризата, поголемиот број кредитни одлуки се носат децентрализирано (филијали, подружници, центри). Кризата предизвикува поголемо внимание во процесот на одобрување и, според на тоа, негова централизација.

Графикон 29: Процес на донесување кредитни одлуки за корпоративни клиенти кај домашните банки

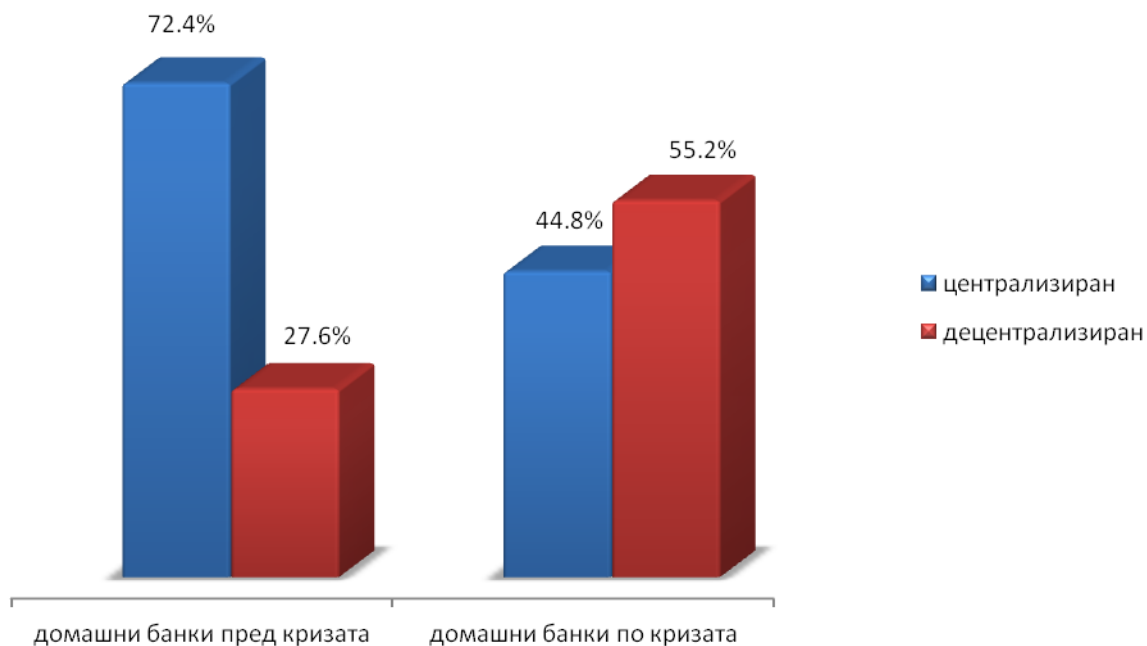
Ова е можеби најевидентен податок што ја отсликува кредитната политика во домашните банки. Имено, и пред и по кризата, македонските банки носат огромен дел централизирани кредитни одлуки. Но, во периодот пред кризата, тие се речиси 90%, па така, по кризата доаѓа дури и до благ пад на овој процент. Ова укажува можеби и на преголемата рестриктивност на домашниот банкарски систем, а зачувувањето на неговата стабилност овозможи дури и децентрализација во последните години.

Графикон 30: Процес на донесување кредитни одлуки за физички лица кај странските банки

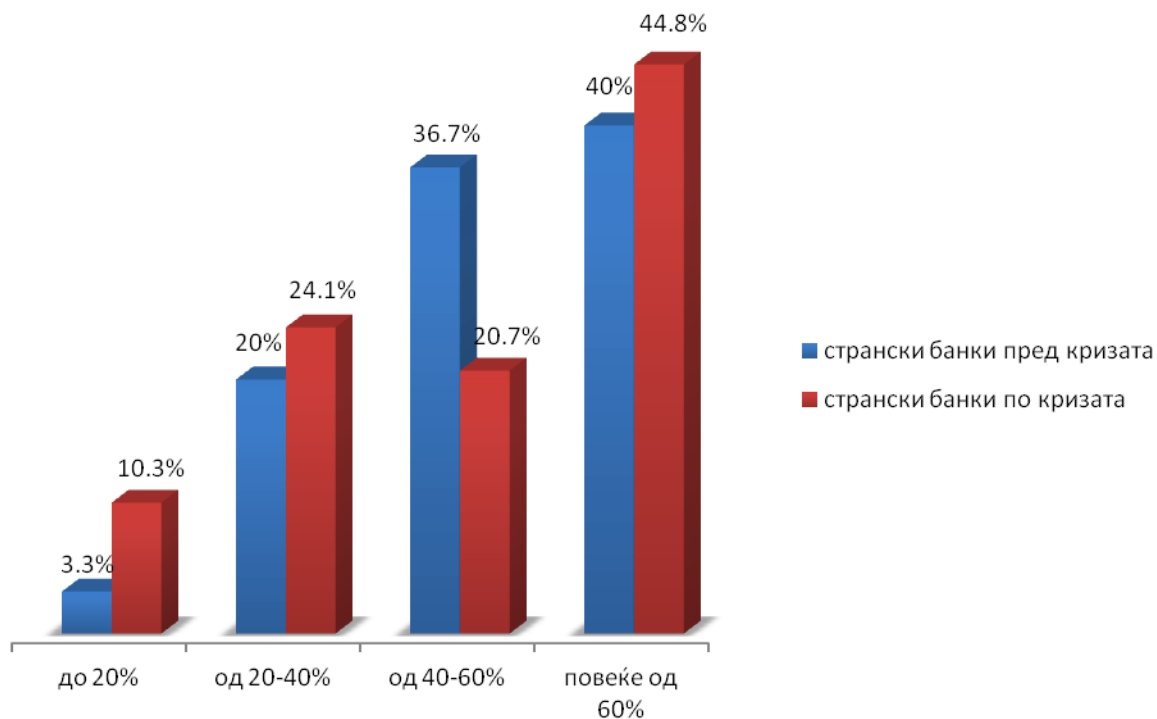
Во поглед на носењето кредитни одлуки за физички лица, трендот кај странските банки е сличен, но со малку помал интензитет. Евидентна е централизацијата на носењето одлуки, но со оглед на природата на операциите, односно работењето со многу клиенти а мал обем, не дозволува преголема централизација, иако развојот на технологијата и рејтинг-моделите сè повеќе го овозможуваат тоа. Сепак, ваквиот висок процент укажува на драстично менување на работите по кризата во корист на рестриktivност на кредитните политики.

Графикон 31: Процес на донесување кредитни одлуки за физички лица кај домашните банки

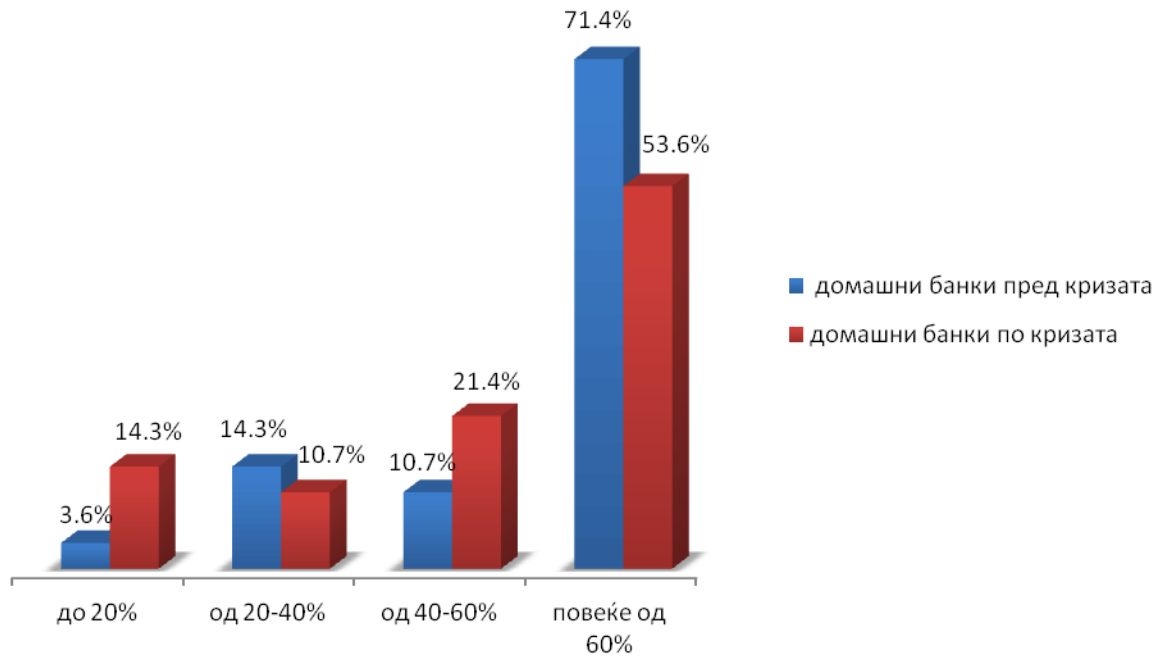
Кај домашните банки е евидентиран сосема обратен процес. Од високо централизиран систем на одобрување пред кризата, во последно време е евидентен процес на децентрализација. Имено, одлуките за кредитирање физички лица во најголем број случаи веќе не се носат во централите на банките. И ова доволно ја покажува тенденцијата на домашните банки за олабавување, односно, во случајов, и забрзување на кредитирањето. А процесот е поизразен во сегментот физички лица како резултат на помалиот процент нефункционални кредити кај овој сегмент во однос на корпоративниот.

Графикон 32: Одлуки што се донесени од страна на Кредитен одбор (во %) кај странските банки

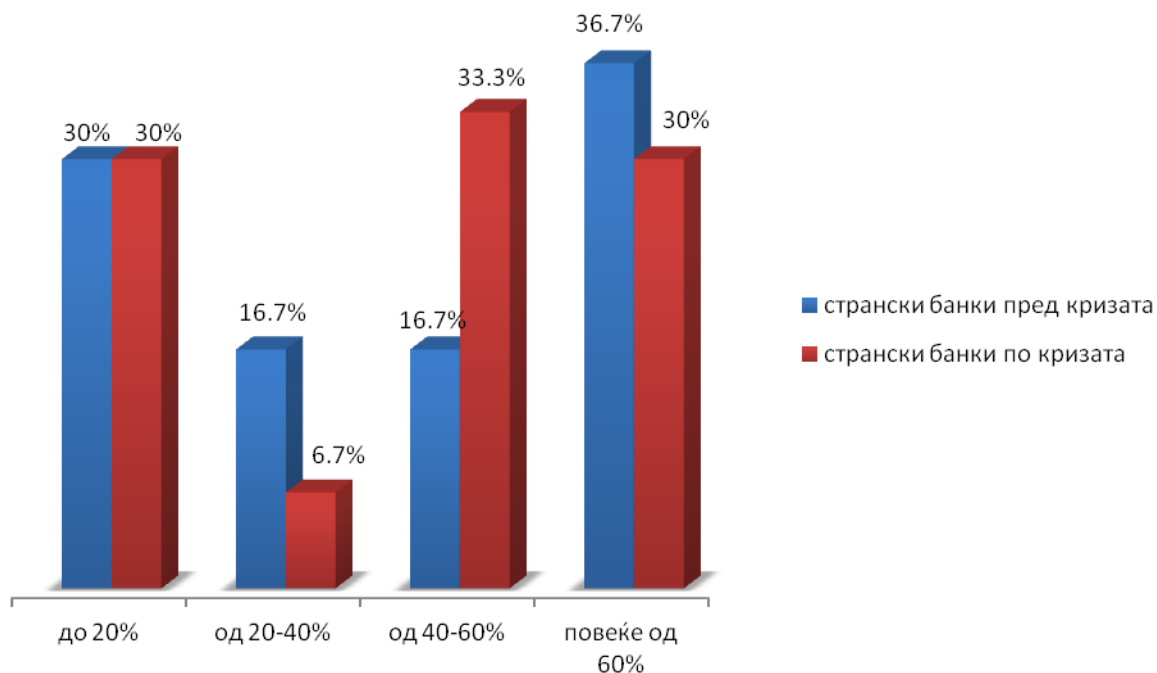
Најголем процент одлуки за кредитирање донесени во странските банки се носени од страна на кредитните одбори. Во најголемиот број банки и пред и по кризата, повеќе од 60% од одлуките се донесени од страна на кредитните одбори. Кај различните банки, процентот се менува и трендот пред и по кризата е различен за различните разгледувани сегменти, па тешко е да се изведе заклучок за промените на кредитната политика базирани на овие одговори.

Графикон 33: Одлуки што се донесени од страна на Кредитен одбор (во %) кај домашните банки

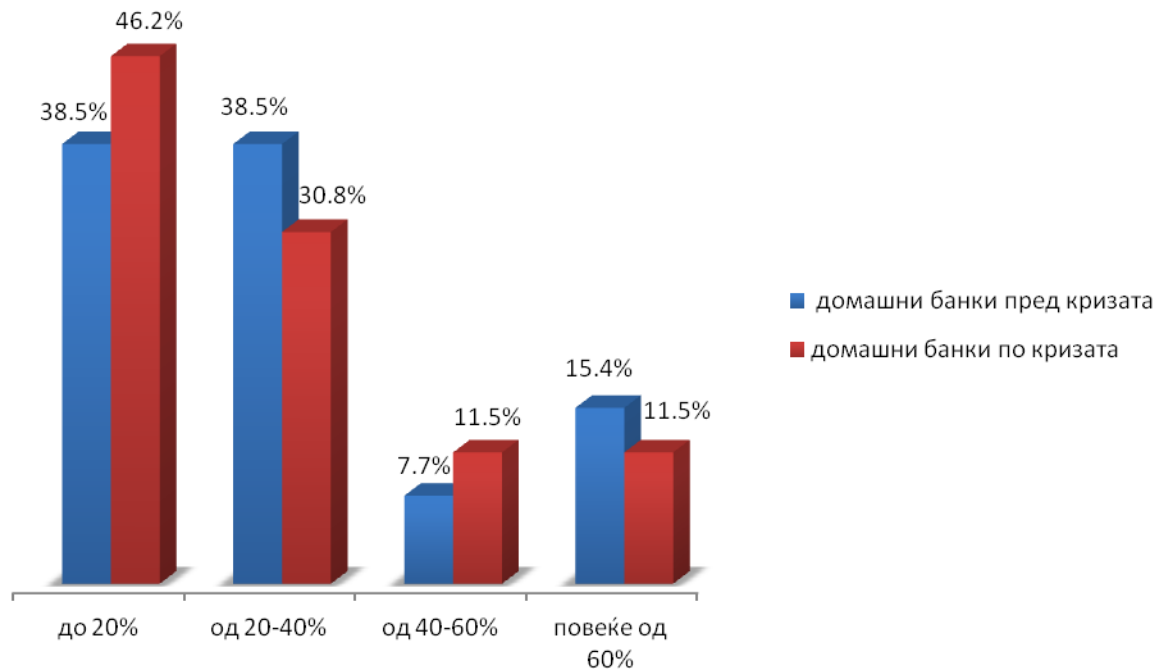
Во Македонија, иако генералната оценка е иста, односно повеќе од 60% од одлуките се носени на кредитни одбори кај најголем број од банките и пред и по кризата, сепак е евидентно намалување на бројот на банки што во најголем процент одлуките ги носат на кредитен одбор. Во комбинација со претходните неколку одговори (како оној за децентрализација), тоа може да укаже на тренд на поголемо олабавување на кредитните политики на овие банки, и тоа во услови на обратни процеси во развиениот западен свет. Најновите неконвенционални мерки на македонската централна банка за лимитирање на порастот на потрошувачките кредити можеби ги дообјаснуваат овие трендови присутни во одговорите од прашалникот.

Графикон 34: Одлуки што се донесени системски (во %) кај странските банки

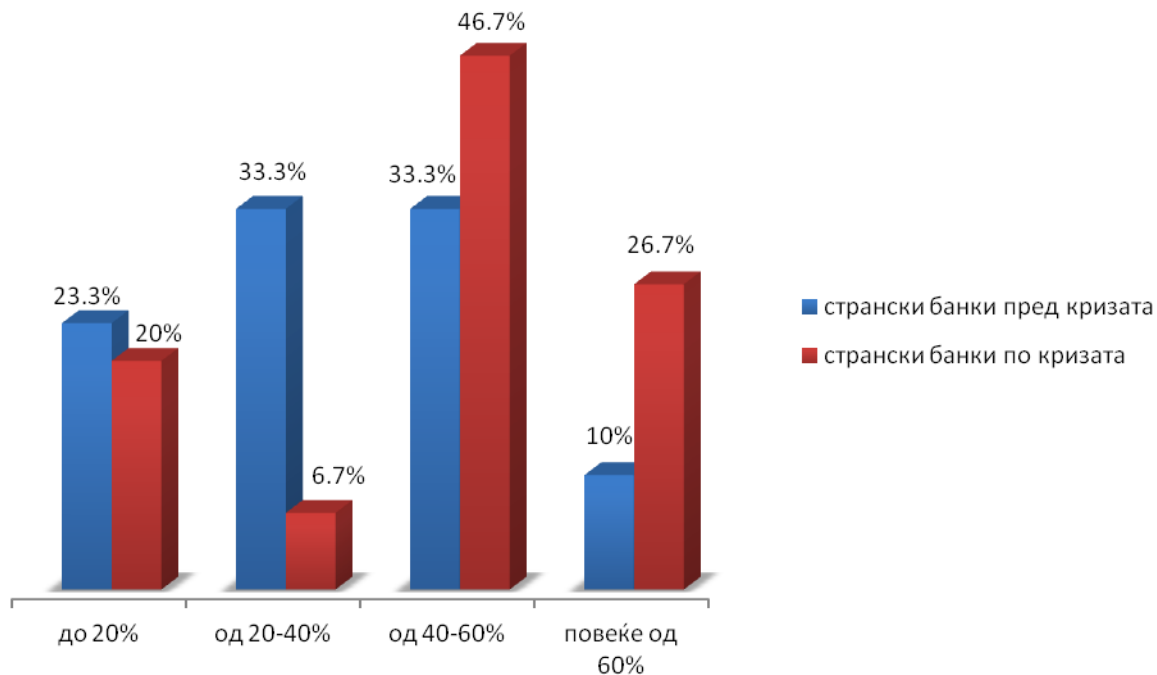
Одговорите на ова прашање исто така не дозволуваат да се изведе заклучок во врска со носењето системски одлуки. Имено, станува збор за носење одлуки со минимално учество на човечкиот фактор, а, пред сè, со користење разни програми и рејтинг-моделни. И пред и по кризата, поделени се одговорите за тоа дали се носени повеќе или помалку вакви одлуки, а и тренд-анализата не дава прецизен патерн.

Графикон 35: Одлуки што се донесени системски (во %) кај домашните банки

За анализа, далеку поедноставни се одговорите на македонските банкири. И пред и по кризата, повеќето одлуки се носени со вклучување на човечкиот фактор. Тоа ја зголемува можноста за поголемо носење субјективни одлуки, но ги намалува и недостатоците од примената на модели „еден за сите“, кои не ги земаат предвид карактеристиките на секој поединечен кредитобарател. Дали ваквата практика е позитивна или не, во голема мера зависи и од обученоста на луѓето што вршат анализа и од оние што ја носат самата одлука.

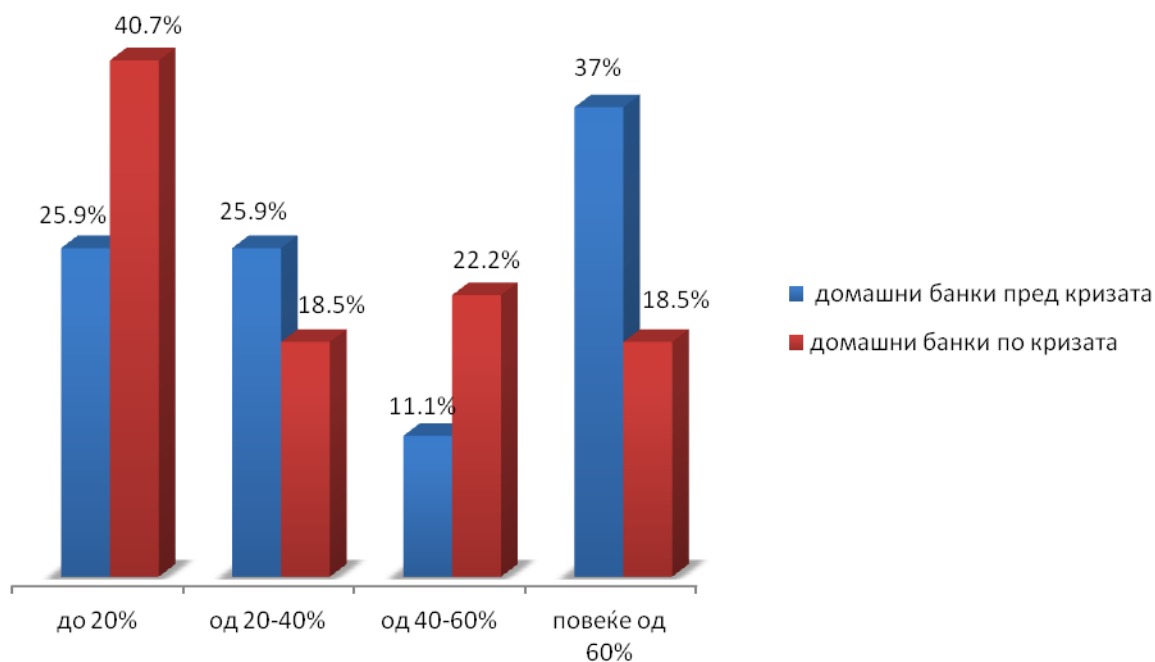
Графикон 36: Одлуки што се донесени со учество на високиот менаџмент (во %) кај странските банки

На некој начин, ова го надополнува претходното прашање.

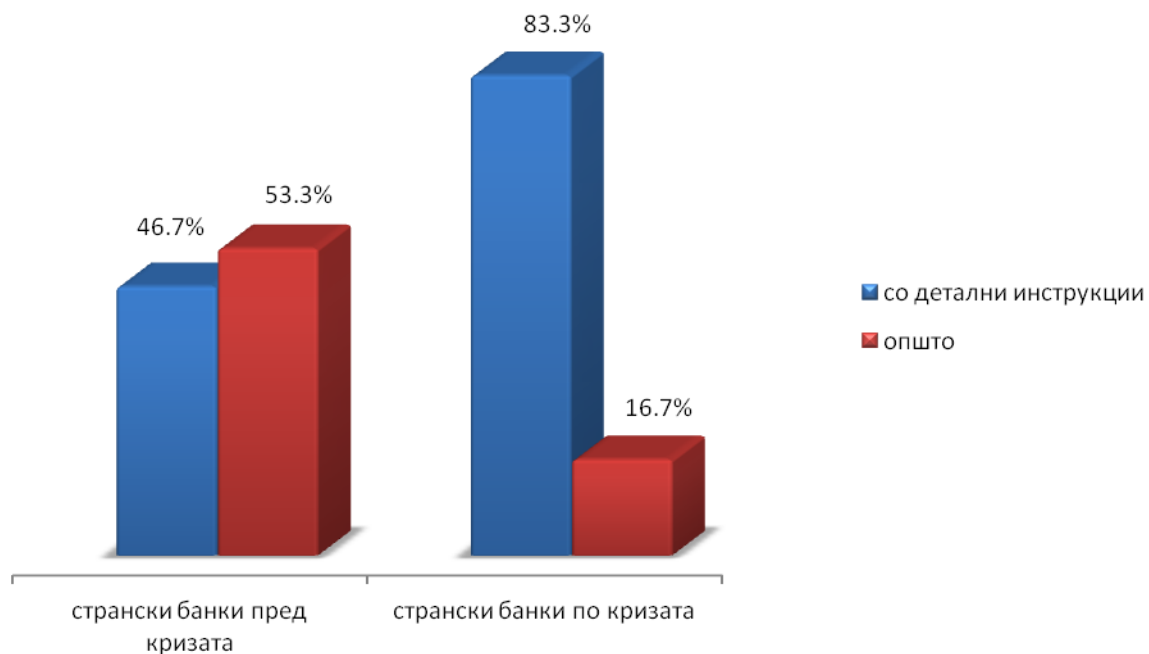
Пред кризата, помал процент од донесените кредитни одлуки биле со учество на високиот менаџмент. По кризата, овој процент драстично се зголемува. И овој податок сведочи за заострувањето на кредитните политики и за придавањето зголемена важност на нив.

Графикон 37: Одлуки што се донесени со учество на високиот менаџмент (во %) кај домашните банки

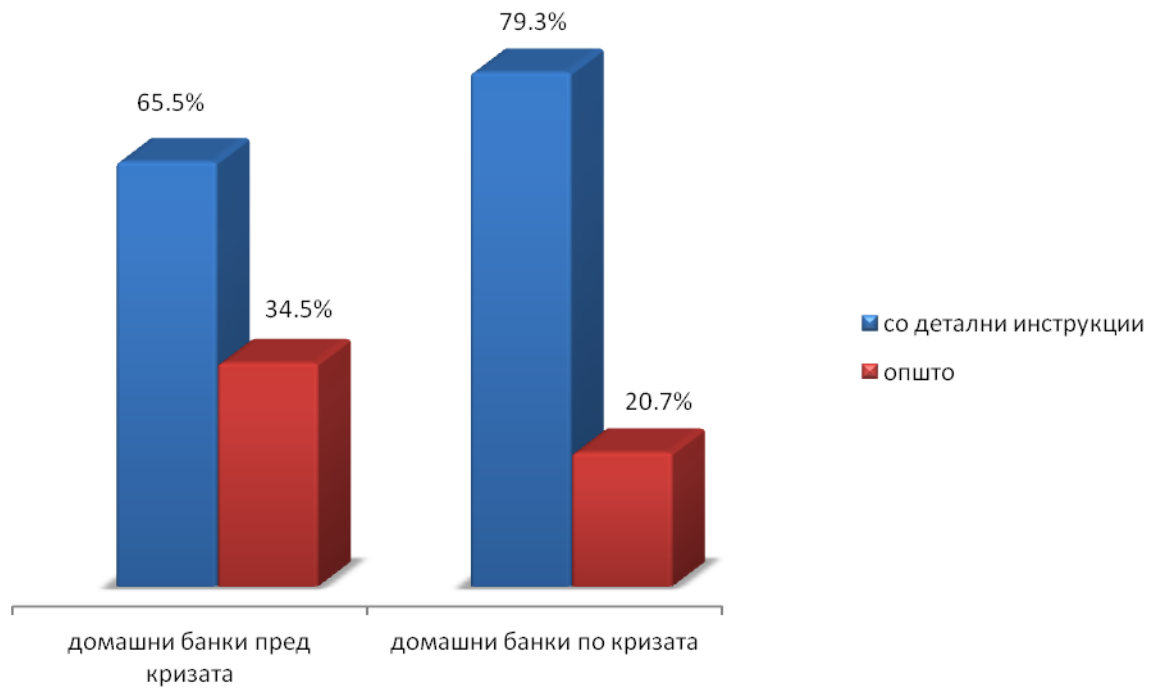
Во Македонија, пред кризата, банките се поделени во поглед на ова прашање, а по кризата, процентот се зголемува во корист на помало учество на високиот менаџмент во носењето на кредитните одлуки. Ако ова се случува како резултат на порастот на банкарскиот сектор и на кредитирањето, а, според тоа, и на неминовниот процес на децентрализација и делегирање одговорности или како резултат на унапредување на човечкиот потенцијал и кај пониските нивоа на работењето, би можело да се интерпретира како природен процес. Но, во контекст на претходните одговори од прашалникот, би можело и да предизвика загриженост за можно намалување на прудентните кредитни политики на домашните банки.

Графикон 38: Кредитно упатство за корпоративни клиенти кај странските банки

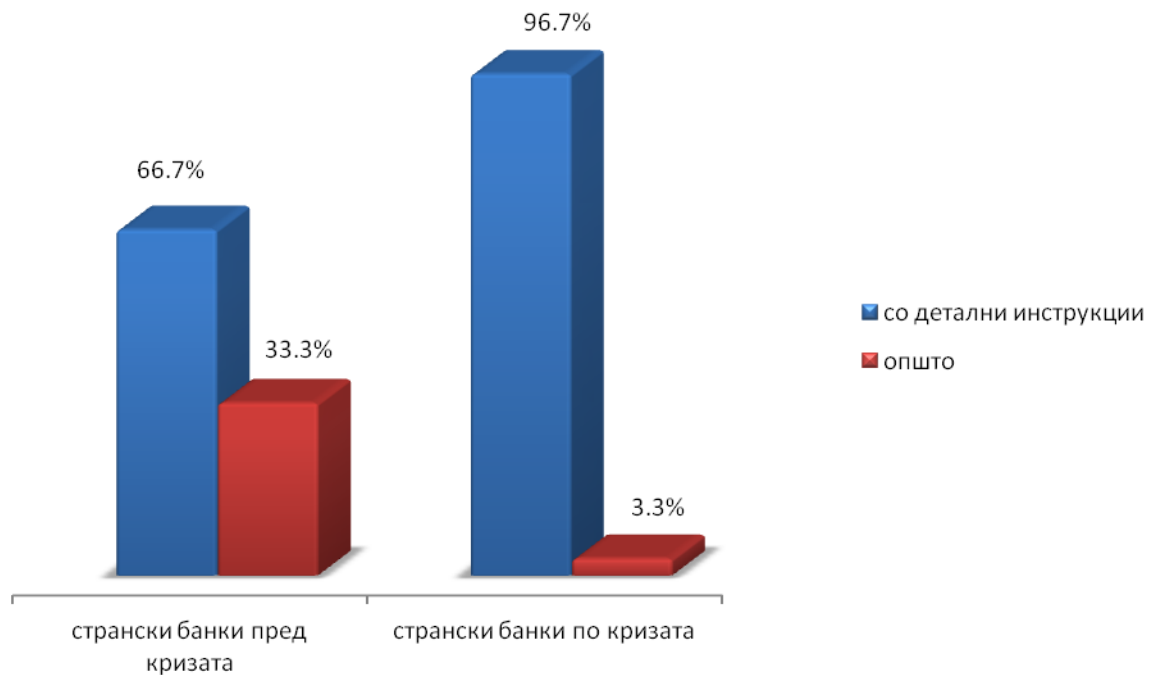
Уште еден елемент од анализата на прашалникот, кој упатува на полабави кредитни критериуми пред кризата и нивно затегнување по кризата, е анализата на прашањето за типот на кредитните упатства („мануели“). Пред кризата, карактеристичен за странските банки е кредитниот „мануел“ со општи упатства, што дава можност за поголемо субјективно одлучување. По кризата, во огромен процент упатствата се детализирани.

Графикон 39: Кредитно упатство за корпоративни клиенти кај домашните банки

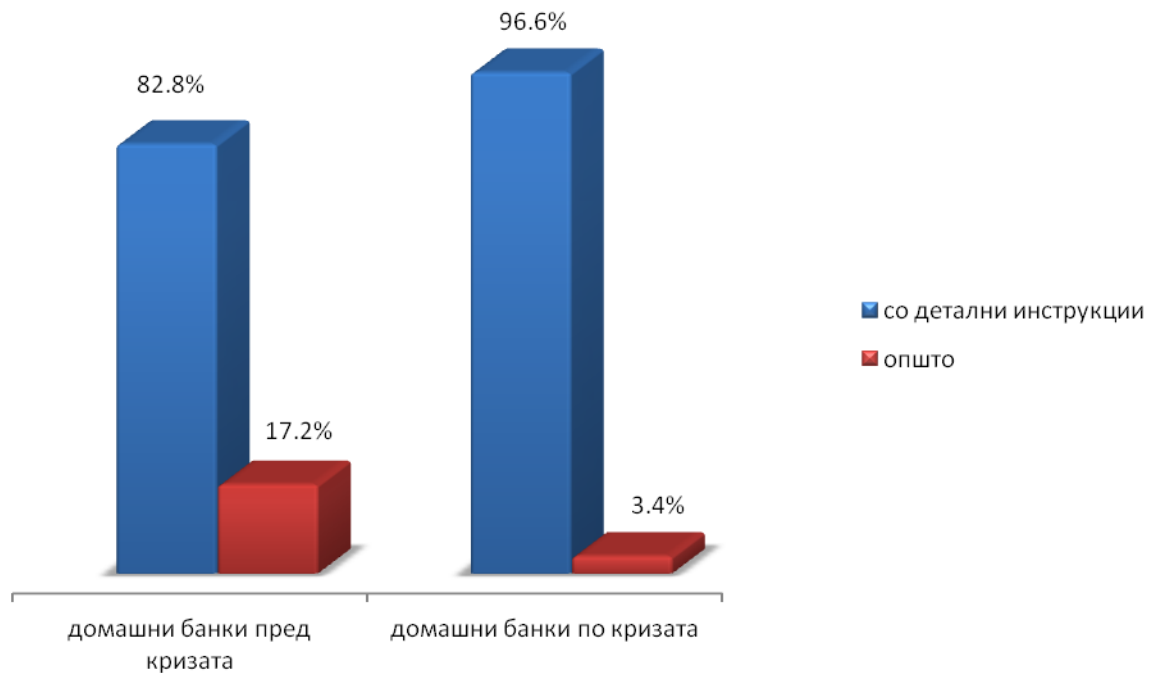
Слично како кај поголемиот дел од анализата на прашалникот што се однесува на домашните банки, и овој дел укажува на поголема строгост на кредитните критериуми и пред и по кризата (иако во некои случаи доаѓа дури и до олабавување на критериумите по кризата поради нивната голема строгост пред кризата). Такви се одговорите и на ова прашање. И пред и по кризата, упатствата во кредитните „мануели“ имаат детални инструкции, со тоа што по кризата доаѓа и до нивно натамошно деталзирање.

Графикон 40: Кредитно упатство за физички лица – клиенти кај странските банки

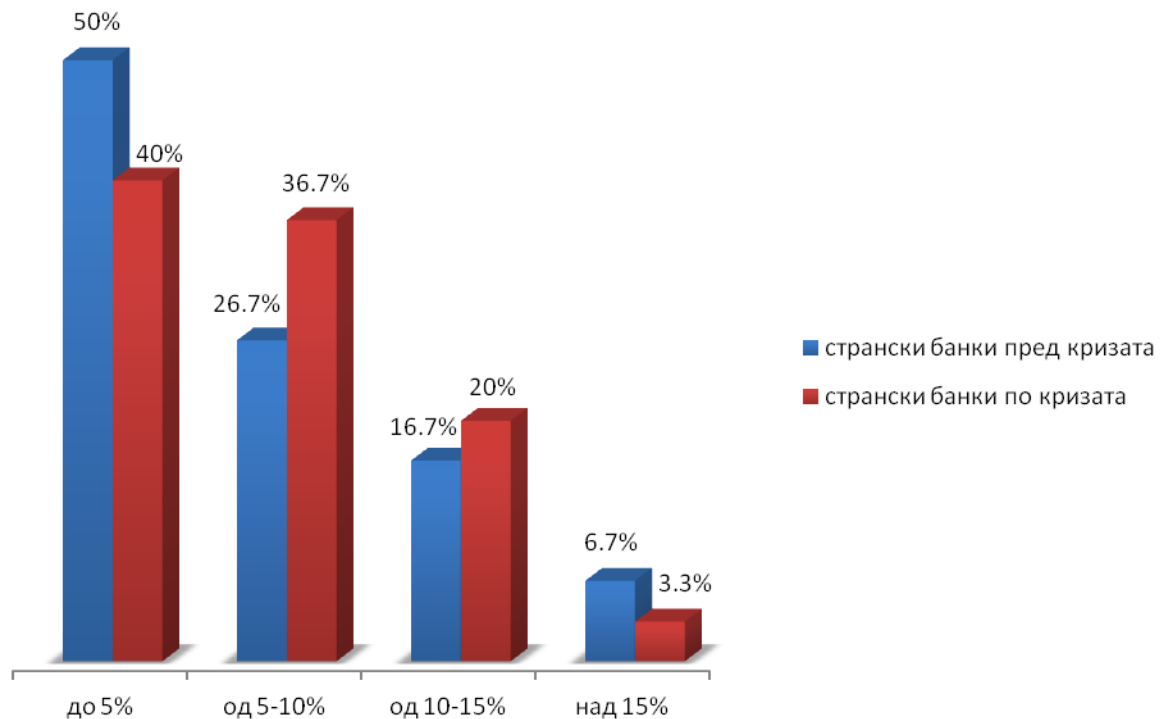
Кај овој сегмент – физички лица, кредитните „мануели“ кај странските банки се претежно детални и пред и по кризата. Причина за ова повторно е природата на операциите, имајќи ги предвид обемот на работа, малиот волумен и користењето на технологијата и рејтинг-моделите. Не може а да не се забележи податокот по кризата, кој покажува дека речиси 97% од „мануелите“ за кредитирање имаат детални инструкции, не оставајќи речиси никаква можност за „импровизации“.

Графикон 41: Кредитно упатство за физички лица – клиенти кај домашните банки

Слични се состојбите и кај домашните банки во поглед на деталноста на инструкциите на кредитните „мануели“ за физички лица. Останува податокот дека и пред кризата, македонските банки користеле детални инструкции во далеку поголем процент во однос на странските банки. Ако земеме предвид дека најголемиот процент (над 80%) од домашниот банкарски сектор е во доминантна сопственост на странски финансиски институции, дури и се очекува да се користат рејтинг-моделите според урнеци што се применуваат кај нивните матични банки. Тоа може да нè доведе до заклучок дека странските банки биле прилично покonzервативни во пристапот кога се работи за нивните ќерки-фирми во Македонија отколку на пазарите во кои оперираат тие. Секако, овде треба да се земат предвид и регулативата на банкарските сектори и спецификите на пазарите.

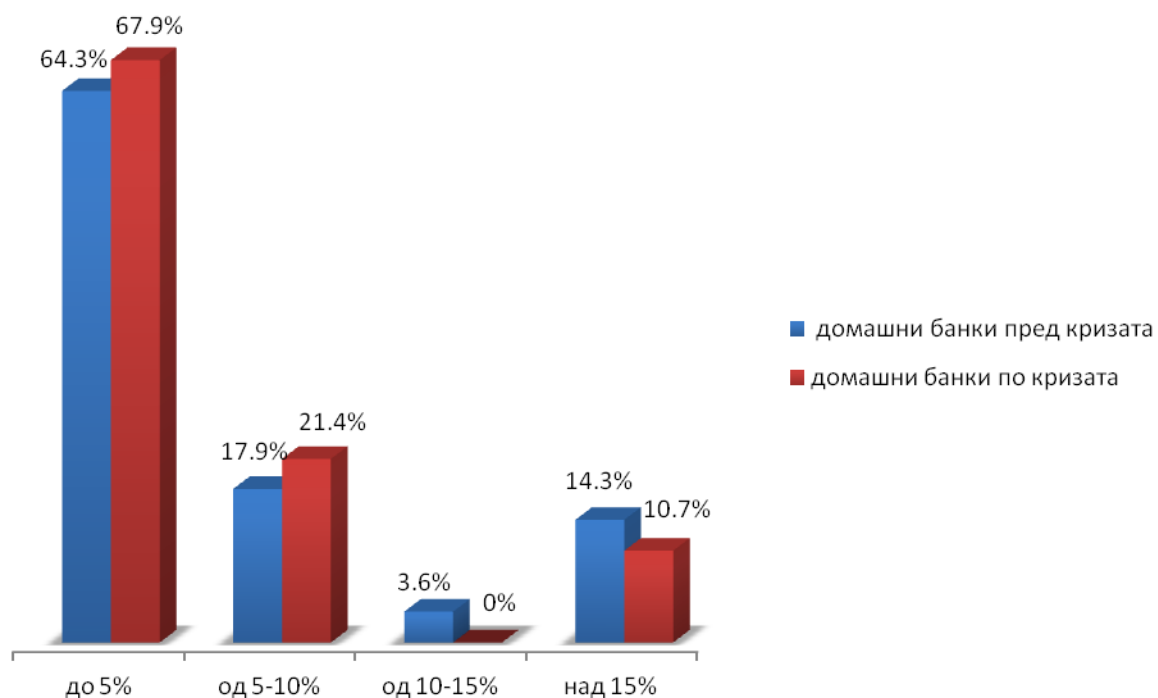
Графикон 42: Процент на исклучоци кај странските банки

Ова прашање, на некој начин, ги дообјаснува претходните прашања, односно дали, покрај инструкциите, во кредитните „мануели“ банките правеле исклучоци при одобрувањата на кредитните барања.

Во најголем процент, странските банки и пред и по кризата не правеле многу исклучоци, односно овој процент бил до 5%, па бројот на банки во оваа група опаѓа по кризата. Интересен е одговорот дека расте бројот на странски банки по кризата што прават исклучоци помеѓу 5% и 15%. Како можно објаснување на овој феномен е процесот на реструктурирање што е присутен кај странските банки, односно далеку построгите критериуми и деталноста во кредитните „мануели“.

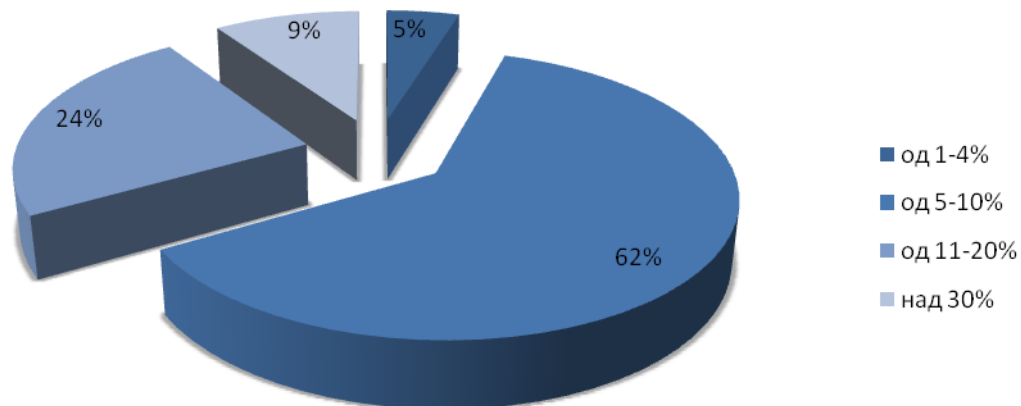
Графикон 43: Процент на исклучоци кај домашните банки

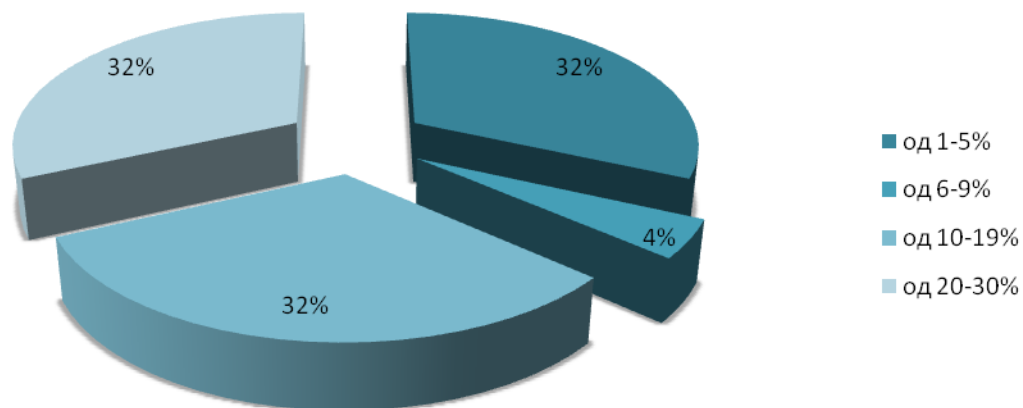
И кај домашните банки, во најголем број банки (во поголем процент од странските) нивото на исклучоци е најниско, до 5%. По кризата, бројот на банки во оваа група бележи раст, како и бројот на банки во втората група, од 5% до 10%. Ова укажува на уште постриктно применување на кредитните „мануели“, како и на кредитните политики отсликани во нив и во рејтинг-моделите, и сведување на субјективноста во одлучувањето на најниско ниво.

Графикон 44: Процент на нефункционални кредити кај странските банки

СТРАНСКИ БАНКИ ПРЕД КРИЗАТА

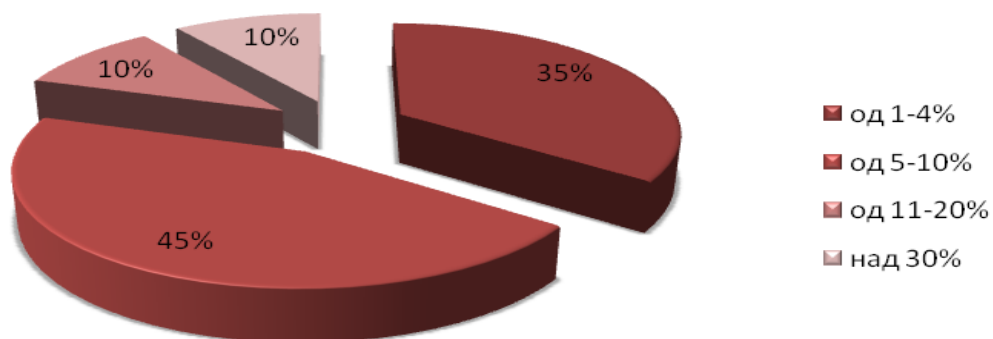
СТРАНСКИ БАНКИ ПО КРИЗАТА

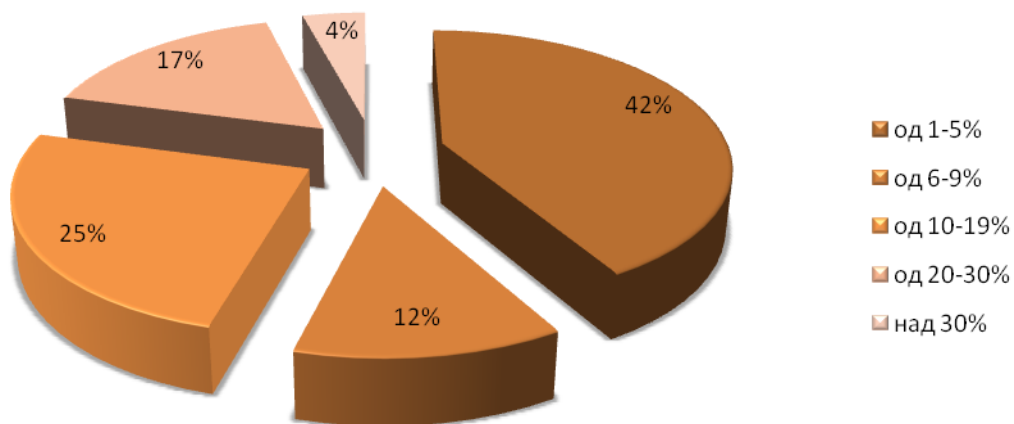
Пред кризата, далеку поголемиот процент банки (62%) имаат ниски нефункционални кредити, а по кризата, оваа група банки се преполовува за сметка на оние со најголема деликвенција.

Графикон 45: Процент на нефункционални кредити кај домашните банки

ДОМАШНИ БАНКИ ПРЕД КРИЗАТА

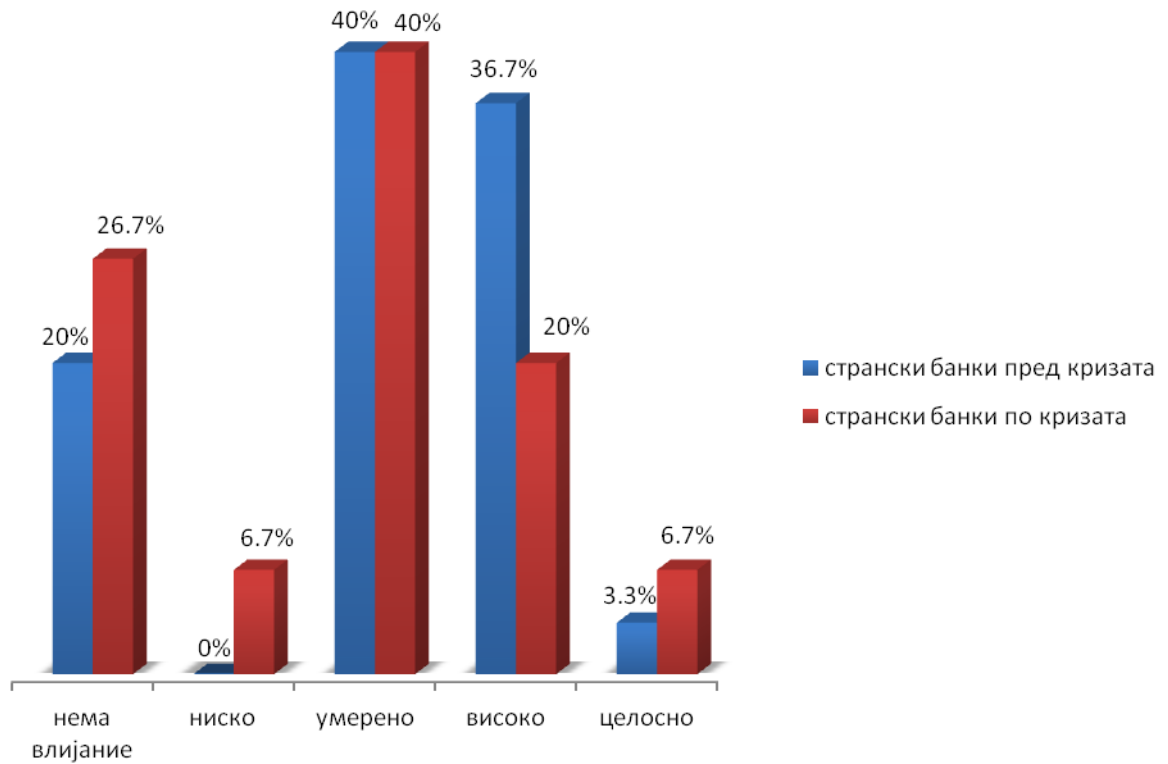

ДОМАШНИ БАНКИ ПО КРИЗАТА

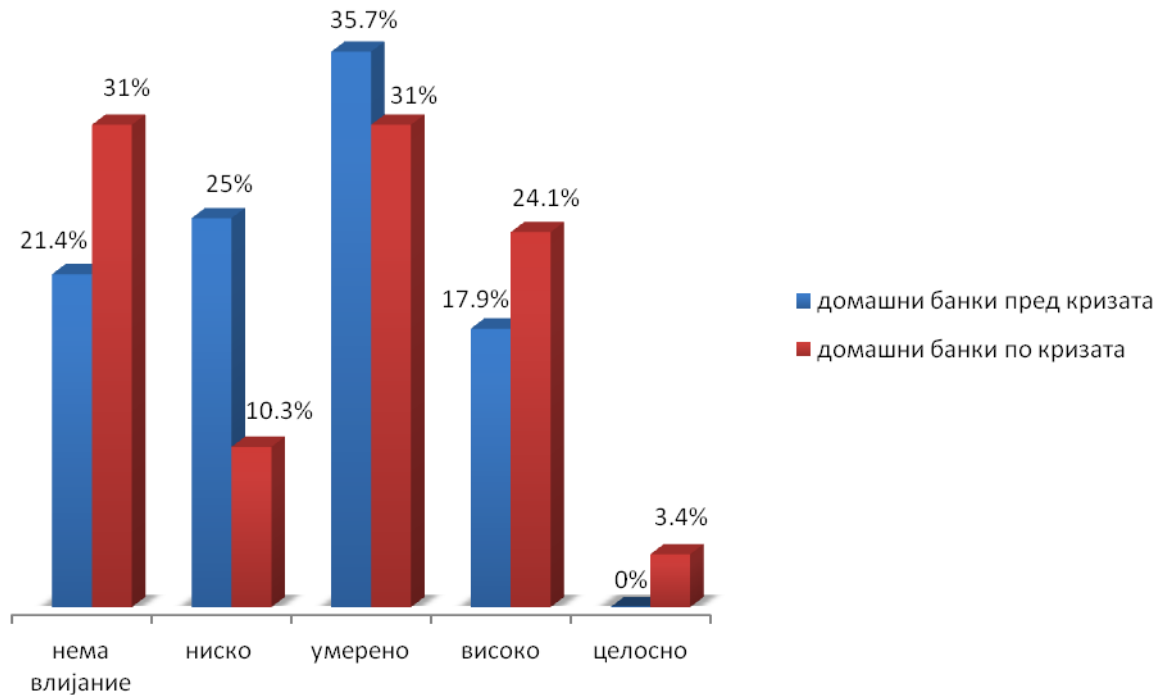
Кај македонските банки состојбата е сосема обратна. Процентот на банки со најмала деликвенција расте од 35% пред кризата на 42% по кризата. И ова доволно сведочи за задржување, па и за подобрување на квалитетот на портфолиото на домашните банки за време на разгледуваниот период.

Графикон 46: Влијание на порастот на кредитите врз наградите и бонусите на вработените кај странските банки

Најголемиот број странски банки и пред и по кризата имаат умерена корелација помеѓу обемот на кредитирањето и наградувањето на вработените. Сепак, по кризата драстично се намалува бројот на банки што имаат висока корелација помеѓу овие две варијабли за сметка на оние со ниска и непостојна корелација. И ова оди во насока на намалување на заострувањето на кредитирањето.

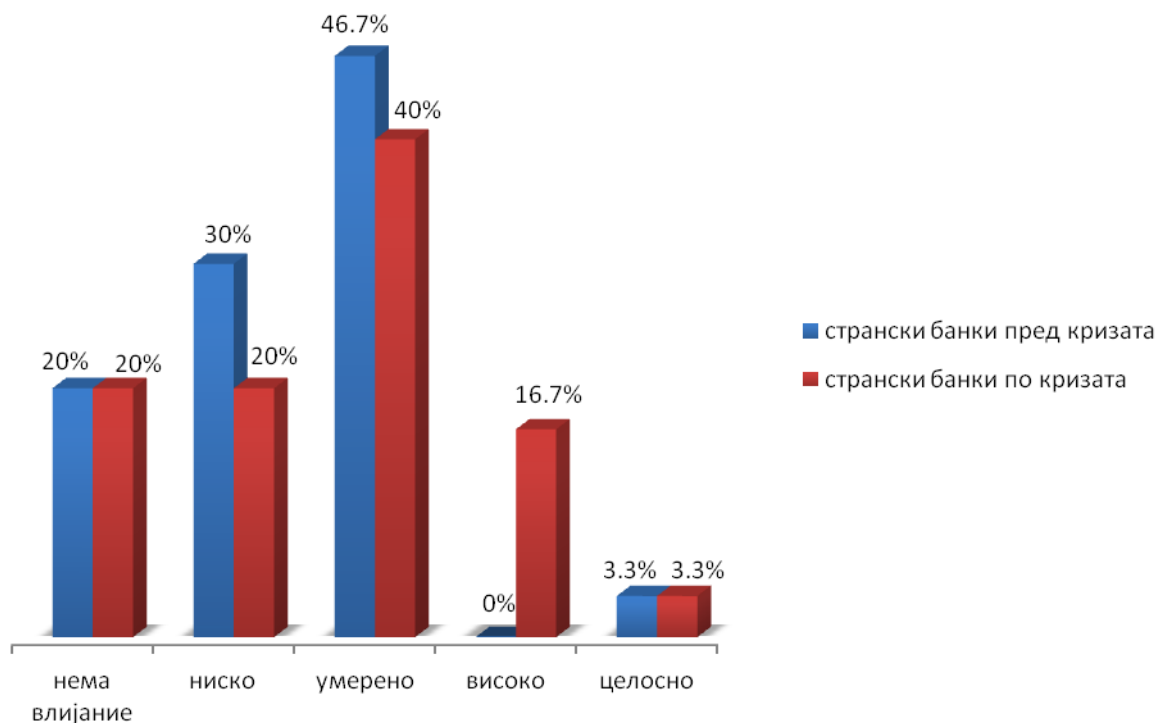
Графикон 47: Влијание на порастот на кредитите врз наградите и бонусите на вработените кај домашните банки

Во Македонија, кај најголемиот број банки или немало или било ниско и умерено нивото на корелација помеѓу наградувањето на вработените и порастот на кредитирањето.

По кризата расте бројот на банки во кои нема поврзаност на овие две варијабли, но и на банки во кои е висока поврзаноста за сметка на ниската и умерена поврзаност. Ова може да нè наведе на заклучок дека дел од банките го намалиле притисокот за кредитирање, а дел од банките, задоволни од своите перформанси и својот потенцијал, дури и ги стимулирале своите вработени за поголема продажба. Како причина може да се наведе и влезот на нови странски брендови на македонскиот пазар што покажаа и сè уште покажуваат желба за пораст на своето пазарно учество.

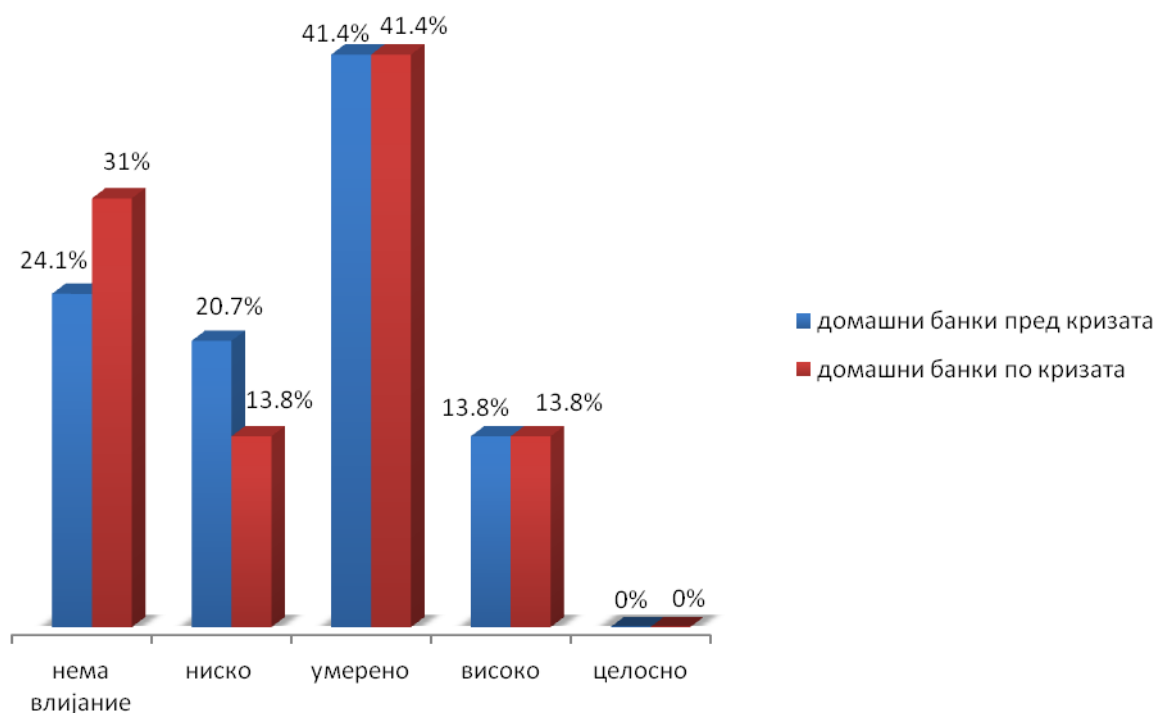
Графикон 48: Влијание на стапката на нефункционални кредити врз наградите и бонусите на вработените кај странските банки

За разлика од претходното прашање, кое го поврзува наградувањето на вработените со обемот на работа, ова прашање го поврзува наградувањето на вработените со квалитетот на портфолиото.

Карактеристично за странските банки е слабата до умерена поврзаност пред кризата, за пораст на високата за сметка на ниската поврзаност по кризата.

Графикон 49: Влијание на стапката на нефункционални кредити врз наградите и бонусите на вработените кај домашните банки

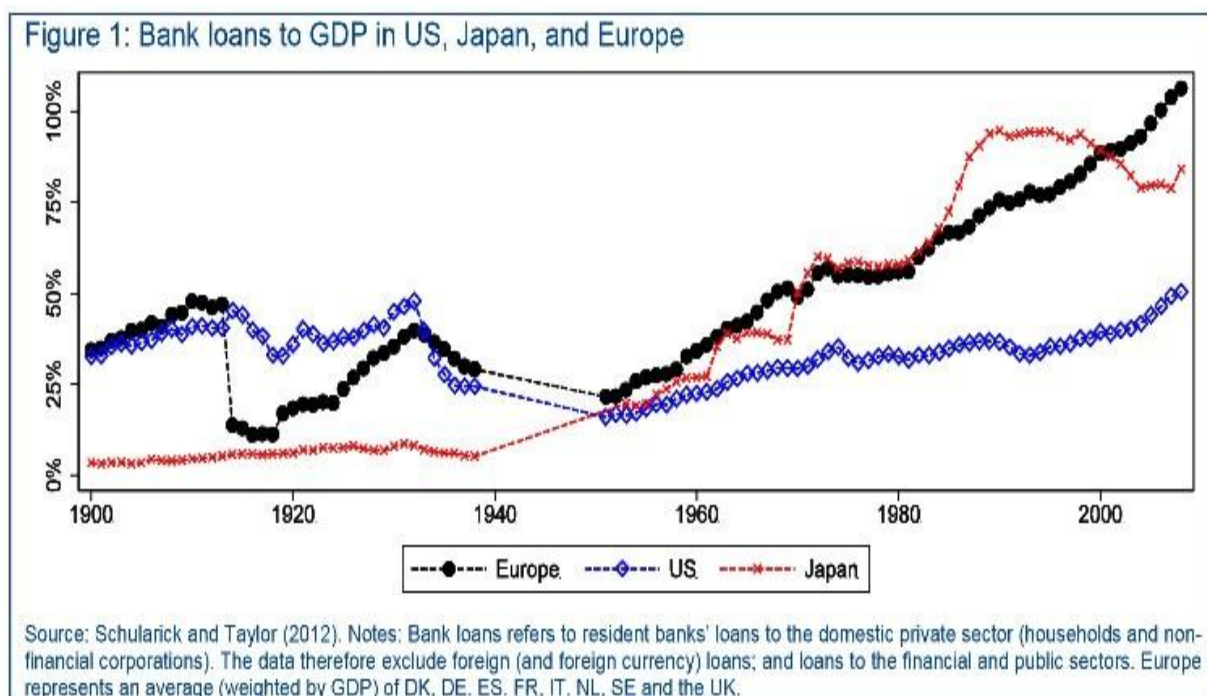
Кај најголемиот дел од македонските банки постои умерена до висока корелација помеѓу наградувањето на вработените и квалитетот на портфолиото. Овој процент бил и се задржал како најзначаен и пред и по кризата.

Тоа укажува на придавањето поголемо значење на македонските банки на квалитетот на портфолиото и намалувањето на слабите пласмани за сметка на обемот на портфолиото.

7. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕДЛОГ-МЕРКИ ЗА ИДНО РАБОТЕЊЕ НА БАНКИТЕ СО ЦЕЛ ПОСТИГНУВАЊЕ КОНТИНУИРАН И ОДРЖЛИВ ПОРАСТ ВО СЕКТОРОТ И ВО ЕКОНОМИИТЕ ВО ЦЕЛОСТ

Согласно *Reports of the Advisory Scientific Committee - Is Europe Overbanked?* (2014), обемот на кредитната интермедијација на банките во однос на националниот аутпут е во голем пораст изминативе триесетина години. Овој тренд е прилично поизразен во ЕУ во деведесеттите години, креирајќи проширен гап (дупка, разлика) во однос на САД.

Графикон 50: Однос банкарски кредити/БДП во САД, Јапонија и во Европа⁴⁶

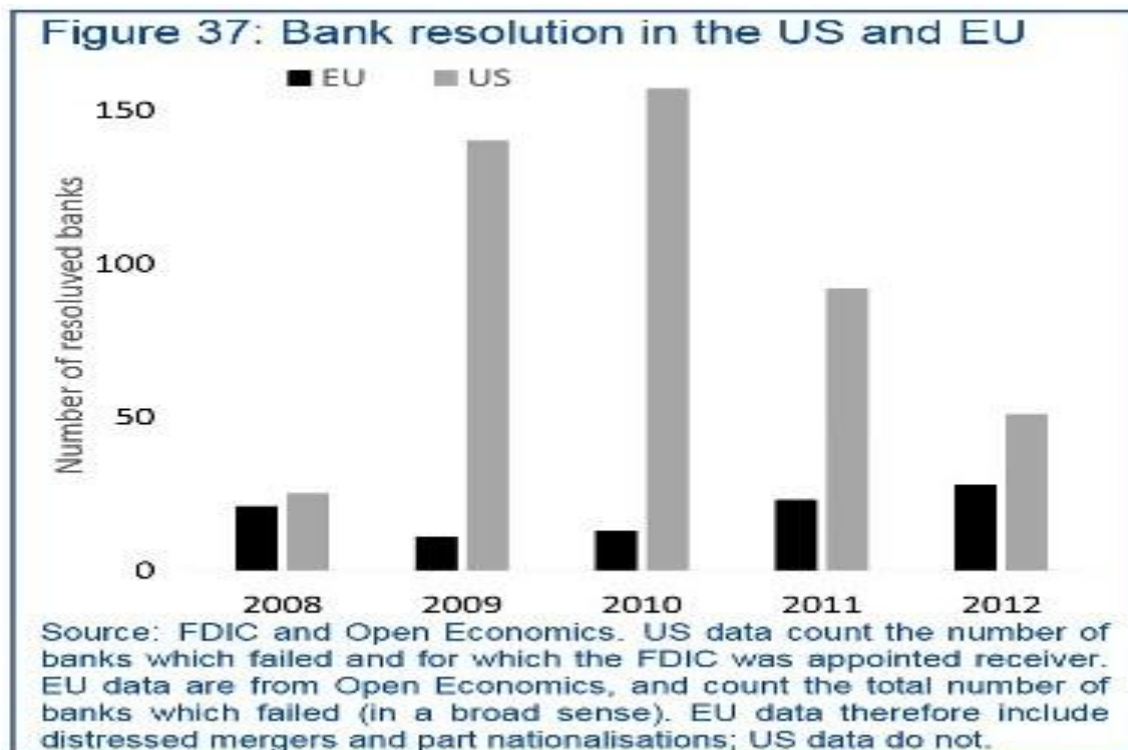
Односот банкарски кредити/БДП расте во цела ЕУ, но со различен интензитет. Најмалку во Германија, Австрија, Финска и Франција, а најмногу во Грција, Кипар, Шпанија, Ирска и Португалија. Последните се и групата земји најпогодени од најновата финансиска и економска криза.

Освен во комерцијалното банкарство, европските банки бележат и пораст во областа на инвестициското банкарство и финансирање во странски држави.

⁴⁶ https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/asc/Reports_ASC_4_1406.pdf

Иако тргувањето со деривати стана глобален тренд, сепак тој е особено изразен во Европа. Како резултат на овие и на други феномени, имаме огромен пораст на банкарските активи во земјите на ЕУ, достигнувајќи учество од 274% во БДП во 2013 година. Ако ги вклучиме и странските филијали, овој процент достигнува и до 334%, а кај некои индивидуални земји и над 400%. Бројките во САД се за половина помали, односно овој коефициент е на ниво од 145%. Сепак, во последните години трендот е во насока на намалување на банкарската актива за околу 10%, особено во Германија, Холандија, Белгија и Ирска. Но, разликите во однос на САД остануваат големи. Уште една разлика помеѓу европскиот и американскиот финансиски систем, анализирана во истиот труд, е поголемата ориентираност на првиот кон класичното банкарско финансирање во ЕУ, за разлика од САД, каде што е поизразено финансирањето преку пазарите на капитал. Исто така, во периодот од 2008 до 2012 година е карактеристичен далеку поголем број затворени банки во САД отколку во ЕУ, односно далеку поголема државна помош за европските отколку за американските банки.

Графикон 51: Затворање банки во САД и во ЕУ⁴⁷

⁴⁷ https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/asc/Reports_ASC_4_1406.pdf

Како причини за тоа се наведени следниве:

- Посилни политички врски на европските во однос на американските банки (во Шпанија, Германија и Италија, локалните власти дури и поставуваат дел од менаџментот во одредени финансиски институции).
- Силна правна регулатива и долга традиција на разрешување (затворање или спојување) во САД. Така, во периодот од 1934 година се разрешени 4.063 банки во САД, додека, пак, во ЕУ речиси ниту една.
- Послаба супервизија на ниво на ЕУ. Големите банки до скоро беа регулирани на ниво на национални држави, а активностите им беа регионални.
- Универзалниот тип банкарство во ЕУ предизвика преземање поголеми ризици од страна на банките во областа на инвестициското банкарство, а во исто време и финансирање на тие ризици со депозити. Во случај на проблеми, регулаторот има проблеми за преземање мерки за разрешување поради депозитниот карактер на банката и почесто прибегнување кон мерки за финансиска помош и за санирање.
- Експанзија на банките како резултат на финансиската интеграција во рамките на ЕУ.

Една од сличностите во разгледуваниот период од дваесетина години е изразена тенденција за концентрација на банкарските системи и во ЕУ и во САД. Трудот сугерира и дека порастот во банкарскиот сектор е под доминантно влијание на порастот на најголемите банки.

Карактеристично за периодот од 1990 до 2008 година е и значителното зголемување на коефициентот на „левериџ“, изразен како учество на сопствениот капитал во вкупната актива. Тој процент во ЕУ опаѓа од шест на три процент. Интересен е феноменот дека за разгледуваниот период, Tier 1 капиталниот коефициент останува стабилен на околу осум проценти. Ова укажува на негативна корелација помеѓу коефициентите за „левериџот“ и регулаторните барања за капитализација, што, пак, укажува на манипулација на големите банкарски системи што успеваат да ја зголемат својата задолженост релативно на вкупната актива, а да ги задржат усогласеностите со регулативата.

Под притисок на најновите Базел стандарди и нововоспоставените регулаторни тела, банките ги зголемуваат своите регулаторни капитални коефициенти, но во

најголем дел како резултат на намалувањето на ризичните пондери. Во 2013 година, просечниот „левериџ“ коефициент на глобално системски важните банки од ЕУ беше 3,9%, а во САД 4,5%. Имајќи предвид дека банкарскиот сектор во ЕУ е поголем од американскиот, тоа го прави европскиот финансиски сектор далеку поранлив на идни негативни движења.

Голем број научници се обидувале да откријат дали и каква корелација постои помеѓу порастот и развојот на финансискиот сектор, од една страна, и економскиот раст, од друга страна. Евидентирани се тврдења во корист на двата ставови. Едните, дека ваква врска постои и дека е силна, а другите, дека не постои поврзаност. Постојат и трудови што заклучуваат дека вистината е некаде на средина.

Користејќи податоци од 80 земји во светот во периодот од 1960 до 1989 година, King и Levine (1993) ја потврдуваат теоријата на Schumpeter за „креативна деструктивност“, согласно која „банкарите авторизираат луѓе од името на општеството каде да иновираат“, односно финансиските посредници овозможуваат технолошки иновации и економски развој. Трудот сугерира на тоа дека развојот на финансискиот сектор, изразен преку неговата големина во однос на БДП, важноста на банките во рамките на секторот, алокацијата на кредити во приватниот сектор и големината на овие кредити во однос на БДП, е силно поврзан со економскиот пораст преку акумулација на капитал и подобрена ефикасност во неговата алокација. Сепак, трудот не ги поврзува политиките на финансискиот сектор со долгорочен раст.

La Porta и група автори (1997) ги поврзуваат структурата и големината на финансискиот сектор со правниот систем и културолошкиот развој на одредена земја, и тоа е главната причина за развиениот пазар на капитал во САД и во Велика Британија каде што има силна заштита на инвеститорите, за разлика од земјите од континентална Европа каде што е поразвиен банкарскиот финансиски систем.

Во слична насока, Levine, Loayza и Beck (2000) наоѓаат силна врска помеѓу правниот и сметководствениот систем и финансискиот сектор, од една страна, и финансискиот сектор со реалниот сектор, од друга страна. Според нив, реформите на правниот систем и примената на соодветни сметководствени практики во насока на зајакнување на правата на кредиторите, извршувањето на договорите и примената на општоприфатени сметководствени стандарди го зајакнуваат и го унапредуваат финансискиот сектор, а преку него го забрзуваат

порастот на економијата во целина. Правниот сектор и сметководствените стандарди се само две од егзогените варијабли што влијаат врз финансискиот сектор и врз развојот. Некогаш финансискиот сектор расте како резултат на психолошки ефекти како што се, на пример, очекувањата на луѓето дека реалниот сектор ќе расте во иднина. На тој начин, овој пораст е повеќе водечки индикатор отколку причинско-последичен фактор.

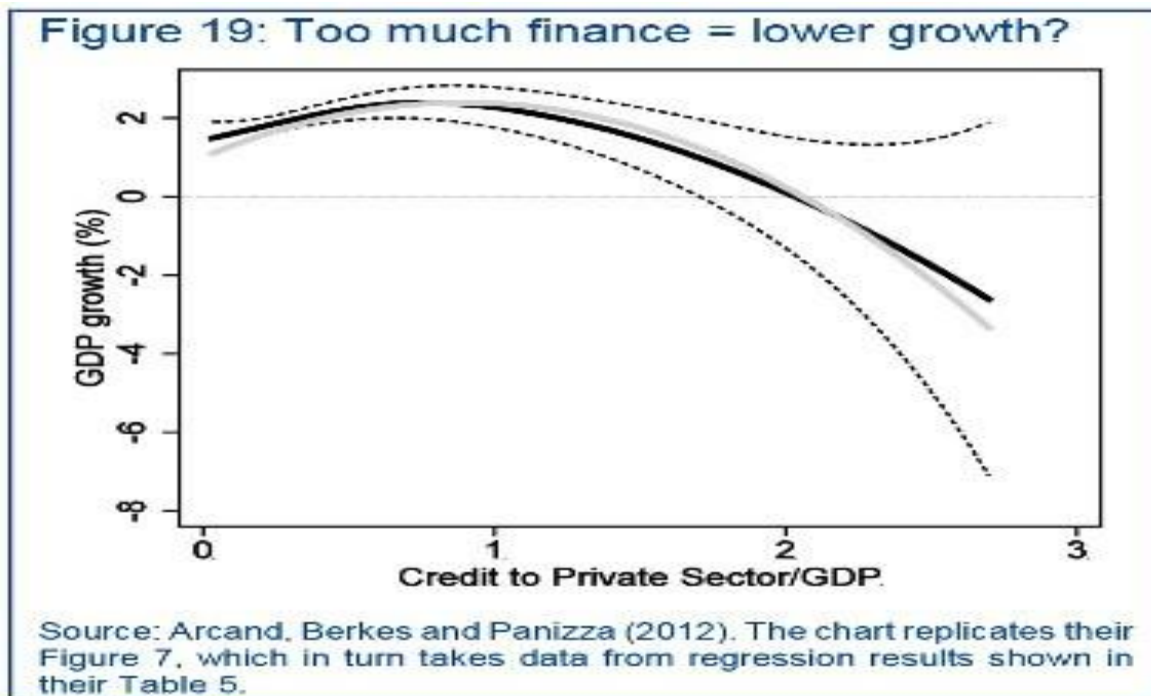
Според некои теории, финансискиот сектор е последица, а не причина на економскиот раст. Има економии во кои разликите во порастот се поврзани со наклоноста на населението кон штедење. Постојат и други фактори што го дообјаснуваат позитивното влијание на финансискиот врз реалниот сектор, како што се институциите на власт, инфлацијата во земјата, итн.

Според Rajan и Zingales (1998), финансискиот развој има влијание врз реалниот сектор, и тоа преку намалување на трошокот за финансирање на фирмите и на индустриите што се зависни од екстерно финансирање. Сепак, поновите истражувања укажуваат на тоа дека позитивната корелација помеѓу развојот на финансискиот и реалниот сектор има одредени граници и лимити („thresholds“). По одредено ниво, порастот на кредитите во БДП престанува да има корелација со економскиот раст, па дури и преминува во негативна корелација.

Во своето истражување, на пример, во 63 земји во периодот од 1970 до 2003 година, Pagano и Pica (2012) ја потврдуваат поврзаноста на развојот на финансискиот пазар и развојот во финансискиот сектор преку порастот на вработеноста и продуктивноста кај индустрии зависни од екстерно финансирање, но со помал ефект кај поголемиот финансиски развој. Имено, нивната анализа потврдила дека оваа корелација воопшто не постои кај земјите-членки на OECD, односно земјите што не се членки на OECD се тие што го прават позитивен вкупниот заклучок. Кај финансиски најразвиените земји, оваа корелација е дури и негативна. Трудот, исто така, ја прикажува и „темната страна“ на финансискиот развој, односно во услови на финансиска криза, фирмите што се повеќе зависни од екстерно финансирање имаат поголеми проблеми во развојот.

Arcand, Berkes и Panizza (2012) дури и ја поставуваат границата по која порастот на финансискиот сектор предизвикува негативен ефект врз порастот на реалниот сектор.

Графикон 52: Однос кредитирање на приватниот сектор/БДП⁴⁸

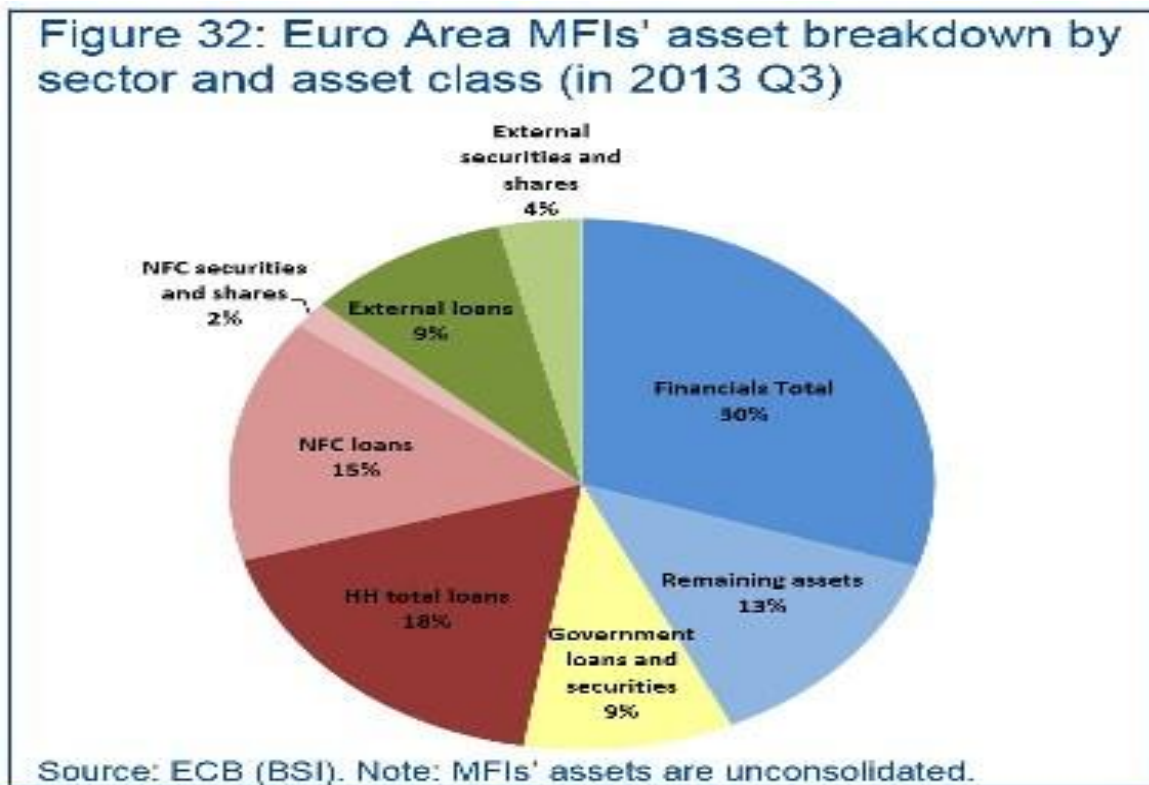

Според нив, таа граница е на ниво од 80% до 100% кредити во однос на БДП. И покрај постоењето на трудовите што укажуваат на тоа дека поголема корелација помеѓу финансискиот и реалниот пораст постои кај земји со поголема длабочина на финансискиот сектор (Rioja и Valev, 2004), во овој труд се става граница по која има „премногу финансирање“, особено во услови на макроекономска нестабилност, банкарски и институционални потреси. Една од причините за различните резултати во овие две истражувања е можната различна граница на „премногу финансирање“ и на финансиска длабочина. Како главна причина се наведува лошата алокација на ресурсите. Имено, станбените кредити се релативно стандардизирани и добро обезбедени (во смисла на хипотека), што ги прави полесни за одобрување. Од истите причини, овие кредити се полесни за секјуритизација и лесна ликвидација, со што се ослободуваат дополнителни ресурси за натамошна кредитна експанзија. Оваа експанзија натаму влијае врз порастот на самите хипотеки, што предизвикува натамошен пораст на кредитната експанзија. Од тие причини, повеќето од средствата се алоцираат во хипотекарни кредити наместо во кредити за бизниси.

⁴⁸ https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/asc/Reports_ASC_4_1406.pdf

Истражувањата покажуваат дека поголемото кредитирање хипотекарни и станбени кредити кај развиените земји влијае врз намалувањето на економскиот раст. Според Jappelli и Pagano (1994), финансиската дерегулација кај земјите-членки на OECD предизвикала пораст на коефициентот LTV, што, пак, предизвикало пад на БДП преку падот на штедењето како најголем фактор. Од друга страна, за разлика од генералното мислење за градежната индустрија, дека стимулира пораст кај многу други поврзани гранки, постои и мислење дека оваа индустрија е нископродуктивна, а насочувањето на банкарското финансирање кон неа го намалува пристапот до кредити на други попродуктивни гранки („crowding out“). И на крајот, бумот на станбени кредити предизвикува енормна и непотребна (небарана) градба на вишок станбени единици (Ирска, Шпанија, САД) пред кризата и претставува огромно расфрлање со физичките ресурси.

Графикон 53: Пресек на средствата на монетарните финансиски институции од еврозоната по сектори и видови средства (во третиот квартал од 2013 година)⁴⁹

⁴⁹ https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/asc/Reports_ASC_4_1406.pdf

Исто така, огромниот банкарски сектор прави и несоодветна алокација на човечките ресурси. Во периодот пред кризата, банкарските работници се едни од најплатените, како и едни од работниците со најголеми бонуси, како во САД, така и во Европа.

Можна причина за тоа како може порастот на финансискиот сектор да го загрози порастот на БДП е и структурата на финансискиот сектор. Имено, како едни од најголемите виновници за последната голема криза се огромното користење финансиски деривати, вонбилансните производи, секјуритизацијата итн. За да биде прецизно изведена анализата околу односот финансиска длабочина/економски раст, секако, би требало и финансискиот сектор да се подели на банкарско и небанкарско финансирање.

Според Rajan (2005), во последните дваесетина години пред кризата сведоци сме на олеснување и зголемување на пристапот до финансиски средства како резултат на:

- ✓ Технолошкиот напредок (телекомуникации, компјутери) што предизвика намалување на трошоците, финансиски инженеринг, секјуритизација, оптимизација на портфолио, кредитни рејтинзи итн.
- ✓ Дерегулацијата што ја зголеми конкуренцијата.
- ✓ Институционални промени кои доведоа до креирање на нови ентитети во финансискиот сектор.

Иако овој процес го доби називот „деинтермедијација“, што може погрешно да наведе на заклучокот дека е намалена финансиската медијација, тоа што всушност се случи е намалување на значењето и обемот на класичното банкарство за сметка на пазарите на капитал. Појавата и порастот на другите финансиски институции и новомоделирани финансиски услуги и производи изврши притисок врз банките да застранат од своите „plain vanilla“ (чисти) активности и да прибегнат кон многу поризични авантури. Бонусите („incentives“) на менаџерите за управување во услови на зголемена конкуренција и дерегулатива исто така се вклопуваат во целиот мозаик. Во услови на просперитет, ова значи преземање поголеми ризици во работењето на база на небанкарски критериуми и препакнување на основните банкарски производи во деривати со цел доаѓање до нови средства за нови натамошни пласмани и зголемување на ризиците сместувани надвор од билансите. Во овој труд, овие

ризици се претставуваат како мал видлив врв од огромна санта лед во океанот кон кој се движи банката. Во услови на рецесија, кога ризикот се материјализира, банката е веќе загадена од токсичната актива и ја нема довербата (најважниот фактор во банкарството) за да изврши покривање и алокација на загубите без да го загрози реалниот сектор.

Уште еден ефект што не оди во корист на големите банкарски системи е тоа што со порастот на банкарскиот сектор неминовно доаѓа до пораст и на кредитирањето фирми и бизниси чија кредитна способност е помала и чии инвестициски проекти се помалку оправдани. Како што расте кредитирањето, така се намалува бројот на потенцијални солвентни фирми и проекти што би требало да бидат кредитирани. За да ги задржат или да ги зголемат стапките на раст, банкарите мора да таргетираат и поризични фирми и проекти. Кога банките се под притисок да пласираат повеќе средства, тогаш доаѓа до опаѓање на кредитните критериуми, а истовремено тоа се и периоди на ниски каматни стапки што не го одразуваат соодветно нивото на преземен поголем кредитен ризик.

Потврда за горенаведеното даваат Maddaloni и Peydró (2011), анализирајќи го влијанието на каматната стапка врз кредитните стандарди во еврозоната и во САД. Користејќи податоци од ECB, *Bank Lending Survey for the Euro Area* и *Federal Reserve Board, Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices*, се доаѓа до заклучок дека ниски краткорочни каматни стапки (монетарна политика) се причината за ослабување на банкарските кредитни критериуми. Така ослабените критериуми, во комбинација со намалена банкарска супервизија, секуритизација и предолг-период на прениски каматни стапки се главната причина за финансиската, а подоцна и за економската криза. Монетарната политика на ниски каматни стапки придонесе за зголемена ликвидност на банкарскиот сектор, а намалената супервизија до значително намалување на кредитните стандарди. Интересна е изјавата на Prince (јули, 2007)⁵⁰, поранешниот извршен директор на *Citigroup*, како одговор на прашањето зошто неговата банка продолжува да пласира средства во ризични пласмани: „Кога музиката ќе престане (во смисла на ликвидност), ќе биде комплицирано. Но, додека свири музиката, мора да станеме и да играме“.

Во следната табела се прикажани збирните податоци за состојбите и движењата во финансиските сектори кај сите шест разгледувани економии (вклучувајќи ја и

⁵⁰ http://dealbook.nytimes.com/2010/04/08/prince-finally-explains-his-dancing-comment/?_r=0

Македонија). Табелата овозможува споредбена анализа за анализираниот период пред кризата (од 2004 до 2008 година).

Табела 64: Финансиски показатели за Германија, Австрија, Словенија, Грција, САД и за Македонија пред кризата⁵¹

Период 2004/2008	Германија	Австрија	Словенија	Грција	САД	Македонија
Раст на вк. актива	28,79%	63,16%	102,00%	101,00%	39,72%	112,51%
Раст на вк. кредити	2,16%	31,45%	163,00%	77,00%	35,74%	194,69%
Раст на нефункц. кредити	-49,00%	-33,00%	40,67%	-33,28%	275,00%	-61,00%
Раст на РОА	-57,14%	-77,03%	-64,44%	-262,00%	-95,59%	/
Просечна Актива/БДП	385,00%	308,00%	105,00%	155,00%	74,55%	51,00%
Просечни кредити/БДП	101,00%	92,00%	67,50%	79,50%	56,50%	31,50%

Согласно овие податоци би можело да се заклучи дека македонските банки не само што не воделе рестриктивна политика, туку, напротив, се лидери во поглед на порастот на банкарската актива, како и на вкупните кредити. Бројките се далеку поголеми и од економиите што важеа за прилично агресивни во поглед на кредитирањето во годините пред кризата (Грција и Словенија). Во поглед на движењата на високоразвиените економии, стапките на пораст се речиси неспоредливи.

Карактеристика за сите земји е и падот на показателите за профитабилност, посебно во Грција, па и во САД. Ова укажува на жртвување дел од профитабилноста како резултат на зголемувањето на продажбата и пазарното учество преку намалување на цените и несоодветно вклучување на потенцијалните ризици во ценовната политика.

Освен во Словенија и во САД, карактеристичен е и пад на нефункционалните кредити, што е сосема очекувано во периоди на пораст на економиите и во периоди кога порастот на кредитите го намалува релативното учество на лошите пласмани во нив. Објаснувањето на порастот на лошите пласмани во САД е

⁵¹ Табела 2, Табела 3, Табела 4, Табела 5, Табела 6 и Табела 22.

нивното рано зафаќање со кризата, како и ниските претходни стапки на нефункционални кредити.

И покрај најголемиот пораст на активата и кредитирањето во Македонија, вредно е да се спомне дека за време на разгледуваниот период, учеството на активата и кредитите во БДП е неспоредливо мала во однос на другите земји. Тоа сведочи дека големиот пораст на кредитирањето во Македонија не значи автоматски непочитување на кредитните стандарди или нивна ерозија, туку, напротив, искористување на фактот дека во тој период македонската економија била во состојба (и имала потреба) да прими далеку поголема кредитна инфузија од таа што ја примала претходно.

Како влијаел овој развој на настаните во финансиската сфера врз реалната економија најдобро може да се спореди преку податоците од следната табела. Во неа се сублимирани податоци за сите анализирани земји во периодот пред кризата.

Табела 65: Економски показатели за Германија, Австрија, Словенија, Грција, САД и за Македонија пред кризата⁵²

Период 2004/2008	Германија	Австрија	Словенија	Грција	САД	Македонија
Раст БДП	21,62%	23,70%	35,18%	22,65%	20,90%	37,69%
Просечен БДП по глава на жител во УСД (ПКП)	36.277	38.708	26.172	28.545	45.070	9.573
Просечна невработеност	8,85%	4,40%	5,35%	9,00%	5,65%	35,46%

И овде предничи Македонија со стапките на развој, иако и другите земји остваруваат солиден раст. Сепак, ако ја земеме стартната позиција на земјите, големите стапки на пораст на Македонија се должат и на исклучително ниската стартна позиција на развиеност. Имено, БДП по глава на жител во Македонија е и до речиси петпати понизок од оној на другите земји, а и другите критериуми се далеку понеповолни.

Сепак, односот пораст на кредитирање/раст на БДП во никој случај не може да ги окарактеризира македонските банки како неразвијени, рестриктивни и како кочница

⁵² Табела 26, Табела 27, Табела 28, Табела 29, Табела 30 и Табела 31.

за порастот на економијата. Напротив, користејќи го ниското постојно ниво на интермедијација, македонските банки во овој период се значаен поттик за пораст на економијата.

Состојбите во финансискиот сектор драстично се менуваат во периодот по кризата. Заради компаративна анализа, во следната табела се прикажани податоци за сите разгледувани земји во поглед на движењата во нивните финансиски сектори во периодот од 2008 година до 2012 година.

Табела 66: Финансиски показатели за Германија, Австрија, Словенија, Грција, САД и за Македонија по кризата⁵³

Период 2008/2012	Германија	Австрија	Словенија	Грција	САД	Македонија
Раст на вк. актива	-8,73%	-8,40%	-3,80%	-4,50%	11,75%	40,77%
Раст на вк. кредити	-5,94%	6,40%	-8,17%	7,10%	-10,31%	25,88%
Раст на нефункц. кредити	14,34%	50,00%	260,00%	398,00%	10,00%	49,25%
Раст на РОА	109,00%	76,47%	-9.500,00%	12,50%	1.500,00%	-71,43%
Просечна Актива/БДП	380,00%	326,00%	127,00%	209,00%	80,94%	68,00%
Просечни кредити/БДП	90,00%	95,00%	87,50%	109,00%	54,50%	44,50%

Речиси кај сите странски земји има пад на вкупната банкарска актива, освен мал пораст во САД кои, како што порано влегуваат, така и порано излегуваат од кризата, пред сè, како резултат на инјектирањето финансиски средства во финансискиот систем од страна на монетарните власти. Во Македонија, иако помал од пред кризата, порастот во овој период е сè уште висок, зголемувајќи го учеството на вкупната банкарска актива во БДП кон она на САД, а сè уште далеку од она на земјите од ЕУ.

Слично е и кај кредитирањето. Има пад кај сите разгледувани странски земји, освен мал пораст во Грција, пред сè, како резултат на европската програма за

⁵³ Табела 2, Табела 3, Табела 4, Табела 5, Табела 6 и Табела 22.

спас на грчките банки и грчката економија воопшто. Македонските банки имаат силни стапки на пораст без користење никаква монетарна помош.

Претпазливоста на странските банки во поглед на порастот, односно падот на активите, спроведените структурни реформи, намалувањето на трошоците, ограничувањето на бонусите, води кон пораст на профитабилноста изразена преку коефициентот ROA. Во Македонија, овој коефициент и натаму опаѓа, сугерирајќи натамошна експанзивна политика на македонските банки, делумно како резултат на ненарушените здрави биланси, делумно како резултат на задоцнетото прелевање на економската криза во реалниот сектор.

Стапките на пораст на нефункционалните кредити се големи кај сите анализирани земји, но имаат различен интензитет. Некаде како резултат на ниски стартни позиции, некаде како резултат на лоша кредитна политика. Во Македонија, пред сè, тоа е резултат на влошените состојби во реалниот сектор.

Состојбите, пак, во реалниот сектор во посткризниот период се прикажани во следната табела.

Табела 67: Економски показатели за Германија, Австрија, Словенија, Грција, САД и за Македонија по кризата⁵⁴

период 2008/2012	Германија	Австрија	Словенија	Грција	САД	Македонија
Раст БДП	8,43%	8,00%	-3,12%	-18,44%	9,82%	11,17%
Просечен БДП по глава на жител во УСД (ПКП)	42.000	43.766	29.211	28.439	49.855	11.633
Просечна невработеност	6,40%	4,10%	6,65%	16,00%	6,90%	32,38%

И во овој период, Македонија е земја со највисоки стапки на пораст и подобрување на севкупните економски параметри. На другата страна се Грција и Словенија. Брзо закрепнување од кризата покажуваат најразвиените, САД, Германија и Австрија. Нивното релативно брзо надминување на кризата се должи делумно на преземените структурни реформи и здравата основа во реалните

⁵⁴ Табела 26, Табела 27, Табела 28, Табела 29, Табела 30 и Табела 31.

сектори, а делумно и на преземените мерки на монетарен стимул што можеа да си го дозволат. Македонија својот развој го темели врз сопствени сили.

Карактеристично за овој период е и тоа што македонските банки активно учествуваат во развојот на економијата преку повеќе од двојно поголеми стапки на пораст на кредитите и банкарската актива во однос на порастот на БДП. Тоа, исто така, е спротивно на промовираните тези во јавноста за македонските банки како ограничувачки фактор за развој на реалниот сектор.

Статистичките податоци во добар дел се потврдени и со одговорите на спроведената анкета (прашалник). Имено, во значителен обем, испитаниците во странските банки (ЕУ и САД) дале одговор дека пред кризата, кредитните политики во нивните банки во најголем дел биле агресивни, за драстично да опадне овој процент по кризата во корист на рестриктивните кредитни политики. Македонските испитаници одговориле дека кредитните политики пред кризата биле умерени и агресивни, за благо да се придвижат по кризата кон засилено умерени и рестриктивни. Овие одговори навидум не се совпаѓаат со статистичките податоци што бележат голем пораст на портфолијата пред кризата (најголем од разгледуваните земји). Сепак, ако подетално се анализираат податоците, ќе се увиди дека со оглед на ниското стартно ниво на финансиска интермедијација, дури и мал пораст во апсолутни вредности предизвикува голем пораст изразен процентуално. Доказ за тоа е што и денес Македонија спаѓа во групата земји со ниска финансиска интермедијација. Заклучокот е дека македонските банки со умерени кредитни политики извршиле агресивен релативен пораст на портфолијата, а со тоа и интензивно учествувале во економскиот пораст на земјата. За разлика од нив, странските банки со агресивен пристап и пораст пред кризата, имале значајна улога во порастот на своите економии, но и во создавањето на кризата и прегревањето на економијата. Како резултат на ваквите политики пред кризата биле принудени на драстични промени по кризата во насока на рестриктивност, предизвикувајќи и пад во развојот на реалниот сектор.

Во корист на претходните тези одат и одговорите за кредитни таргети, кои во македонските банки се интензивираат по кризата, сугерирајќи продолжување на патот кон стабилен умерен пораст и пораст на конкуренцијата во секторот.

Драстичното зголемување на значењето на финансиските показатели, односно фундаменталната анализа при одобрување кредитни барања за сметка на обезбедувањето кај странските банки е уште еден показател за нивната

агресивност пред кризата, а за насочувањето кон прудентните кредитни стандарди по кризата. Овие тенденции се далеку поумерени кај македонските банки. Високото учество на недвижниот имот во обезбедувањето кај сите испитани банки укажува на рестриктивност, но кај странските банки е евидентирано преголемо вреднување (преценување) на хипотеката што, всушност, беше една од иницијалните каписли за кризата во САД.

Централизираното донесување кредитни одлуки за корпоративните клиенти кај македонските банки и централизирањето на одлуките кај странските банки е уште еден аргумент за рестриктивните, здрави кредитни политики водени во Македонија, од една страна, а за премногу лабавите кредитни политики водени во западните земји, од друга страна. Дали степенот на централизација сугерира преголема затвореност и дали го лимитира просторот за подинамичен пораст би можело да биде предмет на идни анализи. Сепак, статистичките податоци што сведочат за висок пораст на банкарскиот сектор даваат кредит за ваквите политики. Дилеми остануваат и за тоа дали процесот на децентрализација при носењето кредитни одлуки во секторот „население“ кај македонските банки по кризата е нормален развој со оглед на масивната природа на овој сектор, сè уште ниската задолженост на населението, имплементацијата на нови технологии и кредитни рејтинзи, или ризикот од можни идни негативни последици што би можеле да го нарушат стабилниот банкарски систем. Во таа насока се и размислувањата на регулаторот преку преземање неконвенционални мерки за лимитирање на порастот на потрошувачките кредити чија динамика станува загрижувачка во последниот период.

За натамошна подетална анализа се и одговорите за тоа дали одлуките се носат преку кредитни одбори или системски. Дали човечкиот фактор е носител на стабилност во одлучувањето или на непотребна субјективност, дали е на задоволително нивото на знаење и свест?

Зголеменото учество на високиот менаџмент во носењето одлуки кај странските банки, се разбира, е уште еден чекор кон зауздување на неконтролираниот раст. Обратните процеси кај македонските банки се повторно непредвидливи и можат да значат природен процес на порастот на секоја организација, но можат да значат и зголемени ризици во идното работење.

Одговорите од прашалникот во врска со кредитното упатство за корпоративните клиенти исто така ја потврдува тезата за далеку покonzервативен пристап од страна на македонските банки пред кризата, но и за драстични промени кај

странските банки по кризата, што само ја оправдува политиката на македонските банки. Слични се заклучоците и во однос на сегментот „население“, со тоа што одговорите и на ова прашање ја следат логиката и природата на работењето во овој сегмент.

Прашањето за исклучоци (и нивниот мал процент) на и онака построгите правила на игра во македонскиот банкарски сектор ги потврдуваат прудентните политики и практики што се применуваат и пред и по кризата.

Прашањето за деликвенција е своевидна потврда за коректноста на претходните одговори и анализите што произлегуваат од нив. Странските банки како резултат на далеку поголемата агресивност и слобода во кредитните политики завршуваат со пораст на деликвенцијата. За разлика од нив, македонските го зачувуваат секторот стабилен и здрав и бележат подобрување на квалитетот на кредитното портфолио.

Претходниот податок им овозможува на македонските банки поголемо поврзување на кредитниот пораст со награди и бонуси, стимулирајќи натамошен пораст на кредитирањето. Од друга страна, странските банки имаат обратен процес што е во корелација со зголемената кредитна рестриктивност. Перманентното поврзување на наградувањето на вработените со квалитет на портфолиото за време на целиот период пред и по кризата, а пораст на ваквата корелација кај странските банки по кризата е уште еден аргумент кон претходниот заклучок.

Имајќи го предвид горенаведеното, општ заклучок е дека прашалникот на некој начин е потврда на статистичките податоци. Македонските банки пред кризата водат далеку порестриктивна кредитна политика од странските банки, кои, пак, ги карактеризира еден „либерален“ пристап. Ова води кон влошување на кредитните портфолија кај странските банки и преземање мерки за унапредување на кредитните политики преку зголемување на претпазливоста и рестриктивноста. Од друга страна, македонските банки пред кризата водат здрави, умерено рестриктивни кредитни политики што овозможуваат зачувување, па и унапредување на квалитетот на нивните кредитни портфолија. Тоа им овозможува продолжување на овие политики и по кризата без потреба за преземање драстични рестриктивни мерки. Напротив, во одредени сегменти дури постои и тренд на либерализација на политиките.

Ако се интегрираат заклучоците од анализата на статистичките податоци и на одговорите на прашалникот, би можеле да се изведат следниве заклучоци:

- Македонските банки водат умерена кредитна политика пред кризата, и оваа политика продолжува и по кризата со одредени тенденции кон рестриktivност во одделни сегменти, но и либерализација во други сегменти по кризата. Иако одговорите на прашалникот сугерираат на рестриktivност, ако се изврши споредба со објективните статистички податоци, заклучокот би бил дури во спротивна насока, имајќи ги предвид големите стапки на пораст на активата и вкупните кредити. Сепак, ако се земе предвид ниското ниво на почетна интермедијација (основни вредности), овој голем пораст се релативизира и банките би можеле да се оценат како умерени.
- Умерените и здрави кредитни политики на македонските банки овозможуваат задржување на квалитетното кредитно портфолио, задржување на стабилниот финансиски сектор преку релативно ниска кредитна задолженост на двата главни економски агенти, фирмите и населението. Ова зачувување на финансискиот сектор, од друга страна, има позитивно влијание врз реалниот сектор и врз неговата борба против увезената економска криза.
- Стапките на пораст на банкарската актива и вкупните кредити за целиот период, а посебно во периодот пред кризата, во споредба со стапките на пораст на вкупната економија им противречат на ставовите присутни во јавноста за влијанието на банкарскиот сектор врз економијата. Имено, постојат тези што заговараат преголема рестриktivност на банкарскиот сектор и негова изолација од стопанството, со што придонесуваат за слабата развиеност на македонската економија. Сепак, неколкупати повисоките стапки на пораст на кредитите во однос на порастот на економијата сведочат дека банките во никој случај не можат да се окарактеризираат како рестриktivни. Напротив, тие се еден од основните двигатели на порастот на економијата и нејзината стабилност. Незадоволителниот пораст на економијата и животниот стандард би требало да се бараат во други фактори.
- Странските банки и нивните агресивни кредитни политики пред кризата како и преминувањето кон рестриktivност по кризата само ги потврдуваат горните заклучоци за здравите кредитни политики на македонските банки. Промените на курсот на водење кредитни политики кај странските банки во насока на оние што се практикуваат од страна на македонските банките на некој начин се признание за оправданоста на вторите.

- Влијанието на банките врз економиите на странските земји анализирани во овој труд, исто така, одат во прилог на однесувањето на македонските банки во анализираниот период. Имено, американските банки се едни од двигателите на кризата, а во другите земји (посебно Словенија и Грција), банките не само што не одиграа улога на стабилизатори, туку или беа иницијатори или беа елементи за продлабочување на кризата.

Препораките за идно работење, а согласно компаративната анализа на кредитните политики на македонските и банките од ЕУ и САД, секако, би биле претпазливо следење на умерениот кредитен пораст и во иднина, во зависност од развојот на настаните во земјата, регионот и во светски рамки. Земјјќи го предвид позитивното влијание на порастот на кредитирањето врз домашната економија во досегашниот период, македонските банки ја заслужуваат довербата во своето работење. Секако, при поврзувањето на работењето на банките со економскиот пораст изолирани беа многу други варијабли што би биле предмет на идни анализи:

- Големина на економијата, отвореност кон странство, зависност од сировини и енергенси, структура на БДП, структура на трговска размена, фискална политика, релативно учество на државниот буџет во БДП, независност во водењето монетарна политика, структура на работна сила.
- Правен систем и негова имплементација, ниво на корупција.
- Политичка стабилност.

Сепак, и општата анализа на земјите со различни фактори на економски развој одат во прилог на тоа дека банките во Македонија не можат да си дозволат непочитување на прудентните банкарски политики. Имено, земјите од типот на САД, Германија и Австрија, кои ги карактеризираат силни економии, богатство на ресурси, традиција на функционални демократии, политичка стабилност, силно меѓународно влијание, силни валути и можност за водење независна монетарна политика, се земјите што побрзо и полесно ја надминаа кризата. Една од причините за тоа е што можеа да си дозволат огромни финансиски инјекции на своите економии. За разлика од нив, Грција и Словенија, кои се зависни од помошта на повисоките центри на моќ, имаат и далеку поголеми последици од кризата. Македонија е земја што економски и политички е дури и позависна од овие центри на моќ во однос на Грција и Словенија, но невнимателноста во поглед на зачувување на својата финансиска и економска стабилност е луксуз што не смее да си го дозволи.

Македонската економија својот развој треба да го базира врз:

- ✚ структурни реформи;
- ✚ унапредување на пазарниот начин на стопанисување;
- ✚ ставање на државата во функција на стопанството преку обезбедување рамноправни услови за економски натпревар, наместо во истиснување на приватната иницијатива преку големите буџетски расходи;
- ✚ реформи во јавната администрација;
- ✚ развој на демократијата и нејзините носечки институции;
- ✚ развој на едукативниот систем и претприемачки дух.

Секако, постојат полиња каде што финансискиот и банкарскиот сектор во Македонија треба да се развиваат и да се усовршуваат:

- Зголемување на здравата и лојална конкуренција преку развој на другите чинители на финансискиот сектор, што во моментот имаат незначително учество, а, пред сè, пазарот на пари и капитал.
- Развој на инвестициското банкарство и проектното кредитирање, кои во моментот речиси и не постојат.
- Имплементирање на современите финансиски инструменти што би биле строго контролирани од страна на монетарните власти и би служеле единствено за хеџирање на ризиците во работењето.
- Опстојување на патот кон монетарна стабилност преку макропрudentните политики на НБРМ и стриктна примена на новите меѓународни стандарди.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Aggregated balance sheets of monetary financial institutions (MFIs), Bank of Greece, <http://www.bankofgreece.gr/Pages/en/Statistics/monetary/nxi.aspx>
2. Annual report of the financial market authority 2011, Austrian Market Authority (FMA), https://www.fma.gv.at/fileadmin/media_data/1_Ueber_die_FMA/2_Publikationen/FMA%20Annual%20Report%202011.pdf
3. Annual report of the financial market authority 2010, Austrian Market Authority (FMA), https://www.fma.gv.at/fileadmin/media_data/1_Ueber_die_FMA/2_Publikationen/FMA%20Annual%20Report%202010.pdf
4. Annual Review, 2008, Deutsche Bank, https://www.db.com/ir/en/download/DB_Annual_Review_2008_entire.pdf
5. Annual report, 2008, Commerzbank, https://www.commerzbank.com/media/en/aktionaere/service/archive/konzern/2009_2/coba_gb2008_2.pdf
6. Annual report, 2005, Commerzbank, https://www.commerzbank.de/media/aktionaere/service/archive/konzern/2005_3/gb2005/download/commerz_gb_e_2005.pdf
7. Annual report, 2005, KfW, https://www.kfw.de/Download-Center/Finanzpublikationen/Financial-publications-PDFs/1_Gesch%C3%A4ftsberichte-E/Gesch%C3%A4ftsbericht_2005_E.pdf
8. Annual report, 2004, KfW, https://www.kfw.de/Download-Center/Finanzpublikationen/Financial-publications-PDFs/1_Gesch%C3%A4ftsberichte-E/Gesch%C3%A4ftsbericht_2004_E.pdf
9. Annual report, 2014, Uni Credit Bank Austria, http://www.bankaustria.at/files/GB2014_EN.pdf
10. Annual report, 2008, Uni Credit Bank Austria, http://www.bankaustria.at/files/E_GB0809_final.pdf
11. Annual report, 2005, Uni Credit Bank Austria, http://www.bankaustria.at/files/e_ba-ca_gb05_internet_060407.pdf

12. Annual report, 2014, Raiffeisen Bank International,
http://investor.rbinternational.com/fileadmin/ir/2014_FY/2015-03-25_2014_Annual_Report_RBI.pdf
13. Annual report, 2008, Raiffeisen Bank International,
http://investor.rbinternational.com/fileadmin/ir/2009-03-27_Annual_Report_2008.pdf
14. Annual report, 2005, Raiffeisen Bank International,
http://investor.rbinternational.com/fileadmin/ir/annualreport_group_2005_EN.pdf
15. Annual report, 2014, NLB, https://www.nlb.si/nlb/nlb-portal/eng/investor-relations/financial-reports/annual_report_2014.pdf
16. Annual report, 2008, NLB, <https://www.nlb.si/annual-report-2008>
17. Annual report, 2005, NLB, <https://www.nlb.si/lp-ang-2005>
18. Annual report, 2004-2014, Erste Group Bank AG,
<https://www.erstegroup.com/en/Investors/Reports>
19. Annual reports, Abanka Vipava,
<http://www.abanka.si/eng/sys/cmspage.aspx?Mapald=41203>
20. Annual report, 2014, Piraeus bank,
http://www.piraeusbankgroup.com/~/_media/Com/2015/Files/Investor-Relations/Financial-Data/Annual-Reports/AR-Binder-2014-En.pdf
21. Annual reports, Piraeus bank,
<http://www.piraeusbankgroup.com/en/investors/financials/annual-reports>
22. Annual Financial report, 2014, National Bank of Greece,
<https://www.nbg.gr/english/the-group/investor-relations/financial-information/annual-interim-financial-statements/Documents/Annual%20and%20interim%20financial%20statements/FS%2031-12-2014%20EN.pdf>
23. Annual Financial report, 2008, National Bank of Greece,
https://www.nbg.gr/english/the-group/investor-relations/financial-information/annual-interim-financial-statements/Documents/Annual%20and%20interim%20financial%20statements/NBG%20GROUP-BANK%2031%2012%202008_EN.pdf

24. Annual report, 2014, JP Morgan Chase & Co.,
<http://files.shareholder.com/downloads/ONE/714278089x0x820068/f7d65064-60b5-4a11-9a86-d886831300e6/JPMC-AR2014-MDA.pdf>
25. Annual report, 2008, JP Morgan Chase & Co.,
http://files.shareholder.com/downloads/ONE/1701535873x0x283416/66cc70ba-5410-43c4-b20b-181974bc6be6/2008_AR_Complete_AR.pdf
26. Annual report, 2008, Bank of America, http://media.corporate-ir.net/media_files/irol/71/71595/reports/2008_AR.pdf
27. Annual summary report, 2005, Bank of America, http://media.corporate-ir.net/media_files/irol/71/71595/reports/BAC_summaryAR.pdf
28. Annual Report, 2014, Wells Fargo & Company
<https://www08.wellsfargomedia.com/assets/pdf/about/investor-relations/annual-reports/2014-annual-report.pdf>
29. Annual Report, 2008, Wells Fargo & Company,
http://www.wellsfargohistory.com/download/annualreports/2008annualreport_wf.pdf
30. Annual Report, 2005, Wells Fargo & Company,
http://www.wellsfargohistory.com/download/annualreports/2005annualreport_wf.pdf
31. Annual report, 2014, NLB Tutunska banka,
http://www.nlbtb.com.mk/upload/Dokumenti/GodishenIzveshtaj_NLB_GI_2014_eng.pdf
32. Annual report, 2008, NLB Tutunska banka,
http://www.nlbtb.com.mk/upload/pdf/NLB_TB_AR_2008_ENG.pdf
33. Annual report, 2005, Tutunska banka, member of NLB Group,
http://www.nlbtb.com.mk/upload/pdf/NLB_TB_AR_2005_ENG.pdf
34. Annual report, 2004, Tutunska Banka AD Skopje,
http://www.nlbtb.com.mk/upload/pdf/NLB_TB_AR_2004_ENG.pdf
35. Arcand, J.L., Berkes, E. and Panizza, U., 2012. Too much finance? IMF Working Paper No. 12/161

36. Bank nonperforming loans to total gross loans (%), World development Indicators, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS>
37. Bank's Return On Assets for Austria, Federal reserve bank of St. Luis, <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05ATA156NWDB>
38. Bank's Return On Equity for Austria, Federal reserve bank of St. Luis, <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI06ATA156NWDB>
39. Bank's Return On Assets for Germany, Federal reserve bank of St. Luis, <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05DEA156NWDB>
40. Bank's Return On Equity for Germany, Federal reserve bank of St. Luis, <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI06DEA156NWDB>
41. Bank's Return On Assets for Slovenia, Federal reserve bank of St. Luis, <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05SIA156NWDB>
42. Bank's Return On Assets for Greece, Federal reserve bank of St. Luis, <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI05GRA156NWDB>
43. Bank's Return On Equity for Greece, Federal reserve bank of St. Luis, <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/DDEI06GRA156NWDB>
44. Bank's Return on Average Equity for U.S., <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/USROE>
45. Bank's Return on Average Assets for U.S., <https://research.stlouisfed.org/fred2/series/USROA>
46. Bank's Return on Equity for Slovenia, DataMarket, <https://datamarket.com/data/set/3iog/banks-return-on-equity-for-slovenia#!ds=3iog&display=line>
47. Bank of Slovenia projections of economic developments revised upwards – Press release, October 2015, Bank of Slovenia, <https://www.bsi.si/iskalniki/sporocila-za-javnost-en.asp?Vsebinald=18329&Mapald=202#18329>
48. Bank industry profile: The United States, October 2015, Marketline
49. Basel Committee on Banking Supervision, Bank for international settlements, <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

50. Basel Committee's response to the financial crisis: report to the G20, October, 2010, Bank for international settlements, <http://www.bis.org/publ/bcbs179.htm>
51. Bernanke, B. and Gertler, M., 1989. Agency costs, net worth, and business fluctuations. *The American Economic Review*, pp.14-31.
52. Blackmore, N., 2010. Which? Inquiry wants action against managers who exert sales pressure: Axe commission for bank sales staff. *Money marketing*
53. Bodie, Z., Kane, A. and Marcus, A., 2012. *Essentials of investments*. Mc Graw-Hill Higher Education.
54. Brown, G.W. and Lundblad, C., 2009. The US economic crisis: Root causes and the road to recovery: Return to prosperity requires reversal of excessive consumption, low savings trends, <http://www.journalofaccountancy.com/issues/2009/oct/20091781.html>
55. World Bank, Macedonia <http://data.worldbank.org/country/macedonia-fyr>
56. Gross domestic product (GDP) for Germany from 2004 to 2015 (in billion euros), Statista, <http://www.statista.com/statistics/295444/germany-gross-domestic-product/>
57. Gross domestic products at market prices, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00001>
58. Давитковски (2010), Перформанси на кредитните портфолија на комерцијалните банки во Југоисточна Европа, компаративна анализа со Република Македонија.
59. Dictionary of Finance and Banking – Oxford
60. Dictionary of Economics – Unwin/Hyman
61. Eidenberger, J., Schmitz, S.W. and Steiner, K., 2014. The Priorities of Deleveraging in the euro area and Austria and its implications for ceSee. *Financial Stability Report*, 27
62. ECB, Bank Lending Survey for the Euro Area; Federal Reserve Board, Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices, various issues

63. ECB, The euro area Bank lending survey, fourth quarter of 2015,
https://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/blssurvey_201601.pdf?4bd32f9c94e348f242a3d86d5dbd029a
64. ECB, Bank Lending Survey for the Euro Area, The Questionnaire,
https://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/bls_questionnaire_201504.pdf
65. Закон за bankите, неофицијален пречистен текст,
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/WebBuilder_Zakon_za_bankite_SVnaRM67079009671026131515.pdf
66. Извештај за финансиската стабилност во Република Македонија во 2014 година, Народна банка на Република Македонија,
<http://www.nbrm.mk/?ItemID=0270211B2C2F9545B1267774C29A767D>
67. Извештај за финансиската стабилност во Република Македонија во 2012 година, Народна банка на Република Македонија,
<http://www.nbrm.mk/?ItemID=1BCB5300A089BD468B096F8EE5B199EA>
68. Извештај за финансиската стабилност во Република Македонија во 2014 година, Народна банка на Република Македонија,
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_FSR_2014_I.pdf
69. Извештај за финансиската стабилност во Република Македонија во 2009 година, Народна банка на Република Македонија,
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_FSR_2009_.pdf
70. Индикатори за финансиската стабилност, Народна банка на Република Македонија,
<http://www.nbrm.mk/?ItemID=14491983563ACC458FCCA1F743335F6D>
71. Interview of the Bank of Greece Governor Yannis Stournaras by Martin Wolf, Chief Economics Commentator, Financial Times (29/01/2016),
http://www.bankofgreece.gr/Pages/en/Bank/News/Speeches/Displtem.aspx?Item_ID=332&List_ID=b2e9402e-db05-4166-9f09-e1b26a1c6f1b
72. International regulatory framework for banks (Basel III), Bank for international settlements, <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>
73. International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2015
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weorept.aspx?sy=2004&ey=2014&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=13&c=12>

2%2C134%2C174%2C961%2C111&s=NGDP_RPCH%2CPPPGDP%2CPPPPC
%2CLUR&grp=0&a=#download

74. Jappelli, T. and Pagano, M. 1994. Saving, growth and liquidity constraints. *Quarterly Journal of Economics*, pp. 83-109
75. Jones, L., 2010. Which? Future of banking commission: Bank staff tell inquiry of pressure to sell. *Money marketing*
76. Jones, L., 2010. Barclays chief's advice claim sparks a clash. *Money marketing*
77. King, R.G. and Levine, R., 1993. Finance and growth: Schumpeter might be right. *The quarterly journal of economics*, pp. 717-737
78. Кредитен извештај за еврозоната на Европската централна банка за периодот помеѓу 2004 и 2007 година.
79. Christoffersen, P.F., 2012. *Elements of financial risk management*. Academic Press
80. La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and Vishny, R.W., 1997. Legal determinants of external finance. *Journal of finance*, pp.1131-1150.
81. Levine, R., Loayza, N. and Beck, T., 2000, Financial intermediation and growth: Causality and causes." *Journal of Monetary Economics* 46(1), 31-47.
82. Loan portfolio management, 1998. The Comptroller's Handbook, <http://www.occ.treas.gov/publications/publications-by-type/comptrollers-handbook/lpm.pdf>
83. Lopez-Salido, D., Stein J.C. and Zakrajsek E. (2015). „Credit-Market Sentiment and the Business Cycle“, Finance and Economics Discussion Series 2015-028. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, <http://dx.doi.org/10.17016/FEDS.2015.028>.
84. Maddaloni, A. and Peydró, J.L., 2011. Bank risk-taking, securitization, supervision, and low interest rates: Evidence from the Euro-area and US lending standards. *Review of Financial Studies* 24 (6), pp. 2121-2165
85. Markowitz, H., 1952. Portfolio selection. *The journal of finance*, 7(1), pp. 77-91
86. Macdonald, S., 2012. Which? research: Bank staff still under heavy sales pressure. *Money Marketing, Business Source Complete*

87. Miller, J. (2008). Who caused the economic crisis, FactCheck.org, <http://www.factcheck.org/2008/10/who-caused-the-economic-crisis/>
88. Money and quasi money (M2) as % of GDP, World Development Indicators, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/FM.LBL.MQMY.GD.ZS>
89. Monetary aggregates, Bank of Greece, <http://www.bankofgreece.gr/Pages/en/Statistics/monetary/monetary.aspx>
90. Monetary policy report, 2015, Board of governors of the Federal Reserve System, http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/20150715_mprfullreport.pdf
91. Novak, M., (2015) „UPDATE 1-Slovenia's largest bank NLB returns to profit in 2014“ – Reuters, <http://www.reuters.com/article/slovenia-nlb-results-idUSL5N0VU42A20150220>
92. Одлука за управување со ризиците, Народна банка на Република Македонија, http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_Odluka_upravuvanje_so_rizicite_2011.pdf
93. OECD (2010), "Main Economic Indicators - complete database", Main Economic Indicators(database), <http://dx.doi.org/10.1787/data-00052-en>
94. Pagano, M. and Pica, G., 2012. Finance and employment. *Economic Policy*, 27(69), pp. 5-55
95. Петковски, проф. д-р М. Глобалната финансиска криза (2007-2009) како предизвик за економска политика.
96. Pow, H., 2009. Workers struggling with unachievable sales targets, says union: Unite claims banks are pressing staff to missell. *Money marketing*.
97. Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, Народна банка на Република Македонија, <http://www.nbrm.mk/?ItemID=B72D99AC6F95284EB030D0E10BD53369>
98. Press release for full year 2008 results of Alpha bank https://www.alpha.gr/files/investorrelations/Deltio_Typou_20090224En.pdf

99. Presentation of Komercijalna Banka AD Skopje as at December 31, 2012, <http://www.kb.com.mk/Handlers/GetResource.ashx?id=8667a48f-d5c5-40da-ae67-68b9f38d4298.pdf>
100. Presentation of Komercijalna Banka AD skopje as at December 31, 2014, <http://www.kb.com.mk/Handlers/GetResource.ashx?id=1f7d8765-7698-4702-a3eb-cc65f7bd2eb2.pdf>
101. Rajan, R. and Zingales, L., 1998. Financial dependence and growth. *American Economic Review*, 88(3), 559-586
102. Rajan, R.G., 2005. *Has financial development made the world riskier?* (No. w11728). National Bureau of economic Research.
103. Reports of the Advisory Scientific Committie - Is Europe Overbanked? (2014), European Systemic Risk Board, https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/asc/Reports_ASC_4_1406.pdf
104. Rioja, F. and Valev, N., 2004, Does one size fit all?; A reexamination of the finance and growth relationship. *Journal of Development Economics*, 74(2), pp. 429-447
105. Rutkauskas, A.V. and Stankeviciene, J., 2006. Integrated asset and liability portfolio as instrument of liquidity management in the commercial bank. *Journal of Business Economics and Management*, 7(2), pp.45-57
106. Sanati. C, 2010, Prince finally explains his dancing comment, Deal book http://dealbook.nytimes.com/2010/04/08/prince-finally-explains-his-dancing-comment/?_r=0
107. Saunders, A. and Cornett, M. M., 2007. *Financial institutions management: A risk management approach* (6th ed.), Published by McGraw-Hill/Irwin
108. Sargu, A.C. and Roman, A., 2012. Empirical Evidence Regarding the Effects of European Integration on Banks Efficiency. *Journal of Economics Studies and Research*, 2012, p.1.
109. Sargu, A.C. and Roman, A., 2012. EU Banking Sector: Current Environment and Future Directions. *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 15(2), p.68.

110. SWOT analysis, Deutsche bank AG, November 2015, Marketline
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=0fe5f9dc-5688-4c29-8cbc-85c7653a579a%40sessionmgr4004&hid=4214>
111. SWOT analysis, Commerzbank AG, November 2015, Marketline
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=0fe5f9dc-5688-4c29-8cbc-85c7653a579a%40sessionmgr4004&hid=4214>
112. SWOT analysis, KfW Bankengruppe, November 2015, Marketline
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=13&sid=0fe5f9dc-5688-4c29-8cbc-85c7653a579a%40sessionmgr4004&hid=4214>
113. SWOT analysis, Erste Group Bank AG, November 2015, Marketline
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=26daf3d6-a480-4b53-97b3-fbfd7bfba8bc%40sessionmgr112&hid=125>
114. Strong, R. A., 2006. Portfolio Construction, Management and Protection. *University of Maine Faculty Monographs*. Book 144.
http://digitalcommons.library.umaine.edu/fac_monographs/144
115. Stulz, R.M., 2015. Risk-Taking and Risk Management by Banks. *Journal of Applied Corporate Finance*, 27(1), pp.8-18
116. Suresh, N., Kumar, S.A. and Gowda, D.M., 2010. Credit Risk Management in Commercial Banks. *CURIE Journal*, 2(4).
117. Трпески, проф. д-р, Интервју: Окрупнувањето на македонските банки е неминовен процес! 2014, <http://faktor.mk/2014/01/09/intervju-ljube-trpeski-bankarskata-2014-ta-dozirana-so-optimizam-no-pod-budno-oko/>
118. Трпески, проф. д-р, Пари и Банкарство, 2003, Economy Press
119. Трпески проф. д-р, Банкарство и банкарско работење, 2009, Скенпоинт
120. Трпески проф. д-р, Монетарна економија, 2010, Скенпоинт
121. United States Commercial Banking Report; Q2 2011, Issue 2, p. 50
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=daf6fc8a-65f2-4ef8-8ac8-f5f212c96474%40sessionmgr4001&vid=26&hid=4214>

122. Uppal, R.K. and Kaur, R., 2009. Cost-Benefit Analysis of Commercial Banks in the Global Age: Strategies for Fund Management. *IUP Journal of Bank Management*, 8(3/4), p. 22.
123. Facts on Austria and its banks, July 2015, Oesterreichische Nationalbank <https://www.oenb.at/en/Publications/Financial-Market/Facts-on-Austria-and-Its-Banks.html>
124. Financial Stability Review 2015, Deutsche Bundesbank http://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Financial_Stability_Review/2015_financial_stability_review.pdf?_blob=publicationFile
125. Financial accounts for Germany 2009 to 2014, May 2015, Special Statistical Publication 4, Deutsche Bundesbank https://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Statistische_Sonderveroeffentlichungen/Statso_4/statso_4_financial_accounts_for_germany_2015.pdf?_blob=publicationFile
126. Financial accounts for Germany 2005 to 2010, September 2011, Special Statistical Publication 4, Deutsche Bundesbank https://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Statistische_Sonderveroeffentlichungen/Statso_4/statso_4_financial_accounts_for_germany_2011.pdf?_blob=publicationFile
127. Financial Stability Review 2009, Deutsche Bundesbank http://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Financial_Stability_Review/2009_financial_stability_review.pdf?_blob=publicationFile
128. Financial Stability Review 2007, Deutsche Bundesbank http://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Financial_Stability_Review/2007_financial_stability_review.pdf?_blob=publicationFile
129. Financial stability report 29, June 2015, Oesterreichische Nationalbank https://www.oenb.at/dam/jcr.../fsr_29_gesamt.pdf
130. Financial stability review, May 2008, Bank of Slovenia <https://www.bsi.si/iskalniki/reports.asp?Mapald=784>
131. Financial stability review, Bank of Slovenia <https://www.bsi.si/en/publications.asp?Mapald=784>

132. Financial stability review, May 2015, Bank of Slovenia
<https://www.bsi.si/iskalniki/reports.asp?Mapald=784>
133. Financial stability report, July 2010, Bank of Greece
http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/fstability201007_en.pdf
134. Financial stability report, 2015, Office of financial research (OFR)
https://financialresearch.gov/financial-stability-reports/files/OFR_2015-Financial-Stability-Report_12-15-2015.pdf
135. Financial Report 2014, Deutsche Bank,
https://www.db.com/ir/en/download/Deutsche_Bank_Financial_Report_2014.pdf
136. Financial Statement and Management Report 2008, Commerzbank AG,
https://www.commerzbank.com/media/aktionaere/service/archive/konzern/2009/2/2008_AG-Bericht_EN.pdf
137. Financial report 2014, KwF, https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Finanzpublikationen/PDF-Dokumente-Berichte-etc./3_Finanzberichte/Finanzbericht_2014_D-2.pdf
138. Financial reports and documents, NVBM, <https://www.nkbm.si/financial-reports-and-documents>
139. Financial statements, 2005, National Bank of Greece,
https://www.nbg.gr/english/the-group/investor-relations/financial-information/annual-interim-financial-statements/Documents/Annual%20and%20interim%20financial%20statements/eng_28022006.pdf
140. Financial information of Alpha bank A.E. and the Group for 2014
https://www.alpha.gr/files/investorrelations/FINANCIAL_INFORMATION_2014T4_EN.pdf
141. Financial statements and information of Alpha bank A.E. and the Group for 2008, https://www.alpha.gr/files/investorrelations/IFRS_AlphaGroup_FY_2008_EN.pdf
142. Financial Statements Year Ended December 31, 2014 and Independent Auditors' Report, Stopanska banka AD Skopje
http://www.stb.com.mk/content/Pdf/item%208.a.%20IFRS_10%2004%202015.pdf

143. Financial Statements Year Ended December 31, 2008 and Independent Auditors' Report, Stopanska banka AD Skopje, http://www.stb.com.mk/content/Pdf/Izvestai/F_IFRS_2008_ENG.pdf
144. Hull, J., 2012. *Risk Management and Financial Institutions*,+ *Web Site* (Vol. 733). John Wiley & Sons
145. Ćurčić, U., 2003. Upravljanje rastom i performansama banke